

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
Közlönye

A KÖZGYŰLÉS MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

RÁCZ GYÖRGY főszerkesztő

AVAR ANTON, KOVÁCS ELEONÓRA, KÖRMENDI TAMÁS,
LACZLAVIK GYÖRGY, NEUMANN TIBOR, SOÓS ISTVÁN

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG
MMXXV

TARTALOM

1. A „Változások és hagyományok a kutatás módszertanában” MHGT-konferencia előadásai

KÖRMENDI TAMÁS: A magyar királyok kettőskeresztes és vágásos címereinek motívumai a méltóságviselők pecsétjein a kései Árpád-korban és a korai Anjou-korban	145
RÁCZ GYÖRGY: Mátyás király kutyája. Az 1464. évi címerreform	169

2. Kisebb cikkek

AVAR ANTON – KOVÁCS VIKTÓRIA – RÁCZ GYÖRGY: A Czobor család levéltártöredékének kalandos útja a közgyűjteményig.....	186
--	-----

TURUL

XCVIII. évfolyam

2025. évi 4. füzet

A Turul folyóirat alapítója a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság. Alapítva 1883. évben.

Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
(székhely: H-1088. Budapest, Múzeum körút 6-8., 1. em. 156.)

Felelős kiadó: DR. PANDULA ATTILA RUDOLF (MHGT, elnök)

Felelős szerkesztő: DR. RÁCZ GYÖRGY (főszerkesztő)
Szerkesztőség: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Postacím: H-1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2-4., II. em. 56.
E-mail cím: turul@mnl.gov.hu

Tördelés: MÁTÉ ISTVÁN

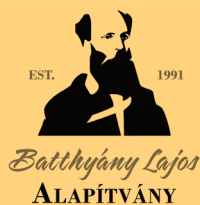
Nyomdai munkák:

Kódex Könyvgyártó Kft.

Felelős vezető: MAROSI ATTILA

ISSN 1216-7258

A megjelenést támogatta:

Nemzeti
Kulturális
Alap

KÖRMENDI TAMÁS

A magyar királyok kettőskeresztes és vágásos címereinek motívumai a méltóságviselők pecsétjein a kései Árpád-korban és a korai Anjou-korban¹

The Motifs of the Double-Cross and Barry Coats of Arms of the Hungarian Kings on the Seals of Office-Holders in the Late Árpadian and Early Angevin Periods

Scholarship has long been aware of the phenomenon that in thirteenth-century Hungary and in the first half of the fourteenth century certain holders of national and court offices – occasionally county ispáns or royal commissioners – featured elements of the royal coat of arms as the central motif on their seals even when the owner of the matrix possessed a personal coat of arms of his own. On the one hand, the study undertakes an attempt to reconstruct the fragmentarily preserved seal of Gyula of the Kán kindred, palatine, dating from 1224. The completion of the seal device clearly demonstrates that one of the most powerful magnates of the court of Andrew II employed on his typarium a simplified variant of the contemporary royal coat of arms, divided by horizontal bars and adorned with heraldic leopards. On the other hand, proceeding from the hatching patterns observable on the surviving seals and incorporating codicological evidence, the study argues that the coat of arms of the Aba kindred may already by the mid-thirteenth century have displayed two black fesses on a silver field, thereby distinguishing it from the royal arms. By systematically cataloguing the occurrences of the barry and double-cross royal coats of arms on the seals of national and court office-holders, the author distinguishes three periods in their use. In the first period, during the reign of Andrew II (before 1235), the author's investigations suggest that the adoption of the king's barry shield appears only at the level of the palatines – and even there not as a necessary practice. In the second period, in the years preceding the Mongol invasion under the reign of King Béla IV (1235–1241), a more pronounced adoption of the new royal coat of arms bearing the double cross can be observed, perhaps as a result of direct royal pressure. Finally, in the third period (the last third of the thirteenth century and the first half of the fourteenth century), the author explains the renaissance of the barry coat of arms on the seals of office-holders in the late Árpadian and early Angevin periods, partly by the distinct sigillographic practices of the Transylvanian voivodes – possibly rooted in the time of Stephen the Younger King – partly by the heraldic usage of the family of Dózsa of Debrecen, and partly by the community of magnates who entered into alliance with Andrew III in 1299, perhaps traceable to networks of familiar or familial ties.

A kutatás már régen felfigyelt arra a jelenségre, hogy Magyarországon a 13. században és a 14. század első felében egyes országos és udvari méltóságviselők, esetleg megyésispánok vagy királyi megbízottak pecsétjein akkor is az uralkodói címer elemei szerepelnek központi motívumként, ha a nyomó tulajdonosa történetesen rendelkezett magáncímerrel (vagyis nemzeti, családi vagy személyes jellegű heraldikai jelvényt).² A sávozat használatáról az előkelők hivatali pecsétjein rendelkezünk is alapos tanulmánnyal: ez Rácz György tollá-

ból látott napvilágot 1992-ben.³ A kettőskeresztes címer hasonló előfordulásait azonban önálló munka nem tárgyalja. Jelen dolgozatomban egyfelől tehát megkísérlem a vizsgálatot a kettőskeresztes címerre is kiterjeszteni, másfelől ennek apropóján igyekszem majd hozzászólni a korábbi szakirodalom eredményeihez is.

Rácz György az idézett tanulmányában tizennyolc olyan méltóságviselőt sorolt fel, akiknek a pecsétjén megjelent a magyar királyok vágásos címere. Ezen személyek körén belül három csoportot határozott meg: az Aba nemzetség tagjait (akik talán a 13. század első harmadától már nemzeti címerként viselhették a pólyákat ábrázoló pajzsot), az erdélyi vajdákat (akik alkalmasint helyi *consuetudo* nyomán viselték volna a vágásos jelvényt) és azokat az előkelőket, akik 1298-ban közvetlenül III. András király familiárisai közé szegődtek, és

¹ Köszönöm szépen Bertényi Iván emeritus professzornak (ELTE BTK Történelem Segédtudományai Tanszék) a dolgozatom kéziratához fűzött megjegyzéseit és tanácsait.

² Csoma József: Magyar nemzeti címerek. In: Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp. 1995. 1252., 1285.; Donázy Ferenc: Az oroszán ábrázolása a magyar heraldikában. Turul 52. (1938) 12.; Vajay Szabolcs: Az Árpád-kor uralmi szimbolikája. In: Középkori kultúránk kritikus kérdései. Szerk. Horváth János – Székely György. Bp. 1974. 366–373.; Bertényi Iván: Magyar címertan. Bp. 2003. 104.

³ Rácz György: Az Árpádok sávozott címere egyes főúri pecsétjein a XIII–XIV. században. Levéltári Közlemények 63. (1992) 123–135.

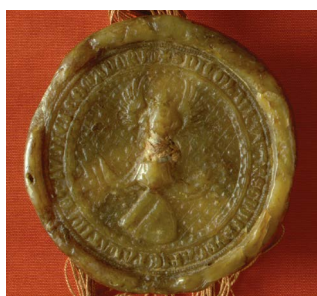
ennek nyomán vették pecsétjükre az uralkodó címert.⁴ Magam az általa lajstromozott tizenhét személy közül alább néhányat ki fogok zárni a vizsgálódásaimból, mert álláspontom szerint valószínűbb, hogy az ő typariumuk valójában a magáncímerüket ábrázolta. Górcső alá fogom vonni ugyanakkor olyan előkelők pecsétjeit is, akik Rácz György listáján még nem szerepeltek. Ezt egyrészt azért teszem, mert én az uralkodók kettőskeresztes címerének az előfordulásaira is igyekszem kitérni. Másrészt a lista bővítése azért is lehetséges és szükséges volt, mert napjainkban a Magyar Nemzeti Levéltár Collectio Diplomatica Hungarica adatbázisának köszönhetően a kutató sokkal könnyebb helyzetben van, mint néhány évtizede – és ezért elsősorban éppen az adatbázis körül évek során hatalmas munkát végző Rácz Györgynek lehetünk hálásak.

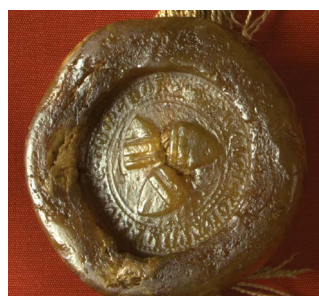
1. kép – Geregye nb. Miklós országbíró pecsétje (1275 – HU-MNL-OL DL 101893.)

2. kép – Miklós fia Demeter ispán pecsétje (1299 – HU-MNL-OL DL 2216.)

3. kép – Kont Miklós nádor pecsétje (1358 – HU-MNL-OL DL 4669.)

4. kép – Kont Miklós nádor kisebb pecsétje (1364 – HU-MNL-OL DL 5177.)

Dolgozatomban a továbbiakban nem foglalkozom három olyan méltóságviselő pecsétjeivel, akik korábban rendre szóba kerültek témánkkal kapcsolatban. Geregye nembeli Miklós országbíró 1275-i pecsétjén a pajzsban nem pólya látható, hanem ún. zszindely,⁵ amely a pólyával ellentétben nem éri el a pajzs széleit, ezért gyakorlatilag a címer mezejében lebegő téglalapként képzelhetjük el. A zszindelyt már a 13. század derekán is megkülönböztették a pólyától, önálló mesteralaknak

tekintették.⁶ Miklós országbíró címerét ekképpen lehetetlen a magyar királyok pólyákat hordozó pajzsából levezetnünk. Miklós fia Demeter pozsonyi, sárosi és zólyomi ispán typariumának 1299-i lenyomatán valóban felbukkan a vágásos királyi címerre emlékeztető három pólya, csak hogy a pajzsban hosszában végigfektetett nyíl mögött csupán a mezőt kitöltő mellékmotívumként.⁷ Azt természetesen magam sem zárom ki, hogy a pólyákat maga Demeter ispán vagy felmenői királyi méltóságviselőként egykor valóban az uralkodói reprezentációból emelheték át a maguk pajzsára. A nyíllal mint fő címerelemmel kiegészítve azonban ez már nem királyi, hanem magáncímer. Kont Miklós nádor 1357-ből és 1358-ból is fennmaradt⁸ pecsétjén pedig a címer valójában nem két pólyát ábrázol, hanem vágott pajzs első osztatában pólyát, második osztatában tarmezőt.⁹ Megfigyelésünket bizonyossággá szilárdítja, hogy ugyanezen címer látható Miklós nádor 1364-ből való kisebb pecsétjén is.¹⁰ Ezt a heraldikai kompozíciót pedig nyilvánvalóan nem lehet közvetlen kapcsolatba hozni a magyar királyok vágásos címerével.¹¹ A szakirodalomban részben vitatott a Kán nembeli Gyula nádor 1224-i pecsétjén látható ábra azonosítása, illetve hasonlóképpen problematikusnak látom az Aba nemzetség tagjaihoz köthető pecsétek értelmezését is: ezekre azonban a probléma összetettsége miatt alább külön fejezetekben fogok kitérni.

Az alábbiakban tehát először is kísérletet teszek Kán nembeli Gyula említett pecsétjének rekonstrukciójára a rendelkezésünkre álló töredékek alapján, majd ezen rekonstrukcióra támaszkodva megpróbálom állást foglalni azzal kapcsolatban, hogy a lenyomaton látható címer vajon a sávozott királyi címerből vezethető-e le, vagy magáncímernek kell tekintenünk. Ezt követően részletesen vizsgálom az Aba nembeli országnagyoktól a 13. századból és a 14. század első feléből ránk maradt pecséteket, és szintén igyekszem szempontokat szolgáltatni annak eldöntéséhez, hogy az ezeken látható heraldikai pólya vagy pólyák vajon mennyiben lehetnek azonosak a magyar uralkodók vágásos címerének motívumaival. Végül katalógust készítek mindazon méltóságviselői pecsétekről, amelyek a fentiekben vázolt vizsgálatok után nagyobb valószínűséggel a magyar királyok kettőskeresztes vagy vágásos címerét hordozzák, és politikátörténeti párhuzamokra támaszkodva megpróbálom magyarázatot vagy magyarázatokat nyújtani a jelenségre.

6 Gerald J. Brault: *Early Blazon. Heraldic Terminology in the Twelfth and Thirteenth Centuries with Special References to Arthurian Literature.* Oxford 1972. 218.

7 HU-MNL-OL DL 2216.; HU-MNL-OL V2 (Varjú Elemér gipszmásolat-gyűjteménye) 177., V8 (Középkori pecsétekről készült műanyagmásolatok gyűjteménye) 99.; Budapesti Történeti Múzeum (Bp.) pecsétmáslati gyűjteménye (a továbbiakban: BTM) 64.226.; rajza: Nagy Imre: *Tamási erdélyi vajda és Szentgyörgyi Ábrahám pecsétjei.* *Archaeologiai Értesítő* 12. (1878) 300: 2. ábra; Nyáry Albert: *A heraldika vezérfonala.* Bp. 1886. III. t. 25. ábra (pontatlan)

8 1357: HU-MNL-OL DL 4669.; 1358: HU-MNL-OL DL 505.

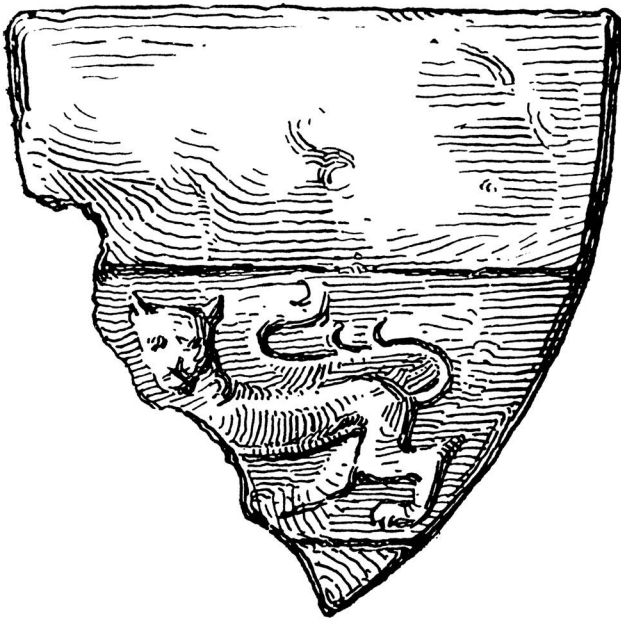
9 Vö. Bándi Zsuzsanna: *A Magyar Országos Levéltár Anjou-kori pecsétkiállítása, 1982. szept. 22-től.* *Levéltári Közlemények* 53. (1982) 177. (36. sz.)

10 HU-MNL-OL DL 5177.

11 A királyi címer egy méltóságviselő pajzsának részosztatába terelni európai összevetésben is példátlan megoldás lenne, így ezzel a lehetőséggel nem foglalkozom.

4 Rácz Gy.: *Sávozott címer i. m. 125–134.*

5 HU-MNL-OL DL 101893. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatai Levéltár]

5. kép – Csoma József rekonstrukciója Kán nb. Gyula pecsétjének címeréről (Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1252.)

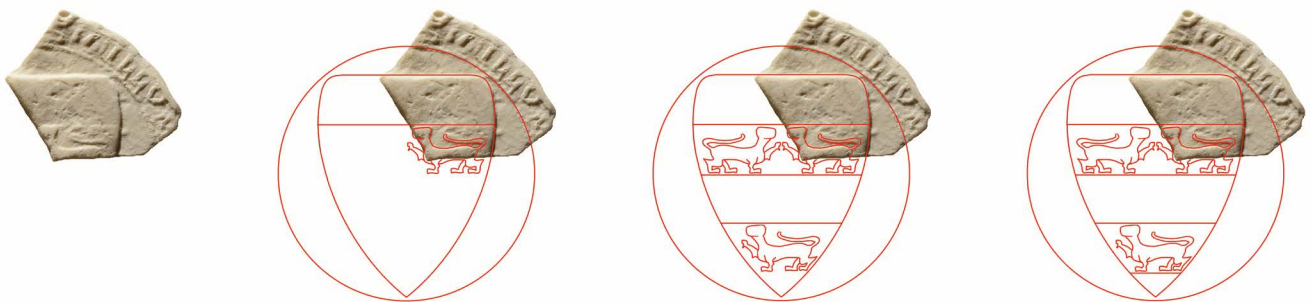
I. Kán nembeli Gyula pecsétjének rekonstrukciója

Kán nembeli Gyula szerencsecsillaga legkésőbb Imre király uralkodása alatt magasra emelkedett,¹² és utóbb azon előkelők közé tartozott, akik II. András udvarában is megtalálták a számításukat.¹³ 1224-ben nádorként használt címeres pecsétjének (Kat. 2.1.) vizsgálata már régóta foglalkoztatja a kutatást. A sajnos csupán erősen töredékes és rendkívül kopott állapotban ránk maradt lenyomat hátlapján egy címerpajzs bal felső sarka figyelhető meg, vízszintes osztóvonalal, alatta pedig egy lépő testhelyzetű, talán szembenéző, farkát mindenesetre a háta fölé görbítő nagymacska (vagyis heraldikai leopárd) ábrázolásával. A pajzs rekonstrukciós rajzát elsőként Csoma József készítette el és tette közzé a korai nemzeti címerekről 1904-ben megjelent kézikönyvében. Művének

vonatkozó ábráján Gyula nádor feltételezett címerében egyetlen pólya látszik, rajta egyetlen leopárral.¹⁴

Ezt a rekonstrukciót Varjú Elemér részéről még ugyanazon esztendőben komoly kritika érte: a Nemzeti Múzeum tudós könyvtárosa ugyanis Csoma kézikönyvének recenziójaként rámutatott, hogy a fennmaradt pecsét-töredékek arányai alapján legalább három vízszintes osztással (vágással) és szintén legalább három leopárral kellene számolnunk Kán nembeli Gyula címerében.¹⁵ Donászy Ferenc három évtizeddel később szintén Varjú álláspontját fogadta el,¹⁶ ám a történeti szakirodalom továbbra is elősorban Csoma munkájára támaszkodott. Ennek pozitív és negatív következményei egyaránt származtak. Az előbbieket kell megemlítenünk azt a Csoma megállapítása nyomán elterjedt – és véleményem szerint is megalapozottnak tűnő – feltételezést, hogy Kán nembeli Gyula nádor pecsétjének vágásos pajzsa valójában nem az országnagy nemzeti vagy magán címe, hanem az uralkodó heraldikai reprezentációjából átemelt elem, amelynek ábrázolása a pecséttulajdonos uralkodótól nyert felhatalmazására utal.¹⁷ Csoma munkájának kevésbé szerencsés hatása volt azonban, hogy Gyula nádor címerét – a heraldikai irodalomban vitatott rekonstrukciós rajzot kritikán kívül elfogadva – Györffy György egyetlen pólyával és egyetlen leopárral díszített jelvénnel vélte azonosnak, és állatmotívumát pogány kori törzsfői jelképből levezethető nemzeti címerelemként azonosította.¹⁸ Az alábbiakban magam először is Kán nembeli Gyula töredékes címerének kiegészítésére teszek kísérletet, majd arra a kérdésre keresem a választ, hogy ez a heraldikai jelvény vajon tényleg az uralkodói címerből vezethető le, vagy esetleg magánjellegű szimbólumként értelmezhető.

Gyula nádor kettős pecsétjének mindössze két töredéke maradt fenn, és ezek együttesen sem adják ki az egykori lenyomat negyedrészt. A kisebb töredéken heraldikai részlet nem azonosítható, a nagyobbban a hátlapi részén viszont egy címerpajzs elemei is megőrződtek. Maga a pecsét a fragmentumokból kiindulva eredetileg kört formázhatott. A nagyobb töredéken a pecsétmezőt a körirat sávjától elválasztó szalag (esetleg sűrűn poncolt gyöngykör) egy 34 mm hosszú

6. kép – Kán nb. Gyula címerének rekonstrukciója (Kumorovitz B. L.: Az autentikus pecsét i. m. s. p. 18. ábra felhasználásával)

12 Zsoldos Attila: Magyarország világi archontológiája 1000–1301. (Historia könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.) Bp. 2001. 305.

13 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 305–306.; Zsoldos Attila: Az Aranybulla királya. Székesfehérvár 2022. 57.

14 Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1252.

15 Varjú Elemér: Csoma József, Magyar nemzeti címerek. [Ismeret.] Turul 22. (1904) 98.

16 Donászy F.: Az oroszán ábrázolása i. m. 9.

17 Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1252.; Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. (A Magyar Néprajzi Társaság könyvtára) Bp. 1959. 5.; Rácz Gy.: Sávozott címer i. m. 123.

18 Györffy Gy.: Tanulmányok i. m. 5–6., IV. t.

ívszakasza is kivehető, ennek alapján pedig kiszkereszthetjük a pecsétmezőt határoló teljes körivet: a mező átmérője mintegy 55 mm lehetett, a pecsét teljes átmérője (a körirat sávjával együtt) pedig nagyjából 63 mm. A töredéken a címernek csupán a (heraldikai értelemben vett) bal felső hányada látszik, a pajzsforma meghatározásához azonban ezúttal elegendő a pajzs felső sarkának jellegzetes kialakítását és oldalsó határolóvonalának íves indítását szemügyre vennünk: Gyula nádor pecsétjén minden valószínűség szerint ún. francia vagy hegyestalpú pajzs szerepelt (vagyis kifejezetten a címerek kialakulásának korára jellemző,¹⁹ vállainál lekerekített, ívelt oldalú háromszögpajzs). Amennyiben azt feltételezzük, hogy a kompozíciót szimmetrikusan és a mező hossz tengelyéhez igazítva helyezték el a pecsétmezőben, úgy ezek után immár teljes pontossággal megállapíthatjuk a pajzs szélességét is, és hozzávetőlegesen következtethetünk a magasságára is: az előbbi adatot 38 milliméterre tehetjük, az utóbbi pedig 47–49 milliméter közé eshetett. Mindez egyfelől azért jelent fontos információt, mert a töredéken kivehető vízszintes osztás a pajzs felső szélétől mindössze 11 milliméterre húzódik: ha tehát Gyula nádor pecsétjén a címet csak kicsit is arányos kompozícióval ábrázolták, úgy a pajzs teljes rekonstruált magasságából kiindulva összesen minimum három, de inkább négy vízszintes osztóvonallal kell számolnunk benne. Másfelől az is figyelemre méltó, hogy a töredéken a pajzs jobb oldali határolóívéhez közel vésett heraldikai leopárd teljes testhossza a pecséten mindössze 17 milliméter, vagyis kevesebb a pajzs rekonstruált szélességének a felénél. Szimmetrikus címerkompozícióval számolva erre egyetlen magyarázat kínálkozhat: az tudniillik, hogy közvetlenül a pajzsváll magasságában húzódó felső osztóvonal alatt eredetileg nem egyetlen leopárd ékeskedett, hanem kettő, méghozzá alighanem egymással szembefordulva. Varjú Elemér rekonstrukciója tehát tökéletesen hibátlannak bizonyult.

Véleményem szerint ez egyszersmind tüstént egészen más fénytörésbe helyezi Győrffy György azon feltételezését is, amely szerint Gyula nádor pecsétjén az oroszlanos (leopárdos) címerkép nemzetségi motívumként szerepelne, és csupán a pajzs vágásos osztása lenne levezethető a magyar uralkodók vörössel és ezüsttel vágott címeréből.²⁰ Győrffy vélekedését eleve súlyos kételyeket ébreszt az a közismert körülmény, hogy hasonló heraldikai leopárdokat látunk lépkedni a vágások között mind Imre király, mind pedig a Gyula nádor pecsétjének keltekor az ország trónján ülő II. András fennmaradt aranybulláin.²¹ Ezeket a kételyeket azonban talán még elháríthatnánk, ha a Kán nembeli előkelő címerének Csoma által készített rekonstrukciója – amelyet Győrffy is használt

– hihető lenne: végülis egyetlen leopárd valóban csak halványan emlékeztetne az uralkodói címeren látható hét, kilenc vagy tizenegy nagymacsckára, még ha azok művészi megformálása szakasztott hasonló is a nádor pecsétjének töredékén látható állathoz.²² Gyula nádor háromszor vagy négyszer vágott címere a maga valószínűsíthetően három heraldikai leopárdjával azonban már sokkal egyértelműbb módon utal urának, a királynak a hatalmi reprezentációjára, ráadásul teszi mindezt egy olyan korszakban, amikor ismereteink szerint Magyarországon még alig néhányan használhatnak címet: a hasonlóság ekképpen még feltűnőbb. Magam tehát osztom Csoma József, Varjú Elemér, Donászy Ferenc és Rác György véleményét: Kán nembeli Gyula nádor 1224-ből töredékesen ránk maradt pecsétjén minden valószínűség szerint nem az előkelő nagyúr nemzetségi vagy magáncímere látható, hanem az uralkodói címer, amelyet a nagyúr királyi méltóságviselőként használt.²³

II. Az Aba nemzetség tagjaihoz köthető vágásos címerek

Az ország északkeleti megyéiben roppant birtokokkal rendelkező genus címerhasználatával tudományos igénnyel elsőként Csoma József foglalkozott. A századforduló tudós heraldikusa három különböző munkájában is érintette az Abák középkori címerhasználatának egyes kérdéseit,²⁴ a nemzetség

22 Ez különösen II. András király 1213 előtt használatba vett és még 1235-ben is használt első, valamint 1235-ben adatható második kettős pecsétjének (*Takács I.*: Árpád-házi királyok i. m. 108–109. [24. sz.], 116–117. [28. sz.]) hátlati címerein szembeötlő, ahol a heraldikai leopárdok hosszú nyaka és faroktartása is egyértelműen közeli párhuzamot mutat a Kán nb. Gyula pecsétjén látható töredékes ábrával. Mivel az uralkodó első kettős pecsétjén és a Gyula nádor tyariumától kelt lenyomat töredékén a pajzsforma is rendkívül hasonló, magam azt is elképzelhetőnek vélem, hogy a Kán nembeli előkelő hivatali pecsétjéhez a közvetlen mintát is ura, II. András király első kettős pecsétje jelentette.

23 Mindezzel együtt abban is bizonyosak lehetünk, hogy Kán nb. Gyulának valamilyen nemzetségi vagy magáncímere mégis csak lehetett. 1240-ben IV. Béla király oklevele a Borsod megyei Tardona birtok határjelei között említ egy „Gyula bán pajzsának jelével” megjelölt bükkfát („signatum est super una arbore, que byk vocatur, signum clipei Iule bani” – Árpád-kori új okmánytár I–XII. Közzé teszi Wenzel Gusztáv. Pest–Budapest 1860–1874. [a továbbiakban: ÁÜO] VII. 102.), ezt az adatot pedig több okból is bajos lenne az pecsétjén látható címerre vonatkoztatnunk. Először is: ha a pecséten valóban az uralkodói címer egy változata szerepelt, akkor az nyilvánvalóan alkalmatlan lett volna bármely magánbirtok feletti tulajdonjog igazolására. Másodszor: ha a pecséten látható címer esetleg mégis Gyula nádor nemzetségi vagy magáncímere lett volna, úgy a kompozíció összetettsége és finom részletei miatt szerfelett kérdéses, hogyan sikerült volna ezt (különösen a három heraldikai leopárdot) felismerhető módon egy bükkfára faragni, különös tekintettel arra, hogy a határjel aligha készülhet magas igényű művészi munkaként. Harmadszor: ha a vágásos és leopárdos címer egyszerűsített változatát vésték volna a fára (pl. állatalakok nélkül, egyszerűen az osztóvonalakat feltüntetve), azzal megint csak az uralkodó heraldikai jelképétől rendkívül nehezen megkülönböztethető ábrázoláshoz jutottak volna, amelynek határjelként való alkalmazását egy magánbirtok esetében nehéz lenne indokolnunk.

24 *Csoma József*: Magyar sírkövek. Gagy László sírköve. Turul 5. (1887) 118., 120.; *Csoma József*: Az Aba nemzetség címere. Turul 11. (1893) 51., 55.; *Csoma J.*: Nemzetségi címerek i. m. 1161.

19 *Michel Pastoureau*: *Traité d'héraldique*. Paris 1997.³ 91.

20 *Győrffy Gy.*: *Tanulmányok* i. m. 5–6.

21 Imre király 1200 előtti mintát követő aranybullájának erősen kopott címerábrázolásán ma már inkább csak sejtethetjük a leopárdokat (*Takács Imre*: *Az Árpád-házi királyok pecsétjei*. [Corpus sigillorum Hungariae mediaevalis 1.] Bp. 2012. 104–105. [21. sz.]; keltezésére ld. *Szabados György*: *Imre király házassága, aranybullája. Századok* 136. [2002] 348–350.), II. András első és második kettős pecsétjeinek, majd aranypecsétjének hátlatján azonban egyértelműen kivehetőek (*Takács I.*: *Árpád-házi királyok* i. m. 108–109. [24. sz.], 112–114. [26. sz.], 116–117. [28. sz.]). Számuk hét és tizenegy között változik.

némely tagjainak heraldikai reprezentációjában 1281-től kimutatható vágásos pajzsot pedig egyértelműen a magyar királyok hasonló címeréből vezette le.²⁵ Magam egy korábbi tanulmányomban arra a következtetésre jutottam, hogy a nemzetség eredeti címermotívuma a 13. század derekán glóriával vagy glória nélkül ábrázolt sas lehetett, amelyet valamikor a század második felében válthatott fel a genus egyes ágainak heraldikai gyakorlatában az uralkodói címerből eredeztethető vágásos pajzs (egy vagy két pólyával), és ez utóbbi végül a nemzetség egyes ágain – az Amadé-fiak esetében törtenetesen már 1311-re – családi címerre is vált.²⁶

Korábbi álláspontomat azonban most részben finomítanom kell. Noha továbbra is az a véleményem, hogy az Abák vágásos címere az Árpádok hasonló mesteralakokat mutató pajzsát másolva alakulhatott ki és válhatott nemzetségi címerre a korábbi sasos jelkép helyett, ma már úgy látom, hogy erre a változásra talán a 14. század elejénél jóval előbb, még a 1280-as éveket megelőzően sor kerülhetett. Ebbéli álláspontomat arra a megfigyelésre alapozom, hogy az Aba nemzetség tagjaitól fennmaradt pecsétek vágásos címeri sosem satírozott mezőben ábrázolnak üres pólyákat, hanem monoton egyhangúsággal mindig satírozás nélküli mezőben satírozottakat, ami elméletileg talán arra utalhat, hogy az Abák vágásos címerében a mezőt világosabb tónusú máz (arannyal vagy ezüsttel azonosítható heraldikai fém) tölthette ki, a pólyákat pedig valamely sötétebb árnyalatú heraldikai színnel (vörössel, kézzel, zölddel vagy feketével) próbálták ábrázolni. Ez természetesen rendkívül halvány nyom, és még csak azt sem mondhatjuk, hogy kizárólag az Abák esetében lenne kimutatható. Ugyanilyen megoldást látunk Mezőpilis nembeli Bás ifjabb királyi udvarispán typariumának 1264-i lenyomatán (Kat. 8.1.), Debreceni Dózsa 1322-ből ismert nádori (Kat. 18.2.), valamint Debreceni Jakab 1330-ból fennmaradt szabolcsi ispáni pecsétjén (Kat. 21.1.). Csakhogy ezek a párhuzamok szintén igencsak erőtleneek. Bás udvarispán és nemzetsége címerhasználatáról további adatok híján semmit sem tudhatunk (így azt sem, hogy mennyire következetesen használták vagy nem használták a vágásos pajzsot egyik vagy másik formában). A Debreceniek esetében pedig éppenséggel akad ellenpélda is: maga Dózsa ugyanis erdélyi vajdaként 1318–1322 között még satírozott („sötét”) mezőben satírozatlan („világos”) pólyákat ábrázoló pajzzsal vésett pecsétet használt (Kat. 17.1.). Ezzel ellentétben az Aba nemzetség tagjai – jelesül a 13. században a Debrői és a Széplaki ágak reprezentánsai, majd a 14. században a Nekkseiek is – makacs következetességgel és kivétel nélkül ragaszkodtak a világos hatású mezőben sötét pólyákat sejtető kompozícióhoz, és ebbéli gyakorlatukat a 13. század utolsó és a 14. század első évtizedeiben a nemzetség három különböző ágának hat tagjától fennmaradt összesen hét különféle pecsét bizonyítja.²⁷

25 Csoma J.: Aba nemzetség i. m. 55.; Csoma J.: Nemzetségi címerek i. m. 1161.

26 Körmendi Tamás: Az Aba nemzetség címerváltozatai a középkorban. Turul 84. (2011) 84–109.

27 A széplaki „Börén” Péter tárnokmester 1281-ben (Kat. 10.1.), a debrői Makján nádor 1286-ban (Kat. 12.1.), a szintén széplaki Amadé nádor 1288-ban, ill. 1295–1304 között (Kat. 13.1., 13.2.), az ugyancsak széplaki János

Mindez pedig már csak azért is elgondolkodtató furcsaságnak tűnik, mert hibátlanul összhangba hozható az Aba nembeli Nekksei Demeter tárnokmester által a csatári bencés monostor részére adományozott biblia 5v. oldalának 1336 körül²⁸ festett két színes pajzsábrázolásával, amelyeken a donátor címerének ezüst mezejében éppenséggel szintén két fekete pólya látható.²⁹ Mivel pedig az Abák satírozatlan („világos”) mezőben egy vagy két satírozott („sötét”) pólyát ábrázoló címerének legkorábbi előfordulását a Debrői ágból származó „Börén” Péter tárnokmester 1281-ből ránk maradt pecsétjéről (Kat. 10.1.) ismerjük, továbbá mivel 1286-ban ugyanez a címer az ugyancsak a Debrői ágból való Makján nádor pecsétjén (Kat. 12.1.) is felbukkant – magam már valószínűbbnek gondolom, hogy az Aba nemzetség sasos szimbólumát legalább a genus Debrői és Széplaki ágain legkésőbb az 1280-as évekre leváltotta az immár családi címerként használt vágásos pajzs. Ez utóbbi jelvény a Nekksei-biblia tanúságtétele szerint alighanem feketével festett pólyát vagy pólyákat ábrázolhatott ezüst mezőben,³⁰ vagyis már csak igen távolról emlékeztetett a magyar királyok vörössel és ezüsttel hétszer (vagy más esetekben nyolcszor) vágott címerére, amelyet egyébként éppen ebben az időben a magyar királyok legfeljebb elvétve használtak a heraldikai reprezentációjukban. Mindennek figyelembevételével az Aba nemzetség tagjaihoz köthető 13. század végi és 14. század eleji emlékeken látható vágásos pajzsokat a továbbiakban nem tárgyalom az uralkodói címerrel vésett méltóságviselői pecsétek között.³¹

III. A királyi címerek motívumaival vésett pecsétek és értelmezésük

Mindezek után magam a következő pecséteken vélem nagy valószínűséggel azonosíthatónak a kettőskeresztes vagy a vágásos magyar királyi címet a méltóságviselőktől a 13. századból és a 14. század első feléből ránk maradt szfragtiszikai korpuszon belül:

A táblázat alapján határozottan elkülöníthető három periódus: először II. András idejében (vagyis 1235 előtt) a vágásos királyi címer első felbukkanásai az országnagyok pecsétjein,

lovászmester 1311-ben (Kat. 17.1.), valamint Nekksei Demeter tárnokmester 1323–1333 között használt pecsétjei (Kat. 20.1.) mellett a bárói méltóságot sosem viselő (és így dolgozatunkban sem említett) Aba nb. Amadé fia: Miklós typariumának szintén 1311-ben kelt lenyomatán is (Körmendi T.: Aba nemzetség i. m. 118. [1.4.1. sz.]).

28 *Meta Harrsen*: The Nekksei-Lipócz Bible. A Fourteenth Century Manuscript in the Library of Congress, Ms. Pre-Accession I. Washington 1949. 22–26.; Művészet I. Lajos király korában (1342–1382). Katalógus. Szerk. Marosi Ernő – Tóth Melinda – Varga Lívía. Székesfehérvár 1982. (a továbbiakban: Székesfehérvár 1982.) 133. (24. sz. – Wehli Tünde); Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az Országos Széchényi Könyvtárban. Bp. 1985. 106. (63. sz. – Wehli Tünde); Magyarországi művészet 1300–1470 körül. Szerk. Marosi Ernő. I–II. (A magyarországi művészet története 2.) Bp. 1987. (a továbbiakban: MM 1300–1470) I. 363–364. (Wehli Tünde)

29 Nekksei-Biblia. I. A Nekksei-Biblia legszebb lapjai. Bev. Dana J. Pratt, képmagyarázatok Levárdy Ferenc. Bp.–Washington 1988. I. 18.

30 Vö. Rác Gy.: Sávozott címer i. m. 127.

31 A katalógusban viszont pontosan eredetük rekonstrukciójának bizonytalansága miatt szerepeltetem őket.

év	pecséttulajdonos	uralkodói címermotívum	esetleges további motívum	kat.
1213	Győr nb. Pat nádor	vágások (?)		1.1.
1224	Kán nb. Gyula nádor	vágások és leopárdok		2.1.
1236	Jakab földinquistor	kettős kereszt		3.1.
1237	Rátót nb. Rénold veszprémi ispán	kettős kereszt	hárslevelek (nemzetségi)	4.1.
1237–1239	Tomaj nb. Dénes nádor	kettős kereszt		5.1.
[1238–1240]	Rátót nb. Domonkos tárnokmester	kettős kereszt	hárslevelek (nemzetségi)	6.1.
1253–1255	Rátót nb. Roland nádor	kettős kereszt	hárslevelek (nemzetségi)	7.1.
1264	Mezőpilis nb. Bász ifjabb királyi udvarsipán	pólya		8.1.
[1276–1278?]	Pok nb. megyeyesi Miklós vajda	három pólya	rózsák (? – nemzetségi)	9.1.
1283	Kozma komáromi alispán	hétszer vágott pajzs		11.1.
1299	Szécs nb. komáromi Pál ispán	két pólya (?)		14.1.
1304	Igmándi Lőrinc vajda	ötször vágott pajzs		15.1.
1318–1322	Debreceni Dózsa vajda	hétszer vágott pajzs		17.1.
1319	Pok nb. megyeyesi Miklós vajda	két (?) pólya		9.2.
1322	Debreceni Dózsa nádor	ötször vágott pajzs		17.2.
1322	István alnádor	ötször vágott pajzs		18.1.
1330	Debreceni Dózsa fia Jakab szabolcsi ispán	négy pólya		20.1.
1332–1335	Domonkos fia Doncs ispán	négy pólya	nyíl	21.1.
1336–1341	Szécsényi Tamás vajda	pólya		22.1.

majd IV. Béla uralkodásának első éveiben (jellemzően a tártárjárás előtt) a kettős kereszt dominanciája, végül harmadszor 1264-től a vágásos pajzsok visszatérése. Vizsgáljuk meg közelebbről is ezeket az időszakokat!

III.1. II. András kora és a vágásos címer

A témánkhoz vonható legkorábbi szfragsztikai források értelmezését különösen súlyosan megnehezíti az Árpád-kor kutatását általánosságban is terhelő forráshiány: ez nem is csoda, hiszen világi személyektől a legkorábbi pecsétlenyomatok eleve csupán az 1210-es évektől kezdődően és eleinte rendkívül gyér számban maradtak ránk. Dolgunkat ráadásul az sem könnyíti meg, hogy a 13. század első harmadában a világi előkelők hivatali és magánjellegű pecséthasználata még aligha különülhetett el.³² II. András vágásos címere – amelyet a pecsétjein rendre az osztóvonalak között lépő leopárdokkal, apró méretű pénzein viszont mindig állatalkalakok nélkül ábrázoltak – ismereteink szerint mindössze két méltóságviselő typariumának lenyomatain köszön vissza. Ezek közül Győr nembeli Pat nádor pecsétje (Kat. 1.1.) mára felismerhetetlenül sérült, és Erdélyi László leírásából csak annyit tudunk róla, hogy egykor „az Árpádok pólyás (vágásos) paizsczímerét” lehetett megfigyelni rajta.³³ Amennyiben elfogadjuk Erdélyi adatát – és magam nem látok okot az ellenkezőjére –, úgy annyit mindenesetre leszögezhetünk,

hogy Kán nembeli Gyula nem egyedülként (és még csak nem is az elsőként) emelte pecsétjére (Kat. 2.1.) hivatali hatalma eredetének igazolására a királyának címerét. Pat és Gyula ráadásul mindketten nádori méltóságot viseltek. De mi a helyzet a többi korabeli országnaggyal, mennyire tekinthető elszigetelt vagy éppen elterjedt megoldásnak köreibben az uralkodó heraldikai reprezentációjának átvétele? Sajnos forrásanyagunk semmiképpen sem elegendő megalapozott következtetések levonására, legfeljebb halvány gyanúkat fogalmazhatunk meg a gyér számú lenyomat vizsgálatá nyomán kódösen felsejlő tendenciák alapján.

II. András báróihoz a fentebb említetteken kívül ugyanis mindössze három további pecsét kapcsolható kétséget kizáró bizonyossággal (ezek közül az egyik jelenleg lappang), illetve egy harmadikkal kapcsolatban merült még fel, hogy esetleg szintén az „új intézkedések” királyának udvarához tartozó személyé lehetett:

a.) Csák nembeli Demeter mesternek – aki számos megyésipáni megbízatás mellett 1217–1230 között királyi asztalnokmesterként, 1232–1234 között pedig udvarispánként tevékenykedett³⁴ – a 19. század végén még megvolt, mára azonban elkallódott az a vörösréz pecsétnyomója, amely a Csákok nemzetségi címermotívumaként azonosítható³⁵ oroszlánt ábrázolta, és amelyet stíluspárhuzamai talán a 13. század elejére kelteznek.³⁶ Ennek a typariumnak a hivatali használata nem

32 Kumorovitz L. Bernát: A magyar pecséthasználat története a középkorban. (Bibliotheca humanitatis historica a Museo Nationali Hungarico digesta) Bp. 1993. 2 59.

33 A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története. Szerk. Erdélyi László – Sörös Pongrácz. I–XII. Bp. 1902–1916. (a továbbiakban: PRT) I. 627.

34 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 294.

35 Csoma J.: Nemzetségi címerek i. m. 1203–1205.; Körmendi Tamás: A magyarországi nemzetségi címerek kialakulásának kérdéséhez. Századok 143. (2009) 403–404.

36 Nagy Iván: A Csák nemzetség. I. Turul 3. (1885) 49. (rajza uo.)

igazolható, körirata ugyanis nem utal konkrétan a tulajdosánának méltóságára.³⁷

b.) Hontpázmány nembeli Sebes királyi pohárnokmester volt 1209–1217 között,³⁸ 1231-ből ránk maradt pecsétje pedig ennek ellenére hasonlóképpen nem az uralkodó, hanem a nemzetség (vagy ebben az esetben inkább azon belül a szűkebb család)³⁹ heraldikai jelvényének tekinthető csillagot ábrázolja.⁴⁰ A nyomó hivatali pecsétként való alkalmazására azonban sajnos ezúttal sincsen bizonyíték, a lenyomatát hordozó egyetlen irat magánoklevél.

c.) Ampod fia Dénes nádor⁴¹ pecsétjének 1234-ből megőrződött lenyomatán két oroslánt figyelhetünk meg.⁴² Nem tudjuk, hogy ezeket vajon nemzetségi vagy személyes motívumként vésték-e a typariumra, az azonban bizonyos, hogy a királyi címernek legfeljebb a leopárdos mellélalakjaira emlékeztetnek, és azokra is csak halványan.

d.) Végül magam valószínűnek gondolom, hogy a Hahót nembeli Buzád bán fiai által az 1230-as években közösen használt nyomó valójában édesapjuk, az alighanem 1226–1232 között valószínűleg szőrényi báni méltóságot betöltő,⁴³ ám a politikától 1232/1233 táján eltávolodó és a domonkosok pesti kolostorába visszavonuló Buzád bán számára készült.⁴⁴ A typarium egyetlen ismert lenyomata a Buzád-fiak vélhetően 1232–1239 között kibocsátott, keltezetlen oklevelén őrződött meg, körirata sajnos olvashatatlanul kopott.⁴⁵ Mezejében mindenestre ökörfej látható, amelyet a magyar királyok címerével igencsak bajos lenne összekötnünk, a Hahót nemzetség jelképével azonban történetesen megegyezik.⁴⁶

Annyi talán a fentiek alapján is megállapítható, hogy II. András korában az uralkodói címer a nádorok hatalmi reprezentációjában bizonyosan megjelent, ám a használata Ampod fia Dénes pecsétjének tanúsága szerint még a palatinusok között sem vált kizárólagossá, miképpen általánosságban véve az országnagyok körében sem terjedt el. Ennél konkrétabb következtetéseket azonban a forrásanyag szűkössége sajnos nem tesz lehetővé.

III.2. IV. Béla uralkodásának első éveit és a kettős kereszt

II. András halála után a magyar királyok heraldikai reprezentációjában változás következett be: a korábban használt vágásos pajzs helyett IV. Béla kettőskeresztes címet vett használatba. Az új uralkodó a trónra léptét követő első években (nagyjából az 1241-i tatárjárásig) minden jel szerint az országos és az udvari méltóságviselők, illetve a királyi megbízottak

jelképhasználátát is egységesíteni próbálta. Rövid hat eszten-dő leforgása alatt négy olyan pecsétet ismerünk, amelyeken a királyi hatalom árnyékában tevékenykedő legkülönbözőbb személyek szerepeltetik központi elemként a kettős keresztet. Az országos méltóságviselők közül ide tartozik Tomaj nembeli Dénes nádor (Kat. 5.1.) és Rátót nembeli Domonkos tárnokmester (Kat. 6.1.), a megyésispánok közül az ugyancsak Rátót nembeli Rénold veszprémi comes (Kat. 4.1.), a megbízottak közül pedig bizonyos Jakab földinquisitor (Kat. 3.1.). Különösen beszédes adat ez akkor, ha hozzátesszük: ezekben az években az országos méltóságviselők között mindössze két olyan személyt ismerünk, akitől kettős kereszt nélkül vésett hivatali pecsét maradt ránk. Mindketten a Gutkeled nemzetség tagjai, és mindketten Szlavónia élén álltak: Apaj bán 1239-ből fennmaradt kettős pecsétjének hátlapján háromszögpajzsban öt bal oldalék látszik⁴⁷ (vagyis a nemzetségi címer),⁴⁸ Miklós bán 1240-ből származó, erősen kopott pecsétjén pedig csupán a sakkozott pajzsfő vehető ki.⁴⁹ Hogy miért éppen ők nem használták typariumaikon az uralkodói címet, azt sajnos nem tudjuk – lehetséges magyarázatként talán az kínálkozik, hogy a szlavóniai tartomány az országon belül komolyabb önállóságot élvezett.⁵⁰ Megjegyzendő: a tatárjárás után a kettős kereszt mintegy varázsütésre eltűnt az országnagyok pecsétjeiről, hogy utat engedjen a nemzetségi címerek használatának. Az egyetlen kivételt Rátót nembeli Roland nádor 1253–1255 között használt kettőskeresztes pecsétje (Kat. 7.1.) jelenti, ez azonban csak látszólag ellent az imént vázolt szabályszerűségnek. Roland typariuma ugyanis az apja: Domonkos fentebb már említett nyomójának (Kat. 6.1.) átvésésével készült: heraldikai programja tehát éppenséggel nem az 1242 utáni évek koncepciójában fogant. Az uralkodó reprezentációjának erőltetése a méltóságviselők pecsétjein a tatárjárás előtt, illetve a teljes hátraarc a mongol hódítás után maradéktalan összhangba hozható IV. Béla belpolitikájával is.

III.3. A vágásos címer visszatérése a 13. század végén és a 14. század első felében

A legkeményebb diót kétségkívül a harmadik periódusban megfigyelhető jelenségek magyarázata jelenti. Először is: a magyar királyok vágásos címere az Árpád-kor utolsó évtizedeiben egyáltalán nem jellemző az uralkodói reprezentációra. Mezőpilis nembeli Bász udvarispán 1264-i pecsétje (Kat. 8.1.) után bő két-három évtizeddel, IV. László és III. András idejében ennek ellenére három további méltóságviselő pajzsán is megjelennek olyan ábrázolások, amelyek leginkább ebből a vágásos címerből vezethetők le. Másodsor: míg a sávozott pajzs használata összességében korántsem tűnik széleskörűen elterjedtnek a méltóságviselők között a vizsgált időszakban (hiszen csaknem nyolc évtized leforgása alatt mindössze tizenkét pecséten fordul elő), addig korszakunk erdélyi vajdáinak pecsétjein zavarba ejtően gyakran találkozunk vele.

37 + S(IGILLUM) DemeTRI • mAGI(S)TRI (Nagy I.: Csák nemzetség i. m. 49.)

38 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 351.

39 Körmendi Tamás: A Hontpázmány nemzetség címerváltozatai a középkorban. Levéltári Közlemények 82 (2011: 2. sz.) 9., 14–15.

40 HU-MNL-OL DL 71339; HU-MNL-OL V8 778.; Körmendi T.: Hontpázmány nemzetség i. m. 55. (7.1. sz.)

41 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 295.

42 HU-MNL-OL DL 25744.; HU-MNL-OL V2 8.

43 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 292.

44 Körmendi T.: Nemzetségi címerek i. m. 412–413.

45 HU-MNL-OL DL 207.; HU-MNL-OL V2 360.; BTM 64.23

46 Körmendi T.: Nemzetségi címerek i. m. 410–414.

47 HU-MNL-OL DL 34293.; HU-MNL-OL V2 136.; V8 1125.; BTM 64.955.

48 Körmendi T.: Nemzetségi címerek i. m. 404–405.

49 HU-MNL-OL DL 4700.; HU-MNL-OL V2 137.; BTM 64.348.

50 Zsoldos Attila: Egész Szlavónia bánja. In: Analecta mediaevalia I. Tanulmányok a középkorról. Szerk. Neumann Tibor. H. n. 2001. 269–281. 278.

Mivel nem nagyon látszik olyan közös jellemző, amely egyazon halmazba terelné a listánkon szereplő 1264–1341 közötti pecsétek tulajdonosait, megpróbáltam csoportokra bontani őket.

Az egyik ilyen csoportot kézenfekvő módon a vajdák alkotják: itt könnyű dolgom volt, hiszen a vágásos címer magas előfordulási arányára az erdélyi tartomány élén álló bárók pecsétjein már Rácz György is rámutatott.⁵¹ Pok nembeli Miklós (Kat. 9.1., 9.2.), Igmándi Lőrinc (Kat. 15.1.), Debreceni Dózsa (Kat. 17.1.) és Szécsényi Tamás (Kat. 22.1.) tartozik ide, vagyis jószerivel a korszak összes jelentősebb vajdája – a méltóságot 1301–1314 között betöltő Kán nembeli László kivételével. Tőle azonban egyfelől nem is maradt ránk értelmezhető pecsét, másfelől a zűrzavaros évek egyik leghirhedtebb oligarchája esetében sokkal inkább azon lepődhetnénk meg, ha maga is a király fennhatóságát hangsúlyozó uralkodói címerrel reprezentált volna. De vajon miért éppen az erdélyi vajdák vették újra használatba a kései Árpád-korban az akkoriban a királyok pecsétjein és pénzein gyakorlatilag soha nem szereplő vágásokat, és miért ragaszkodtak utána hozzá körömszakadtáig? Rácz György ennek magyarázatára egyfelől az erdélyi társadalmi viszonyok archaikusabb voltát hozza fel, másfelől azt feltételezi, hogy a királyi kancellária oklevéladását másoló vajdai írásbeliség talán a pecsétnyomó kialakításával is az uralkodói praxishoz igyekezett alkalmazkodni.⁵² Magam azonban ezek mellett elképzelhetőnek látok egy harmadik okot is. Ahogyan arról fentebb már szót ejtettem, a magyar királyok vágásos címerének 13. század végi újjászületésére a méltóságviselők pecsétjein Mezőpilis nembeli Bás typariumának 1264-i lenyomata az első tanúnk, még hozzá zavarba ejtően korán: egyfelől tizenhat esztendővel az utána következő hasonló pecsétet megelőzően, másfelől még bőven IV. Béla idejében, amikor a királyi reprezentációban a kettőskeresztes címer teljesen egyeduralkodónak tűnik. Bás azonban nem is az öreg uralkodó, hanem ambíciózus fia, István ifjabb király hívei közé tartozott: miután 1251–1259 között még alighanem Béla bizalmának köszönhetően tölthette be a trencsényi ispán méltóságát, 1259-ben már az ekkor még a magyar fennhatóság alatt álló stájer területek hercegeként önálló udvart vivő trónörökös tárnokmestere, majd 1263–1264 között az erdélyi részekre hazatérő és immár következetesen az ifjabb királyi címet használó István udvarispánja volt.⁵³ Béla király elsőszülöttjének címerhasználata a magyar heraldikai kutatás egyik nagy rejtélye: nem nagyon értjük, miért ragaszkodott a stájer területek elvesztése után is hajthatatlan konoksággal a stájer párducot ábrázoló pajzzsal vésett lovaspecsétjéhez⁵⁴ ahelyett, hogy a magyar királyok valamelyik címerének felvételével hangsúlyozta volna részországa tényleges önállóságát már IV. Béla életében is. Arra mindenesetre egyetlen példát sem ismerünk, hogy István az apja halála előtt bármikor

is használta volna azt a kettőskeresztes címet, amelyet éppen a vele 1262–1267 között háromszor is súlyos konfliktusba keveredő⁵⁵ apja vezetett be a magyar királyi reprezentációban, és amellyel szemben a korszakban a sávozat adott esetben kézenfekvő adott alternatívát jelenthetett.⁵⁶ Egyfelől tehát elképzelhetőnek gondolom, hogy V. István ifjabb királyként valójában a vágásos címet használta (csak éppen erről konkrét forrás nem maradt fenn), és az ezért kerülhetett udvarbírója, Mezőpilis nembeli Bás pecsétjére is. Másfelől hasonlóképpen hihetőnek látom, hogy ugyanezen vágásos pajzs éppen V. István ifjabb királysága nyomán egy időre talán a iunior rex országának magterületét képező erdélyi tartományra utaló heraldikai jelképpé is válhatott, és ezért szerepelhetett viszatérően az 1340-es évek elejéig a vajdák pecsétjein. Mindez források híján természetesen üres spekuláció, ám amennyiben mégis akad halvány szál, amely a 13. század utolsó harmadának hajnalán összekötheti az Árpádok idehaza egyébként évtizedek óta nem használt vágásos címerét a 13. század utolsó és a 14. század első évtizedeiben működő erdélyi vajdák pecsétjein látható vágásos pajzsokkal — úgy jelenlegi ismereteink szerint ez a halvány szál leginkább talán István ifjabb király udvarán és Bás udvarispán pecsétjének címerén keresztül húzódnak.

A második csoportba Debreceni Dózst (Kat. 17.1., 17.2.), alnádorát: István (Kat. 18.1.) és fiát: Jakabot (Kat. 20.1.) soroltam. Dózsa a rendelkezésünkre álló adatok szerint erdélyi vajdaként vehette a pecsétjére azt a vágásos királyi címet, amely az Anjouk érkezésével az uralkodói reprezentációban is újra megjelent, és amely ekképpen Károly uralkodása alatt a bárók typariumain már a lojalitás jelképévé is válhatott. A második csoport ekképpen tehát Dózsa személyénél átfedésben van az első csoporttal.

A harmadik csoporthoz Rácz Györgyhez hasonlóan magam is azon előkelőket kötöm, akik 1298-ban szövetségre léptek III. András királlyal.⁵⁷ Azt azonban magam nem tartom valószínűnek, hogy Komáromi Pál ispán és Dancs mester az uralkodóval kötött szövetségük jelképeként vésették volna a pecsétjükre a vágásos pajzsot (Kat. 14.1., 21.1.). Ennek az elképzelésnek véleményem szerint legalább két körülmény ellentmond. Először is: hogy III. András király heraldikai reprezentációjában nyoma sincsen efféle címernek. Herceggként persze valóban használta a pecsétjein a vágásokat (amellyel véleményem szerint nagyapjára, a szintén hasonló pajzsot viselő II. András királyra kívánt utalni, és végső soron a trónigényét fejezte ki),⁵⁸ megkoronázása után azonban sem a pecsétjein, sem a pénzein nem szerepeltette többé. Másodszor: Dancs mester négy pólyát hordozó címere az 1332-ből és 1335-ből származó pecsétjein maradt ránk. Magam rendkívül nehezen tudnám okát adni, hogy az amúgy ekkoriban évtizedek óta I. Károly legmegbízhatóbb hívei közé tartozó

51 Rácz Gy.: Sávozott címer i. m. 128–129.

52 Rácz Gy.: Sávozott címer i. m. 130.

53 Zsoldos A.: Archontológia i. m. 287.; Rudolf Veronika: Közép-Európa a hosszú 13. században. Magyarország, Csehország és Ausztria hatalmi és dinasztikus kapcsolatai 1196 és 1310 között. (Arpadiana XV.) Bp. 2023. 190.

54 Takács I.: Árpád-házi királyok i. m. 127–128.

55 Zsoldos A.: Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszálya az 1260-as években. (História könyvtár. Monográfiák 24.) Bp. 2007. 11–138.

56 Körmenyi Tamás: A magyar királyok kettőskeresztes címerének kialakulása. Turul 84. (2011) 73–83.; Takács Imre: Címerek az Árpád-házi királyok pecsétjein. Turul 84. (2011.) 84–91.

57 Rácz Gy.: Sávozott címer i. m. 131–133.

58 Takács I.: Árpád-házi királyok i. m. 149–150. (47. sz.)

Dancsot mi sarkallta volna arra, hogy a magyar Anjouk által trónbitorlónak tartott III. Andrással kötött szövetségének emlékével reprezentáljon bő harminc esztendővel az utolsó Árpád-házi király halála után, egykori ellenfelének udvarában. Magam valószínűbbnek látom, hogy III. András talán azért köthetett egyszerre és egyazon oklevéllel szövetséget mások mellett Komáromi Pállal és Dancs mesterrel (meg az egyébként szintén részben hasonló címert viselő⁵⁹ Miklós fia Demeter ispánnal), mert ezek hárman vagy egyazon familiárisi kör tagjai voltak ekkoriban, vagy pedig az oklevélben nem nevesített rokonságban álltak egymással. Mindkét eshetőség magyarázatot kínálna arra is, hogy miért volt hasonló a címerük – és ebben az esetben természetesen nem is feltétlenül királyi szimbólumként használták a vágásos pajzsot.

Maradt mindezek után a listán szereplők közül Kozma komáromi alispán mint akit egyik csoporthoz sem tudunk kötni: ő azonban bizonyosan Aba nembeli „Börén” Péter familiárisa volt.⁶⁰ A pecsétjén (Kat. 11.1.) látható címer tehát esetleg nem is a királyok jelképhasználatát másolja, hanem az uráét. Megjegyzendő azonban, hogy míg az Aba nemzetség tagjai esetében mindig satírozatlan („világos”) pajzsmezőben szerepelnek a satírozott („sötét”) pólyák, addig Kozma pecsétje esetében pontosan fordított a helyzet.

59 Ld. 7. jz.

60 1283: ÁÜO IX. 370.

IV. Konklúzió

Dolgozatomban egyfelől kísérletet tettem Kán nembeli Gyula nádor 1224-ből töredékesen fennmaradt pecsétjének rekonstrukciójára: a pecsétábra kiegészítése egyértelműen igazolni látszik, hogy II. András udvarnak egyik nagyhatalmú előkelője a typariumán a vágásokkal osztott és heraldikai leopárdokkal díszített korabeli királyi címer egy egyszerűsített (mert kevesebb osztóvonalat tartalmazó és kevesebb nagymacsát ábrázoló) variánsát használta. Másfelől a fennmaradt pecsétek satírozásából kiindulva, a Nécsei-bibliát mint kodikológiai forrást is bevonva amellet próbáltam érvelni, hogy az Aba nemzetség címere talán már a 13. század derekán is két fekete pólyát jeleníthetett meg ezüst mezőben, és ekképpen megkülönböztetendő a királyi címertől. A vágásos és a kettőskeresztes királyi címereknek az országos és udvari méltóságviselők pecsétjein szereplő előfordulásait tételesen lajstromozva három periódust különíttem el ezek használatában. Az első időszakban, II. András uralkodása alatt vizsgálódásaim szerint még csak a nádorok szintjén (és ott sem szükségszerűen) jelentkezik a király vágásos pajzsának átvétele. A második időszakban, IV. Béla király uralkodásának tatarjárás előtti éveiben a kettőskeresztet ábrázoló, új királyi címer hangsúlyosabb átvétele figyelhető meg, talán éppen uralkodói nyomásra. Végül a harmadik időszakban részint az erdélyi vajdák talán István ifjabb király idejében gyökerező eltérő szfragisztikai gyakorlatával, részint Debreceni Dózsa családjának címerhasználatával, részint pedig az 1299-ben III. Andrással szövetségre lépő előkelők talán familiárisi vagy családi kapcsolatokra visszavezethető közösségével magyaráztam a vágásos címer késő Árpád-kori és kora Anjou-kori reneszánszát a méltóságviselői pecsétteken.

Függelék

Dolgozatom függelékében azon pecsétek katalógusát közlöm, amelyekre egyszerre igaz, hogy egyfelől a magyar királyok kettőskeresztes vagy vágásos címereinek motívumai szerepelnek rajtuk, és hogy másfelől a tulajdonosuk igazolhatóan országos vagy udvari méltóságot viselt, esetleg királyi megbízatást teljesített a 13. században vagy a 14. század első felében. Kivételt ez alól csupán az Aba nembeli előkelőkhöz köthető vágásos pecsétekkel tettem: mivel ezek esetében a pólyákat hordozó pajzsok magáncímerként való azonosítása nem kétségtelenül egyértelmű (csupán valószínű), továbbá mivel ezeket a szakirodalom rendre az uralkodói címer megjelenítéseként tárgyalja, a katalógusba is felvettem őket.

A pecsétet az első előfordulásának időpontja szerint rendeztem sorba. Elsőként mindig a pecséttulajdonos rövid pályaképét közlöm (ennek összefoglalása során a meggyéispáni tisztségviselésekre csak általánosságban utalok azon személyeknél, akik legalább három különböző

országbarói méltóságot is betöltöttek). Az egyes pecséttulajdonosoknak azonban az esetekben is csak a királyi címerből vett motívumokat is szerepeltető pecsétjeit írom le, ha esetleg további typariumoktól további lenyomatok is fennmaradtak tőlük.

Az egyes pecsét típusokat csakis akkor nevezem „hivatali” pecsétnek, ha a körirat kifejezetten utal a tulajdonos méltóságára vagy hivatalára. A releváns 13. századi pecsétet igyekeztem a teljesség igényével felgyűjteni a Magyar Nemzeti Levéltár DL/DF adatbázisának segítségével, bár itt is biztosan akad, ami elkerülte a figyelmemet. A 14. századi pecsétek esetében a szakirodalomból ismert pecséttulajdonosoktól fennmaradt szfragisztikai emlékeket igyekeztem teljesszerűen feltárni (tehát nem csak a szakirodalomból ismert lenyomatokat vontam górcső alá) – azonban ezen személyeknél is csak a királyi címerekkel összefüggésbe hozható pecsétjeiket lajstromozom.

A pecsétleírások során a következő rövidítéseket alkalmaztam:

A = a pecsét alakja
 Irod. = a pecsétre vonatkozó szakirodalom
 K = a pecsét körirata
 Kr = a kettős pecsét előlapjának körirata
 Kv = a kettős pecsét hátlapjának körirata
 M = a pecsétmező leírása
 Megj. = megjegyzés
 Mr = a kettős pecsét előlapi pecsétmezejének leírása
 Mv = a kettős pecsét hátlapi pecsétmezejének leírása
 Pld. = példányadatok

A pecsétmező leírása (M) során csak a címerkompozícióhoz tartozó elemeknél alkalmazom a heraldikai jobbot és balt (tehát a pajzson belül és a címer külső ékítményeinél), a címerkompozíción kívüli motívumoknál azonban a mindennapi logikát – és a szfragisztika szabályait – követve szemből nézve adom meg az irányokat. A köriratokban (K) a majuszkulákat nagybetűkkel, a minuszkulákat pedig kisbetűkkel írtam át: ezen szabály alól csak abban az esetben tértem el, ha valamely alapvetően majuszkulás legenda unciális formájú betűket is tartalmazott, mert ez utóbbiakat szintén kisbetűkkel jelöltem. Az egyes pecsétek példányadatai (Pld.) között rendre kitérek azok színére és állapotára is. Ennek során „ép állapotú” lenyomatról beszélek, ha a példány megtartása hibátlan vagy közel hibátlan. „Enyhén sérült” a pecsét, ha a sérülés a lenyomat felületének legfeljebb 10%-át érinti, ill. ha a pecsétmezőben a sérüléstől függetlenül minden motívum kivehető. „Erősen sérült” a lenyomat, ha a kopás vagy a törés az ábra felismerését akadályozza. „Törédék” az a példány, amelyből az eredeti pecsét felénél kevesebb marad meg. „Törédékes” pedig az a pecsét, amely minimum kettő darabba törve őrződött meg, és ezek együttesen sem adják ki az eredeti lenyomat legalább felét.

A katalógusban legalább kétszer említett, de dolgozatomban eddig nem hivatkozott gyűjtemények és művek rövidítései:

Levéltári gyűjtemények:

At-ÖStA-HHStA Österreichisches Staatsarchiv (Bécs), Haus- Hof- und Staatsarchiv
 HU-MNL-OL DF Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény
 HU-MNL-OL V4 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Iratokról leszakadt eredeti pecsétek gyűjteménye
 HU-MNL-GYMSVMSL Győr-Moson-Sopron vármegye Soproni Levéltára (Sopron)
 HU-PBFL Pannonhalmi Főapátsági Levéltár (Pannonhalma)
 HU-PLÉ-FKL Prímási Levéltár, Esztergom, Főkáptalani Levéltár
 HU-VÉFL Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár
 RO-ANR-CJ-F-00351 Arhivele Naționale ale României, Cluj, fond familial Gyulai-Kuun, Documente medievale
 SK-AMK Archív Mesta Košice
 SK-SNA Slovenský Národný Archív, Pozsony

Forráskiadványok:

CDES Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae. Ed. Richard Marsina. I–II. Bratislava 1971–1987.
 KRE Károly Róbert emlékezete. Vál., szerk., bev., jegyz. Kristó Gyula – Makk Ferenc – Marosi Ernő. Bp. 1988.
 RDES Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae. Ed. Vincent Sedlák. I–II. Bratislava 1980–1987.
 Reg. Pal. Az Árpád-kori nádorok és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. Szócs Tibor. Bp. 2012. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 51.)

Szakirodalom:

Bárczay O.: A heraldika kézikönyve i. m. *Bárczay Oszkár: A heraldika kézikönyve*. Bp. 1897.
 Bodor I.: Árpád-kori i. m. *Bodor Imre: Árpád-kori pecsétjeink II. Egyházi és világi pecsétek*. Turul 75. (2002) 11–22.
 Csoma J.: Omode nádor fiai i. m. *Csoma József: Omode nádor fiai és Kassa városa*. Turul 29. (1911) 89–92
 Dercsényi D.: Nekcsei Dömötör i. m. *Dercsényi Dezső: Nekcsei Dömötör bibliája*. Magyar Könyvszemle 66. (1942) 113–125.
 Engel P.: Archontológia i. m. *Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. (História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.)* Bp. 1996.
 Engel P.: Genealógia i. m. *Engel Pál: Középkori magyar genealógia. [CD-ROM]* Bp. 2001.
 Engel P. – Lövei P.: Sokpecsétes i. m. *Engel Pál – Lövei Pál: Sokpecsétes oklevelek 1323-ból és 1328-ból*. In: Koppány Tibor hetvenedik születésnapjára. Tanulmányok. Bp. 1998. (Művészettörténet – Műemlékvédelem X.) 133–148.
 Esztergom 2000: Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból. Szerk. Hegedűs András. Esztergom 2000.
 KMTL Korai magyar történeti lexikon (9–14. század). Főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál – Makk Ferenc. Bp. 1994.
 Kristó Gy.: I. Károly elitje i. m. *Kristó Gyula: I. Károly főúri elitje 1301–1309. Századok 133. (1999) 41–62.*
 Komáromy A.: Dózsa nádor i. m. *Komáromy András: Dózsa nádor és a Debreceni család. I–II. Turul 9. (1891) 1–9., 67–78.*
 Kumorovitz B. L.: Authentikus pecsét i. m. *Kumorovitz Bernát Lajos: Az authentikus pecsét*. Turul 50. (1936) 46–68.
 Majláth B.: Mokyanus nádor i. m. *Majláth Béla: Mokyanus nádor pecsétje 1286. évből*. Archaeologiai Értesítő 14. (1880) 8–10.
 Nagy I.: Három pecsét i. m. *Nagy Imre: Három XIII. századi pecsét*. Archaeologiai Értesítő 11. (1877) 352–354.
 Nagy I.: Dózsa nádor i. m. *Nagy Imre: Dózsa nádor és Lampert országbíró pecsétjei*. Archaeologiai Értesítő 12. (1878) 114–117.
 Rác Gy.: Főúri címerhasználat i. m. *Rác György: Főúri címerhasználat az Anjou-korban*. In: Az Anjou-kor hatalmi elitje. Szerk. Csukovits Enikő. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Bp. 2020. 317–339.
 Solymosi L.: Írásbeliség i. m. *Solymosi László: Írásbeliség és társadalom az Árpád-korban*. Diplomatikai és pecséttanulmányok. Bp. 2006.
 Solymosi L.: Transfixum i. m. *Solymosi László: Transfixum – oklevélritkság a XIII. századból*. In: *Solymosi L.: Írásbeliség i. m. 138–155.*

Szentpétery I.: Magyar oklevéltan i. m. *Szentpétery Imre: Magyar oklevéltan. (A magyar történettudomány kézikönyve II. 3.)* Bp. 1930.

Vincze G.: Három pecsét i. m. *Vincze Géza: Három pecsét a középkorból. Archaeologiai Értesítő* 13. (1879) 229–232.

Zolnay L.: Donch mester i. m. *Zolnay László: Donch mester és a Balassák ősei. Turul* 51. (1937) 22–39.

Zolnay L.: A „Balassák” i. m. *Zolnay László: A „Balassák” és a Felvidék. Adatok a XIII–XIV. század néhány kritikus kérdéséhez. Borsodi Levéltári Évkönyv* 5. (1985) 83–183.

1. Győr nb. Pat nádor

Óvári István fia, a forrásokban 1199–1221 között szerepel: nádor (1209–1212), valamint számos megye ispánja (1199–1215), Imre és II. András kormányzatának is tagja (*Engel P.: Genealógia* i. m. Győr nem 1.: Óvári ág 1.; *Zsoldos A.: Archonológia* i. m. 343.; *Zsoldos A.: Az Aranybulla királya* i. m. 57.).

1.1. Pecsét (1213)

A: kör (? – d = kb. 50 mm?)

M: kivehetetlen

K: olvashatatlan

Pld./1.: 1213: HU-PBFL-Capsarium-43. (HU-MNL-OL DF 206842.) – természetes viaszú függőpecsét, erősen sérült (töredék, használhatatlanul kopott)

Irod.: PRT I. 627.; *Kumorovitz L. B.: Magyar pecséthasználat* i. m. 60.; *Rácz Gy.: Sávozott címer* i. m. 123.

Megj.: Az erősen sérült lenyomat egykori ábráját csupán a pecsét leírásából ismerjük: „függő pecsétnek töredéke az Árpádok pályás (vágásos) paizsczímerét ábrázolja” (PRT I. 627.).

7. kép – Kat. 1.1. (HU-PBFL-Capsarium-43.)

A pecsét fotóját Dénesi Tamásnak, a Pannonhalmi Bencés Főapátsági Levéltár igazgatójának köszönöm.)

2. Kán nb. Gyula nádor

1201–1235 között szerepel a forrásokban: erdélyi vajda (1201 és 1214), udvarispán (1202–1204), bán (1213, 1219 és 1229–1235), nádor (1215–1217 és 1222–1226), királynéi tárnokmester (1221) és királynéi udvarispán (1221 és 1232), valamint számos megye ispánja (*Zsoldos A.: Archonológia* i. m. 305–306.).

2.1. Kettős pecsét (1224)

A: kör (d = kb. 63 mm?)

Mr: kivehetetlen

Mv: hegyestalpú (francia) pajzs mezeje háromszor vagy négyszer vágott, az osztóvonalak között három heraldikai leopárd

Kr: olvashatatlan

Kv: mindkét oldalról szalaggal keretelt, román majuszkulás körirat: [- - -] SECRETVM [- - -]

Pld./1.: 1224: HU-MNL-OL DL 111.; HU-MNL-OL V2 6–7, 64.; BTM 64.6.1–2; rekonstrukciós rajza: *Csoma J.: Nemzetségi címerek* i. m. 1252. (hibás); fényképe: *Kumorovitz B. L.: Authentikus pecsét* i. m. s. p.: 15., 18. ábra

Irod.: *Csoma J.: Nemzetségi címerek* i. m. 1252.; *Varjú E.: Csoma, Nemzetségi* i. m. 98.; *Kumorovitz B. L.: Authentikus pecsét* i. m. 56.; *Donászy F.: Az oroszán ábrázolása* i. m. 9.; *Györffy Gy.: Tanulmányok* i. m. 5.; *Rácz Gy.: Sávozott címer* i. m. 123.; *Kumorovitz L. B.: Magyar pecséthasználat* i. m. 66–67.; *Körmendi T.: Nemzetségi címerek* i. m. 398.

Megj.: A méretadatokat a töredékek arányai alapján következtettem ki. A hátlapi mező leírása rekonstrukció alapján.

8. kép – Kat. 2.1. (HU-MNL-OL-DL 111.)

3. Jakab földinquisitor

A pecsétjét hordozó irat szerint somogyi földinquisitor, más forrásból ismeretlen.

3.1. Gyűrűs pecsét (1236)

A: kör (d = kb. 13 mm)
M: kettős kereszt
K: kívülről szalaggal keretelt, román majuszkulás körirat: • IACOBI (a B betű megfordítva)

Pld./1.: 1236: HU-MNL-OL DL 213.; HU-MNL-OL V2 200., HU-MNL-OL V8 24.; BTM 64.26.; fényképe: *Kumorovitz B. L.*: Authentikus pecsét i. m. s. p.: 23. ábra – természetes viaszú függőpecsét (a viaszcipó másik oldalába Mihály somogyi földinquisitor gyűrűs pecsétjét nyomták), ép állapotú

Irod.: *Kumorovitz B. L.*: Authentikus pecsét i. m. 55.; *Kumorovitz L. B.*: Magyar pecséthasználat i. m. 66.

9. kép – Kat. 3.1. (HU-MNL-OL-DL 213.)

4. Rátót nb. Rénold veszprémi ispán

Veszprémi ispán (1237–1238 – *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 358.), a forrásokban is csak ekkor szerepel.

4.1. Pecsét (1237)

A: pajzs alakú (kb. 50 × 40 mm?)
M: egyenes oldalú háromszögpajzs, benne szélesedő szárvégű, lebegő kettős kereszt, a pajzs három sarkában egy-egy hárslevél

K: mindkét oldalról szalaggal keretelt, román majuszkulás körirat: [SIGILLUM REG]NALDI COMITIS
Pld./1.: 1237: HU-VÉFL-Veszprémi székeskáptalan magánlevéltára, Oklevelek, Gyipót 3. (HU-MNL-OL DF 200633.); HU-MNL-OL V8 330.; BTM 65.1826.;

fényképe: *Solymosi L.*: Írásbeliség i. m. 322: 31. ábra – természetes színű viaszú függőpecsét, sérült (jobb felső sarka és a körirat a pecsét jobb oldalán letört, összességében a lenyomat kb. ötöde hiányzik)

Irod.: *Solymosi L.*: Transfixum i. m. 155.; *Körmendi T.*: Nemzetségi címerek i. m. 409.

Megj.: A méretadatokat a pajzs alakú lenyomat arányai alapján következtettem ki. A pecsét tulajdonosának nemzetségét éppen a lenyomat címere alapján lehetett meghatározni: *Solymosi L.*: Transfixum i. m. 142: 18. jz.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 348.

10. kép – Kat. 4.1. (HU-MNL-OL V8 330.)

5. Tomaj nb. Dénes nádor

Losonci Dénes fia, 1222-től szerepel a forrásokban, utoljára 1261-ben említik 1246 körül történt eseményekkel kapcsolatban: lovászmester (1222–1224), tárnokmester (1224–1231), szolnoki ispán (1228–1230), nádor és szolnoki ispán (1235–1240), bihari ispán (1236) (*Karácsonyi J.*: Magyar nemzetségek i. m. 1015.; *Engel P.*: Genealógia i. m. Tomaj nem 1.: elágazás; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 358.).

5.1. Nádori pecsét (1237–1239)

A: kör alakú (d = kb. 65 mm)
M: nyolcágú csillagban kör alakú medallion, benne háromszögű talpon szélesedő szárvégű kettős kereszt
K: belülről szalaggal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: [-] SIGILL(UM) DIONISII COMITIS PALA[TI-NI - -]

- Pld./1.: 1237: HU-PLE-FKL 2. 9. 2. (HU-MNL-OL DF 208513.); fényképe: *Kumorovitz B. L.*: Authentikus pecsét i. m. s. p.: 17. ábra; *Iványi Béla*: A Tomaj nemzetség és a Tomaj nemzetségbeli Losonczy Bánffy család története. I. Bp. 1941. 584–585. közötti tábla; *Esztergom* 2000. 79. (52. sz.); *Solymosi L.*: Írásbeliség i. m. 322: 32. ábra – természetes színű viaszú függőpecsét, sérült (jobb oldalán mintegy harmada letört)
- Pld./2.: 1237: HU-PBFL-Capsarium-1.-C (HU-MNL-OL DF 206973., 283842.) – természetes viaszú függőpecsét, töredék
- Pld./3.: 1238: HU-PBFL-Capsarium-29.-H (HU-MNL-OL DF 206979.) – természetes viaszú függőpecsét, töredékes
- Pld./4.: 1239: RO-ANR-CJ-F-00351-1-2 (HU-MNL-OL DF 252590.); HU-MNL-OL V2 66. – természetes viaszú függőpecsét, sérült (erősen kopott)
- Irod.: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis. I–IV. Ed. Ferdinandus Knauz et alii. Strigonium 1874–1999. I. 325.*; *Szabó Károly*: Az Erdélyi Múzeum eredeti okleveleinek kivonatai (1232–1540). *Történelmi Tár* 12. (1889) 524. (2. sz.); *Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 124.; *Esztergom* 2000. 79. (52. sz.)

11. kép – Kat. 5.1. (HU-PLE-FKL 2. 9. 2.)

A pecsét közléshez rendelkezésre bocsátott fotóját Hegedűs Andrásnak, a Prímási Levéltár igazgatójának köszönöm.)

6. Rátót nb. Domonkos tárnokmester

Talán Rátót fia: tárnokmester (1238–1240), nyitrai (1238) és bihari (1240) ispán (*Engel P.*: Genealógia i. m. Rátót nem 1.: elágazás; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 298.).

6.1. Hivatali (tárnokmesteri?) pecsét ([1235] 1238–1240 [1241])

- A: kör alakú (d = kb. 55 mm)
- M: ívelt oldalú háromszögpajzsban szélesedő szárvégű, lebegő kettős kereszt, a pajzs három sarkában egy-egy hárslevél
- K: mindkét oldalról gyöngysorral keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + SIGILL(UM) • DOMINICI • MAGISTRI [TA]VV[ARNICO]RVM (?) REGIS H(UN)G(A)R(I)E

Pld./1.: –

Irod.: *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. 74: 1. jz.; *Karácsonyi J.*: Magyar nemzetségek i. m. 915. (a körirat hibás olvasatával); *Csoma J.*: Nemzetségi címerek i. m. 1289.; *Szentpétery I.*: Magyar oklevéltan i. m. 145: 4. jz.; *CDES II.* 355. (a körirat részletének hibás olvasatával); *Körmendi T.*: Nemzetségi címerek i. m. 410.

Megj.: Rátót nb. Roland pecsétje (ld. 7.1. sz.) a körirat tanúsága szerint ennek a nyomónak az átvésésével készült, csak az átvéselt pecsét lenyomatai ismertek. Keltezése a tárnokmesterek archontológiáján alapszik (*Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 62.): Domonkos hivatalviselésének a pályakép ismertetése során fentebb már említett dátumain kívül azokon a tényeken, hogy hivatali elődjére az utolsó adat 1235-ből való, míg a méltóságból való távozására (a tárnokmesteri szék üresedésére) első ízben 1241-ből van forrás. A körirat kiegészítése a pályakép alapján kézenfekvőnek tűnik, ám az első hiány egyértelműen terjedelmesebb, mint azt a „TA” betűk indokolnák.

7. Rátót nb. Roland nádor

Domonkos fia, 1241–1277 között szerepel a forrásokban († 1278 e.): pohárnokmester (1241), asztalnokmester (1242–1245), országbíró (1247), nádor (1248–1260), szlavóniai bán (1261–1267), nádor és macsói bán (1272–1273), nádor (1273 és 1274–1275), királynéi tárnokmester (1275–1276), országbíró (1277) és számos megye ispánja, IV. Béla király és István ifjabb király viszálya idején IV. Béla híve, ám a fegyveres konfliktusban nem vesz részt, 1267-ben pedig éppen azok után esik ki az öreg uralkodó kegyéből, hogy az maga küldte István ifjabb király segítségére a kunok ellen. IV. László gyermekkirálysága idején jellemzően a Geregyék és a Csákok kormányzati térnyerései idején volt nádor, bár talán a bárói csoportosulásoktól függetlenül (*Karácsonyi J.*: Magyar nemzetségek i. m. 916–917.; *Szűcs Jenő*: Az utolsó Árpádok. [Millenniumi magyar történelem. Historikusok] Bp. 2002. 390–404.; *Engel P.*: Genealógia i. m. Rátót nem 1.: elágazás; *Zsoldos A.*: Családi ügy i. m. 93–94.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 348–349.).

7.1. Pecsét (1253–1255)

- A: kör alakú (d = kb. 55 mm)
- M: ívelt oldalú háromszögpajzsban szélesedő szárvégű, lebegő kettős kereszt, a pajzs három sarkában egy-egy hárslevél
- K: mindkét oldalról gyöngysorral keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + SIGILL(UM) • DOMINICI • MAGISTRI [- - [TA]VV[ARNICO]RVM (?) ReGIS H(UN)G(A) R(I)e; a pecsétmezőben ugyancsak gótikus majuszkulákkal: + S(IGILLUM) ROLANTI M(A)G(IST)RI
- Pld./1.: 1253. júl. 6.: HU-MNL-OL DL 40031. – barna viaszú függőpecsét, erősen sérült (kopott)
- Pld./2.: 1254: HU-PBFL-Capsarium-33.-Y (HU-MNL-OL DF 207028.) – természetes viaszú függőpecsét, sérült (kopott, pereme letört)
- Pld./3.: 1255. dec. 6.: HU-MNL-OL DL 214.; HU-MNL-OL V2 18., HU-MNL-OL V8 158.; fényképe: *Bodor I.*: Árpád-kori i. m. 21: 41. ábra; rajza: *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. VI. t. 60. ábra (pontatlan); *Csoma 1995 [1904] 1289.* (pontatlan) – természetes viaszú függőpecsét, enyhén sérült (pereme baloldalt letört)
- Pld./4.: 1255. dec. 13.: SK-SNA-Pozsonyi káptalan hiteleslyi levéltára, Oklevelek 14. 3. 18. (HU-MNL-OL DF 226623.) – természetes viaszú függőpecsét, sérült (kopott, pereme letört)
- Irod.: *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. 74: 1. jz.; *Karácsonyi 1995 [1990]. 915.* (a körirat hibás olvasatával); *Csoma J.*: Nemzeti címerek i. m. 1289.; *Szentpétery I.*: Magyar oklevéltan i. m. 145: 4. jz.; *Bodor I.*: Árpád-kori i. m. 14. (Pld./3. hibás dátummal); *CDES II. 355.* (a címer pontatlan leírásával és a körirat részletének hibás olvasatával); *Körmendi T.*: Nemzeti címerek i. m. 410.; *Reg. Pal. 103., 107. sz.*; *Rácz Gy.*: Főúri címerhasználat i. m. 322.
- Megj.: Nyomója Rátót nb. Domonkos pecsétjének (ld. 6.1. sz.) átvésésével készült.

12. kép – Kat. 7.1. (HU-MNL-OL-DL 214.)

8. Mezőpilis nb. Bás ifjabb királyi udvarispán

Mezőpilis nb. Bás fia, 1247–1272 között szerepel a forrásokban: hercegi tárnokmester (1259), ifjabb királyi udvarispán (1263–1264), valamint trencsényi (1251–1259), gömöri (1263–1264), dubicai (1268) és szolgagyőri ispán (1270–1272) (*Engel P.*: Genealógia i. m. Mezőpilis nem: Mikolai; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 287.). IV. Béla és V. István viszálya idején az utóbbi párthíve.

8.1. Pecsét (1264)

- A: ovális alakú (kb. 45 × 40 mm?)
- M: ívelt oldalú háromszögpajzsban a pajzs derékvonalához képest feljebb tolt, satírozott pólya
- K: mindkét oldalról szalaggal keretelt, majuszkulás (?) körirata olvashatatlan
- Pld./1.: 1264: HU-MNL-OL DL 50620. – barna viaszú függőpecsét, erősen sérült (erősen kopott, helyenként kitört)
- Irod.: Az Árpád-kori országbírók, udvarbírók és helyetteseik okleveleinek kritikai jegyzéke. Szerk. Szócs Tibor. Bp. 2020. (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 58.) 374. sz.
- Megj.: Az egyetlen ismert példány a pajzs alsó részén különösen is sérült, ezért elképzelhető, hogy a címer eredetileg nem csupán egy, hanem két pólyát hordozott.

13. kép – Kat. 8.1. (HU-MNL-OL-DL 50620.)

9. Pok nb. megyesi Miklós vajda

Meggyesi Móríc fia, 1270–1319 között szerepel a forrásokban: pohárnokmester (1273 és 1274), asztalnokmester (1274–1275), erdélyi vajda (1277 és 1315–1316) (*Engel P.: Genealógia i. m. Pok nem 1.: Meggyesi; Zsoldos A.: Archontológia i. m. 348–349.*) IV. László gyermekkirálysága idején általában a Kőszegiek és a Gutkeledek kormányzati túlsúlya idején jutott szerephez.

9.1. Vajdai pecsét ([1276–1278?])

- A: kör alakú (d = kb. 48 mm)
 M: kör alakú medallionban ívelt oldalú háromszögpajzs satírozott mezejében három pólya; a medallion körül eredetileg minden bizonnyal hat darab, hatszirmú, pontozott közepű virág (talán kezdetlegesen ábrázolt heraldikai rózsza), amelyek közül azonban a töredéken már csak négy maradt meg
 K: mindkét oldalról szalaggal keretelt körirata ma már olvashatatlan, Nyáry rajza szerint, annak értelemszerű kiegészítésével: + S(IGILLUM) • nICOLAI • VOI-VODE TRAN[SILVANIE - - - FI]LIJ (?)
 Pld./1.: +1280: HU-MNL-OL DL 40031.; HU-MNL-OL V2 104.; BTM 64.98.; fényképe: *Rácz Gy.: Főúri címerhasználat i. m. XVI. t. 6. kép; rajza: Nyáry A.: A heraldika vezérfonala i. m. VI. t. 57. ábra; Csoma J.: Nemzetségi címerek i. m. 1285. – természetes viaszágyba nyomott, eredetileg talán zöld (feketére oxidált) viaszú függőpecsét, erősen sérült (címerábrázolása erősen kopott, bal oldala és pereme jobboldalt alul letört)*
 Irod.: *Nyáry A.: A heraldika vezérfonala i. m. 49., 73.; Csoma J.: Nemzetségi címerek i. m. 1285.; Rácz Gy.: Sávozott címer i. m. 128.; Körmendi T.: Nemzetségi címerek i. m. 396.; Rácz Gy.: Főúri címerhasználat i. m. 324.*

14. kép – Kat. 9.1. (HU-MNL-OL-DL 40031.)

Megj.: A pecsétet hordozó, Erzsébet anyakirályné nevében kiállított oklevél hamis: Reg. Arp. 2901. sz.; RD 133. sz. A körirat rekonstrukciója – tekintetbe véve Nyáry poszthumusz kötetének pontatlanságait – nem megbízható. Pok nb. Miklós vajdai hivatalviselésének dátumaiból (*Zsoldos A.: Archontológia i. m. 39.*) kiindulva a pecsét nyomója 1276–1278 között készülhetett.

9.2. Pecsét (1319)

- A: kör alakú (d = kb. 48 mm)
 M: damaszkolt (?) mezőben ívelt oldalú háromszögpajzs, ennek satírozott mezejében két (?) pólya
 K: mindkét oldalról gyöngysorral keretelt körirata olvashatatlan
 Pld./1.: 1319. febr. 9.: HU-MNL-OL DL 1949.; BTM 64.198.; fényképe: *Rácz Gy.: Főúri címerhasználat i. m. XVI. t. 6. kép – természetes viaszágyba nyomott, eredetileg talán zöld (feketére oxidált) viaszú függőpecsét, erősen sérült (kopott) töredék*
 Irod.: *Rácz Gy.: Sávozott címer i. m. 128.; Rácz Gy.: Főúri címerhasználat i. m. 324.*
 Megj.: Pok nb. Miklós az oklevelet máramarosi ispánként állította ki: vajdai pecsétjét ezek szerint méltóságának letétele után tovább használta.

15. kép – Kat. 9.1. (HU-MNL-OL-DL 1949.)

10. Aba nb. „Börén” Péter tárnokmester

A nemzetség Széplaki ágából származó Dávid fia, 1274–1283 között szerepel a forrásokban: királyi lovászmester (1274–1276, 1277–1279), országbíró (1280), királyi tárnokmester (1281–1283) és számos megye, köztük Komárom (1283) ispánja (*Engel P.*: Genealógia i. m. Aba nem 1.: Széplaki 1.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 345.).

10.1. Tárnokmesteri pecsét (1281)

- A: kör (d = kb. 44 mm)
 M: enyhén ívelt oldalú háromszögpajzs, benne két satírozott pólya; a pajzs fölött tollbokréta (?); a pajzs mellett kétoldalt indadísz – természetes viaszú függőpecsét, restaurált
 K: mindkét oldalról szalaggal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + S(IGILLUM) PETRI MAG(ISTR)I TAVARNICOR(UM) D(OMI)NI REGIS
 Pld/1: 1281. szept. 21.: HU-MNL-OL DL 1102/1.
 Pld/2: 1281. szept. 21.: HU-MNL-OL DL 1102/2.; HU-MNL-OL V2 52., 128., HU-MNL-OL V8 33., 431.; BTM 64.103.; fényképe: *Kumorovitz L. B.*: Magyar pecséthasználat i. m. VI. t. 44. ábra; *Bodor I.*: Árpád-kori i. m. 21: 39. ábra; *Körmendi T.*: Aba nemzetség i. m. 129. (1.1.1. sz.)
 Irod: *Bodor I.*: Árpád-kori i. m. 14.; *Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 125–126.; *Körmendi T.*: Nemzetségi címerek i. m. 400.; *Körmendi T.*: Aba nemzetség i. m. 110., 115., 117. (1.1.1. sz.)

16. kép – Kat. 10.1. (HU-MNL-OL-DL 1102/2.)

11. Kozma komáromi alispán

Komáromi alispán és várnagy, 1283-ban Aba nb. Péter tárnokmester és komáromi ispán familiárisa (*Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 131: 51. jz.; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 319.).

11.1. Pecsét (1283)

- A: kör alakú (d = kb. 25 mm)
 M: ívelt oldalú háromszögpajzs, mezeje hétszer vágott (a sávozat satírozott sávval kezdődik)
 K: mindkét oldalról szalaggal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + S(IGILLUM) • COSMe cOMITIS L(!)
 Pld./1.: 1283. nov. 11.: HU-MNL-OL DL 1157; HU-MNL-OL V2 160.; BTM 64.108.; fényképe: *Bodor I.*: Árpád-kori i. m. 21: 40. ábra – természetes viaszú függőpecsét, enyhén sérült (közepe kissé kitört)
 Irod.: *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. 49.; *Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 131.; *Bodor I.*: Árpád-kori i. m. 14.

17. kép – Kat. 11.1. (HU-MNL-OL-DL 1157.)

12. Aba nb. debrői Makján nádor

A nemzetség Debrői ágából való debrői Bökény fia, 1271–1300 között szerepel a forrásokban: nádor, valamint mosoni, somogyi és soproni ispán (1286) (*Engel P.*: Genealógia i. m. Aba nem 5.: Debrői-tarjáni 1.: Debrői; *Zsoldos A.*: Archontológia i. m. 326.).

12.1. Nádori pecsét (1286)

- A: kör (d = kb. 63 mm)
 M: enyhén ívelt oldalú háromszögpajzs, benne satírozott pólya
 K: mindkét oldalról szalaggal (?) keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + [SIGILLUM MOKI]AnI PALATIInI – barna viaszú függőpecsét, sérült (erősen kopott, pereme jobboldalt felül letört)
 Pld./1.: 1286. okt. 13.: HU-MNL-OL DL 57220.; HU-MNL-OL V8 727.; rajza: *Majláth B.*: Mokyanus nádor i. m. 8.; *Csoma J.*: Nemzeti címerek i. m. 1154.; fényképe: *Körmendi T.*: *Aba nemzetség i. m. 129. (5.1.1. sz.)*
 Irod.: *Nyáry A.*: *A heraldika vezérfonala i. m. 49.*; *Majláth B.*: *Mokyanus nádor i. m. 8–10.*; *Csoma J.*: *Gagy László i. m. 1887. 118.*; *Csoma J.*: *Aba nemzetség i. m. 49–51.*; *Bárczay O.*: *A heraldika kézikönyve i. m. 287–288.*; *Csoma J.*: *Nemzeti címerek i. m. 1153–1155.*; *Rácz Gy.*: *Sávazott címer i. m. 125–126.*; *Körmendi T.*: *Nemzeti címerek i. m. 400.*; *Körmendi T.*: *Aba nemzetség i. m. 110., 119. (5.1.1. sz.)*

18. kép – Kat. 12.1. (HU-MNL-OL-DL 57220.)

13. Aba nb. Amadé nádor

A nemzetség Széplaki ágából származó Dávid fia, 1278–1311 között szerepel a forrásokban († 1311): nádor (1288), országbíró (1289), nádor (1290), királynéi tárnokmester (1291), nádor (1291–1292, 1293, 1295–1296, 1296, 1297–1298, 1299–1300 és 1302–1310), valamint számos megye ispánja. III. András idején minden jel szerint támogatta a királyi hatalmat, amíg az számára szabad kezet biztosított a tartományában. 1301 után eleinte talán Vencelt támogatta. 1304-től számíthatjuk

bizonyosan I. Károly támogatói közé (KMTL 41–42. [s. v. Amadé – Draskóczy István]); *Engel P.*: *Archontológia i. m. II. 7.*; *Kristó Gy.*: *I. Károly elitje i. m. 43–44.*; *Engel P.*: *Genealógia i. m. Aba nem 1.: Széplaki 1.*; *Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila.*: *Szent István és III. András. [Párhuzamos életrajzok a magyar történelem századaiból]* Bp. 2003. 162–170., 215–217.; *Zsoldos A.*: *Archontológia i. m. 282–283.*; *Kádár Tamás.*: *Harcban a koronáért. I. Károly [Róbert] király uralkodásának első éve 1305 végéig. Történeti Tanulmányok 23. [2015] 57–59.*

13.1. Pecsét (1288)

- A: kör (d = kb. 39 mm)
 M: enyhén ívelt oldalú háromszögpajzs, benne satírozott pólya; a pajzs fölött levéldísz (?); a pajzs mellett kétoldalt indadísz
 K: mindkét oldalról szalaggal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + S(IGILLUM) • ComITIS [!] • OmODEI
 Pld./1.: 1288. aug. 28.: HU-MNL-OL DL 90791.; HU-MNL-OL V8 650.; BTM 65.1599.; fényképe: *Körmendi T.*: *Aba nemzetség i. m. 129. (1.2.1. sz.)* – barna viaszú függőpecsét, enyhén sérült (felületi sérülések)
 Irod.: *Bodor I.*: *Árpád-kori i. m. 14.*; *Körmendi T.*: *Nemzeti címerek i. m. 400.*; *Körmendi T.*: *Aba nemzetség i. m. 110., 117. (1.2.1. sz.)*
 Megj.: Az oklevelet Tamás alnádor bocsátotta ki, és noha a corroboratióban *sigilli nostri munimine roboratas* formula szerepel, a körirat egyértelművé teszi, hogy a pecsét Amadé nádoré.

19. kép – Kat. 13.1. (HU-MNL-OL-DL 90791.)

13.2. Nádori pecsét (1295–1304)

- A: kör (d = kb. 50 mm)
 M: enyhén ívelt oldalú háromszögpajzs, benne satírozott pólya; a pajzs fölött glóriás, növekvő sas; a pajzs mellett kétoldalt indadísz
 K: mindkét oldalról szalaggal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: +S(IGILLUM) • OmODEI PALAtINI De GeNeRe OBA
 Pld./1.: 1295. nov. 15.: HU-MNL-OL DL 70360. – természetes viaszú függőpecsét, ép
 Pld./2.: 1299. júl. 17.: HU-MNL-OL DL 2216.; HU-MNL-OL V2 11., 72., HU-MNL-OL V8 83.; BTM 64.219.; rajza: Nagy I.: Három pecsét i. m. 353.; Nyáry A.: A heraldika vezérfonala i. m. IV. t. 27. ábra; Pór Antal: Trencsényi Csák Máté (1260–1321). (Magyar történeti életrajzok) Bp. 1888. 109: 27. ábra; Pór Antal – Schönherr Gyula: Az Anjou-ház és örökösei (1301–1439). (A magyar nemzet története III.) Bp. 1895. 38.; Bárczay O.: A heraldika kézikönyve i. m. 87: 190. ábra; Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1154.; fényképe: KRE képmell.; Bodor I. 2002. 21: 37. ábra; Körmendi T.: Aba nemzetség i. m. 129. (1.2.2. sz.) – természetes viaszú függőpecsét, ép
 Pld./3.: 1299. júl. 28.: HU-MNL-OL DL 1537.; BTM 64.152–153. – természetes viaszú függőpecsét, töredék
 Pld./4.: 1304. aug. 24.: At-ÖStA-HHStA-Urkundenreihen-Allgemeine Urkundenreihe 3411.; fényképe: Rácz Gy.: Főúri címerhasználat i. m. XVII. t. 7. kép
 Pld./5.: keltezetlen [1288–1301 – ld. Megj.]: HU-MNL-OL DL 75150. – természetes viaszú zárópecsét, töredékes
 Pld./6.: keltezetlen [1296–1311 – ld. Megj.]: HU-MNL-OL DL 75228. – természetes viaszú zárópecsét, töredékes

20. kép – Kat. 13.2. (HU-MNL-OL-DL 70360.)

- Irod.: Nagy I.: Három pecsét i. m. 352.; Nyáry A.: A heraldika vezérfonala i. m. 49., 73., 94.; Csoma J.: Gagyi László i. m. 118.; Csoma J.: Aba nemzetség i. m. 50–51.; Bárczay O.: A heraldika kézikönyve i. m. 87., 287–288.; Csoma J.: Nemzeti címerek i. m. 1153–1155.; Csoma J.: Omode nádor fiai i. m. 91.; Rácz Gy.: Sávozott címer i. m. 125–126., 132.; Bodor I.: Árpád-kori i. m. 14.; Körmendi T.: Nemzeti címerek i. m. 400–401.; Körmendi T.: Aba nemzetség i. m. 110., 117. (1.2.2. sz. – Pld./4. hibás jelzetével); Rácz Gy.: Főúri címerhasználat i. m. 325.
 Megj.: Pld./3. keltezésére ld. Reg. Pal. 323. sz. is. Pld./4. pecsétjének azonosítására és az oklevél keltezésére ld. Reg. Pal. 344. sz.

14. Szécs nb. komáromi Pál ispán

Pál fia, első ízben 1286 körül szerepel a forrásokban, utoljára pedig 1306-ban († 1307 e.): komáromi, győri és mosoni (1298–1299), valamint soproni (1299) ispán (Tóth Krisztina: A Szécs nemzetség és rokoni kapcsolatai. Turul 84. [2011] 40–42.; Zsoldos A.: Archontológia i. m. 342.)

14.1. Pecsét (1299)

- A: kör alakú (d = kb. 46 mm)
 M: ívelt oldalú háromszögpajzs, benne satírozott mezőben talán két pólya; a pajzs fölött apró háromszögpajzs; a pajzs mellett kétoldalt növénydísz
 K: belülről szalaggal keretelt, gótikus majuszkulás (?) körirata olvashatatlan

21. kép – Kat. 14.1. (HU-MNL-OL-DL 2216.)

Pld./1.: 1299. júl. 17.: HU-MNL-OL DL 2216.; HU-MNL-OL V2 175., 400., HU-MNL-OL V8 84.; BTM 64.225. – természetes viaszú függőpecsét, erősen sérült (elmosódott, pereme alul kissé kitört)

Irod.: *Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 131–132.

Megj.: A nyomót kétszer helyezték a viaszra, ami szellemképes lenyomatot eredményezett, és olvashatatlanná tette a köriratot. A pecsét tulajdonosaként esetleg Rátót nb. László erdélyi vajda is szóba jöhetne, ám diplomatikai és heraldikai érvek is azt valószínűsítik, hogy az elmosódott példány nyomója inkább Komáromi Pál ispáné lehetett (*Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 132.).

15. Igmándi Lőrinc vajda

A forrásokban 1282–1304 között szerepel, apja igmándi András fia; Miklós. 1299-ben is vajdaként említik. Méltóságát talán valamikor az 1294. máj. 23. és 1295. szept. 24. közötti időszakon belül viselhette (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 104.; *Kristó Gy.*: I. Károly elitje i. m. 53.)

15.1. Vajdai pecsét ([1294–1295?] 1304)

A: kör alakú (mérete ismeretlen)

M: jobbra dőlő, ívelt oldalú háromszögpajzs, mezeje ötször vágott (a sávokat satírozott sávval kezdődik); a pajzson csuporsisak ül; sisakdísz: három pávatoll; a címer mellett kétoldalt egy-egy lóhereág

22. kép – Kat. 15.1.

(At-ÖStA-HHStA-Urkundenreihen-Allgemeine Urkundenreihe 3411. *Rácz György* felvétele. A közlési engedélyt Arany Krisztina levéltári delegátusnak köszönöm.)

K: mindkét oldalról gyöngysorral keretelt, gótikus majuszkulás körirat: [SIGILLUM] LAURENCII • VAI VADE • FILII • cOmITIS n (?) De • VIGMA[N?]

Pld./1.: 1304. aug. 24.: At-ÖStA-HHStA-Urkundenreihen-Allgemeine Urkundenreihe 3411.; fényképe: *Kumorovitz L. B.*: Magyar pecséthasználat i. m. VI. t. 43. ábra; *Rácz Gy.*: Főúri címerhasználat i. m. XX. t. 19. kép; rajza: *Nagy I.*: Három pecsét i. m. 23.; *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. IV. t. 31. ábra

Irod.: *Nagy I.*: Három pecsét i. m. 23.; *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. 55.; *Csoma J.*: Nemzeti címerek i. m. 1249; *Rácz Gy.*: Főúri címerhasználat i. m. 327.

Megj.: A nyomó alternatív keltezése a pályaképen alapul.

16. Aba nb. János lovászmester

A nemzetség Széplaki ágából származó Amadé nádor fia, 1302–1319 között szerepel a forrásokban: királyi lovászmester (1310–1311) (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 7.; *Engel P.*: Genealógia i. m. Aba nem 1.: Széplaki 1.).

16.1. Lovászmesteri pecsét (1311)

A: kör alakú (d = kb. 50 mm)

M: enyhén ívelt oldalú háromszögpajzs, benne satírozott pólya; a pajzs fölött glóriás, növekvő sas; pajzstartók: a pajzs két oldalán egy-egy sárkány (?)

K: mindkét oldalról szalaggal keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + S(IGILLUM) IOhAIIIIS mAG(IST) RI AGA[Z]OIUm REGIS HUIG(ARIE)

23. kép – Kat. 16.1. (SK-AMK-Archivum Secretum A7.

A pecsét közléséhez rendelkezésre bocsátott fotóját Szeghy Gábor levéltáros kollégámnak [AM Košice] köszönöm.)

- Pld./1.: 1311. okt. 3.: SK-AMK-Archivum Secretum A7. (HU-MNL-OL DF 269067.); fényképe: Csoma J.: Omode nádor fiai i. m. 92.; RDES I. 25. kép
 Irod.: Csoma J.: Omode nádor fiai i. m. 91.; RDES I. 547–548. (25. sz.)
 Megj.: Csak közlésből ismerem, méretadatait Vincent Sedlák leírásából (RDES I. 547. [25. sz.]) vettem át. A bal oldali pajzstartó Csoma és Sedlák szerint madár, ám a fényképen azonosnak látom a jobb oldali telamónnal. Az oklevelet Sedlák téves, 1311. okt. 7-i napi kelettel közli.

17. Debreceni Dózsa vajda és nádor

András fia, 1294–1322 között szerepel a forrásokban († 1323 e.): szabolcsi (1316–1318), majd egyidejűleg bihari (1317–1318) ispán is, erdélyi vajda (1318–1321), nádor, szabolcsi és szatmári ispán (1322). I. Károly feltétlen híve, azok közül való, akik nem valamely arisztokrata nemzetségből, hanem a tehetős középnemességből emelkedtek az országbárok közé az 1310-es években (Komáromy A.: Dózsa nádor i. m. 2–9., 67–70.; KMTL 172. [s. v. Dózsa – Csukovits Enikő]; Engel P.: Archontológia i. m. II. 56.; Kristó Gy.: I. Károly elitje i. m. 54.; Kristó Gyula: I. Károly harcai a tartományurak ellen [1310–1323]. Századok 137. [2003] 335–344.; Zsoldos Attila: A hatalmi elit újjászervezése I. Károly uralkodása idején. In: Az Anjou-kor hatalmi elitje. Szerk. Csukovits Enikő. [Magyar történelmi emlékek. Értekezések] Bp. 2020. 101–103.).

17.1. Vajdai pecsét (1318–1322)

- A: kör alakú (d = kb. 55 mm)
 M: ívelt oldalú háromszögpajzs, mezeje hétszer vágott (a sávozat satírozott sávval kezdődik)
 K: mindkét oldalról szalagok között futó gyöngysorral keretelt, gótikus majuszkulás körirat: [SIGILLUM D] AVSe VO[IIVOD]e T(R)A[N]SIL[VANIE]
 Pld./1.: 1318. dec. 13.: HU-MNL-OL DL 50663. – természetes viaszú zárópecsét, töredékes
 Pld./2.: 1321. márc. 8.: HU-MNL-OL DL 50688. – természetes viaszú zárópecsét, töredékes
 Pld./3.: 1321. máj. 5.: HU-MNL-OL DL 50696. – barna viaszú zárópecsét, töredék

24. kép – Kat. 17.1.
(HU-MNL-OL-DL 50663.)

25. kép – Kat. 17.1.
(HU-MNL-OL-DL 50688.)

26. kép – Kat. 17.1. (HU-MNL-OL-DL 50696.)

- Irod.: Rác Gy.: Sávozott címer i. m. 128.; Rác Gy.: Főúri címerhasználat i. m. 324–325.
 Megj.: A körirat betűi kifejezetten durva megmunkálásúak.

17.2. Nádori pecsét (1322)

- M: ívelt oldalú háromszögpajzs, mezeje ötször vágott (a sávozat satírozatlan sávval kezdődik); a pajzs fölött mankós szárvégű görög kereszt, a pajzs alatt gótikus „A” majuszkula, a pajzs mellett kétoldalt egy-egy zászlófarkas zászló (schwenkel), ezeken négy-négy szélesedő szárvégű görög kereszt
 K: mindkét oldalról szalagok között futó gyöngysorral keretelt, gótikus majuszkulás körirat: [-] S[IGILLUM] DAuSe PAL[AT]InI * IuDic[I]S * cUmanOr *
 Pld./1.: 1322. jan. 16.: HU-MNL-OL DL 50707. – természetes viaszú zárópecsét, töredékes
 Pld./2.: 1322. márc. 24. e.: HU-MNL-OL DL 50730. – barna viaszú zárópecsét, töredékes
 Pld./3.: 1322. máj. 22.: HU-MNL-OL DL 50716. – barna viaszú zárópecsét, töredékes
 Pld./4.: 1322. jún. 2.: HU-MNL-OL DL 50717. – barna viaszú zárópecsét, töredékes
 Pld./5.: 1322. júl. 30.: HU-MNL-OL DL 50722. – természetes viaszú zárópecsét, töredékes
 Pld./6.: 1322. aug. 24.: HU-MNL-OL DL 2122.; HU-MNL-OL V2 74.; BTM 64.205–206.; rajza: Nagy I.: Dózsa nádor i. m. 116. (épebb állapotban, de pontatlan); Nyáry A.: A heraldika vezérfonala i. m. VI. t. 58. ábra; Komáromy A.: Dózsa nádor i. m. 69. – barna viaszú függőpecsét, töredékes
 Irod.: Nagy I.: Dózsa nádor i. m. 116.; Nyáry A.: A heraldika vezérfonala i. m. 73., 75: 2. jz., 104–105.; Komáromy A.: Dózsa nádor i. m. 69.; Rác Gy.: Sávozott címer i. m. 128.; Rác Gy.: Főúri címerhasználat i. m. 324–325.
 Megj.: A körirat egyes szavait apró, hatszirmú rózsák választják el, az egész köriratot hatágú csillag zárja.

27. kép – Kat. 17.2. (HU-MNL-OL-DL 50717.)

28. kép – Kat. 17.2. (HU-MNL-OL-DL 2122.)

18. István alnádor

Debreceni Dózsa nádori albírója és budai alnádora (1322) (*Engel P.*: Archontológia i. m. I. 2.).

18.1. Nádori albírói pecsét (1322)

- A: kör alakú (d = kb. 53 mm)
 M: damaszkolt mezőben ívelt oldalú háromszögpajzs, mezeje ötször vágott (a sávzat satírozatlan sávval kezdődik); a pajzstól balra félhold és csillag (?), jobbra zászlófarkas zászló (schwenkel)
 K: mindkét oldalról gyöngysorral keretelt, gótikus majuszkulás körirat: [S]IGILLVM • S*TE*PH(AN)I • C(OM)ITIS • DauSe (?) • P(A)L(A)TI(NI?) [- - -]

Pld./1.: 1322. máj 12.: HU-MNL-OL DL 3652. – természetes viaszú függőpecsét, sérült (baloldalt felül nagyrészt letört)

Irod.: *Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 131: 52. jz.; *Rácz Gy.*: Főúri címerhasználat i. m. 324–325.

Megj.: A körirat rendkívül nehezen olvasható, de amennyiben jól látom, a „Dause” szó második és harmadik betűje nexusban van.

29. kép – Kat. 18.1. (HU-MNL-OL-DL 3652.)

19. Nekcsei Demeter tárnokmester

Az *Aba* nemzetség *Nekcsei* ágából származó *Sándor* ispán fia, 1282–1338 között szerepel a forrásokban († 1338/1339): királyi tárnokmester (1316–1338), trencsényi (1321–1338), bácsi (1322–1329) és bihari (1333–1338) ispán (*Pór Antal*: *Lipóczy és Nekcsei Demeter és Sándor. Századok* 24. [1890] 20–43. 20–43.; *KMTL* 483. [s. v. *Nekcsei Demeter – Csukovits Enikő*]; *Engel P.*: *Archontológia* i. m. II. 174.).

19.1. Tárnokmesteri pecsét (1323–1333)

- A: kör (d = kb. 55 mm)
 M: ívelt oldalú háromszögpajzs, benne két satírozott póllya; a pajzs fölött növekvő, koronás (?) emberalak, jobbában kivont pallos, tőle jobbra „A” majuszkula, balra hatágú csillag és „I” majuszkula; a pajzs mellett kétoldalt indadisz
 K: két gyöngysor között gótikus majuszkulás körirat: + S(IGILLUM) MAG(IST)RI DeMeT(RIII) F(ILIIUS) ALExANDRI De G(ENE)Re ABA TAVARNICOR(UM) D(OMI)nI ReGIS
 Pld./1.: 1323. ápr. 8.: At-ÖStA-HHStA-Urkundenreihen-Allgemeine Urkundereihe 1323. IV. 8. (HU-MNL-OL DF 257970.); rajza: *Engel P.* – *Lóvei P.*: *Sokpecsétes* i. m. 139. (1:1323.4. sz.)

30. kép – Kat. 19.1. (HU-MNL-OL-DL 2794.)

- Pld/2: 1327. dec. 6.: HU-MNL-GYMSVMGYL-Sopron város-Diplomatarium 95. (HU-MNL-OL DF 201729.); fényképe: *Dercsényi D.*: Nekcsei Dömötör i. m. VII. t. 2. ábra – természetes viaszú függőpecsét, sérült (erősen kopott)
- Pld/3: 1333. nov. 7.: HU-MNL-OL DL 2794.; HU-MNL-OL V2 129.; BTM 64.254.; rajza: *Vincze G.*: Három pecsét i. m. 231.; *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. XIII. t. 97. ábra; *Bárczay O.*: A heraldika kézikönyve i. m. 87: 191. ábra; *Csoma J.*: Nemzetségi címerek i. m. 1154.; *Harrsen, M.*: The Nekcsei-Lipócz Bible i. m. 24: 31. ábra; *Engel P. – Lővei P.*: Sokpecsétes i. m. 143. (6: 1. sz.); fényképe: Székesfehérvár 1982. 66. t. 239. ábra.; MM 1300–1470. II. 112. (310: 6. sz.); KRE képmell.; Körmendi 2010. 130 (8.1.1.) – természetes viaszú függőpecsét, enyhén sérült (pereme kissé kitört)
- Irod.: *Vincze G.*: Három pecsét i. m. 229–230.; *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. 226. (4. jz.); *Csoma J.*: Gagy László i. m. 118.; *Csoma J.*: Aba nemzetség i. m. 50–51.; *Bárczay O.*: A heraldika kézikönyve i. m. 87., 287–288.; *Csoma J.*: Nemzetségi címerek i. m. 1154–1155.; *Dercsényi D.*: Nekcsei Dömötör i. m. 115.; *Harrsen, M.*: The Nekcsei-Lipócz Bible i. m. 22–25.; *Bándi Zs.*: Anjou-kori pecsétkiállítás i. m. 183. (58. sz.); Székesfehérvár 1982. 141., 348–349. (239. sz.); MM 1300–1470. I. 126., 378.; *Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 127.; *Engel P. – Lővei P.*: Sokpecsétes i. m. 135., 138. (3. sz.); *Körmendi T.*: Aba nemzetség i. m. 110., 115–116., 120–121. (8.1.1.)
- Megj.: Az 1333-i oklevélen megőrződött pecsétet Nyáry, Bárczay és Csoma is hibás év számmal említi (utóbbi mindhárom művében): 1336-ra, 1328-ra, ill. 1335-re keltezik, az 1982-i katalógus pedig a napi dátumot adja meg tévesen (1333. szeptember 7.). A pajzstartó mellett látható „A” betű Meta Harrsen szerint az Aba nemzetségre utal.

31. kép – Kat. 20.1. (HU-MNL-OL-DL 56555.)

20. Debreceni Dózsa fia Jakab szabolcsi ispán

Debreceni Dózsa nádor fia, 1318–1360 között szerepel a forrásokban: szabolcsi ispán (1323–1330, 1332–1347, 1349–1352) (*Engel P.*: Archontológia i. m. II. 56.)

20.1. Ispáni pecsét (1330)

- A: kör alakú (d = kb. 36 mm)
- M: ívelt oldalú háromszögpajzs, benne négy satírozott pólya; a pajzs felett szélesedő szárvégű görög kereszt (ún. Ulrich-kereszt)
- K: kívülről gyöngysorral, belülről szalaggal keretelt., gótikus majuszkulás körirat: + S(IGILLUM) IA[COB]I [C]O(M)ITIS • De SO[BO]Vch
- Pld./1.: 1330. febr. 17.: HU-MNL-OL DL 2577.; HU-MNL-OL V2 178.; BTM 64.238. – barna viaszú zárópecsét, töredékes
- Pld./2. [1322 u. – 1330, 1332–1341]: HU-MNL-OL DL 47917. – barna viaszú zárópecsét, töredék (körirat töredéke)
- Pld./3. [1322 u. – 1330, 1332–1341]: HU-MNL-OL DL 56550. – barna viaszú zárópecsét, töredék
- Pld./4. [1322 u. – 1330, 1332–1341]: HU-MNL-OL DL 56555. – barna viaszú zárópecsét, erősen sérült (mezeje nagy felületen, pereme jobboldalt és kisebb szakaszon baloldalt is kitört)
- Pld./5. [1322 u. – 1330, 1332–1341]: HU-MNL-OL V4 Iratokról leszakadt eredeti pecsétek gyűjteménye 32.; HU-MNL-OL V8 883. – barna viaszú függőpecsét (iratról leszakadt pecsét), sérült (kopott)
- Irod.: *Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 128.; *Rácz Gy.*: Főúri címerhasználat i. m. 324–325.

Megj.: A szakirodalom Dózsa nádor fiainak pecsétjeként szokta emlegetni, mivel a legépebb és legismertebb példány (Pld./1.) a Dózsa-fiak (Jakab, Pál és Dózsa) közös oklevelén maradt fenn. Ennek azonban ellentmond mind a körirat rekonstrukciója, amely a névalak esetleges bizonytalansága mellett is egyértelműen egyes számban jelöli meg pecséttulajdonost, mind pedig az a tény, hogy a pecsétet hordozó további két oklevél kibocsátója egyedül Dózsa fia Jakab. Az éves kelet nélküli példányok alternatív keltezését részint Jakab hivatalviselésének évkörei alapján végeztem (az évkörök meghatározásában mindenütt a Jakab előtt az ispánságot viselő személy szabolcsi ispánként való utolsó, ill. a Jakabot követő ispán első említését véve alapul), részint pedig arra a megfigyelésre támaszkodtam, hogy 1341. október 12-én Dózsa fia Jakab már másik pecsétet használt szabolcsi ispánként az itt felsorolt keltezetlen oklevelekhez hasonlóan „damus pro memoria” típusú iratok megerősítésére (HU-MNL-OL DL 51151.).

21. Domonkos fia Doncs ispán

„Csorba” Domonkos fia, 1306–1345 között szerepel a forrásokban: liptói, turóci és zólyomi (1312–1338), közben pataki (1319–1323), árvai (1330), győri (1332) és komáromi (1332–1344), utóbb krasznai (1341–1342) ispán. Apja és nagybátyja (a fentebb említett Miklós fia Demeter ispán) 1301–1305 között Vencel király híve volt, ám miután váraikat 1306-ban I. Károly és Csák nb. Máté elfoglalta, ugyanebben az évben maga Doncs már nagybátyja korábbi tartományának élén áll az Anjou-uralkodó híveként. 1338-ban I. Károly elmozdította a zólyomi tartomány éléről, de a király kegyében maradt (Zolnay L.: Donch mester i. m. 31–37.; Zolnay L.: A „Balassák” i. m. 113–129.; KMTL 162. [s. v. Dancs – Kristó Gyula]; Engel P.: Archontológia i. m. II. 264.; Zsoldos Attila: Doncs mester zólyomi ispánsága. Századok 158. [2024] 1179–1197.).

21.1. Ispáni pecsét (1332–1335)

A: kör alakú (d = kb. 55 mm)
 M: jobbra dőlő, ívelt oldalú háromszögpajzsban felfelé mutató nyíl; a pajzson csuporsisak ül; sisakdísz: kilenc tollból álló taraj; a címer mellett kétoldalt egy-egy jobbra dőlő, ívelt oldalú kisebb háromszögpajzs, sátirozott mezejükben négy-négy pólya
 K: mindkét oldalról gyöngysorral keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + S(IGILLUM) mAG(IST)RI DONCI (?) CO(M)ItIS • (D)e ZOLVm • (D)e (?) tVRch et de LIPtO
 Pld./1.: 1332. nov. 3.: HU-MNL-OL DL 2756.; HU-MNL-OL V2 179.; BTM 64.251. – természetes viaszú zárópecsét, töredék
 Pld./2.: 1335. máj. 8.: HU-MNL-OL DL 90436.; HU-MNL-OL V8 647.; fényképe: Székesfehérvár 1982. 66. t. 236.

ábra – természetes viaszú függőpecsét, enyhén sérült (pereme felül kissé letört)

Irod.: Zolnay L.: Donch mester i. m. 37.; Székesfehérvár 1982. 348. (236. sz.) Zolnay L.: A „Balassák” i. m. 129–130.; Rácz Gy.: Sávozott címer i. m. 131–132.; Rácz Gy.: Főúri címerhasználat i. m. 329.

Megj.: Az 1332-i lenyomat oszlatja el a kutatás azon korábbi bizonytalanságát, hogy a címerpajzs mezejében a nyílön kívül vajon más is látható volt: a töredékes lenyomat ugyanis az 1335-i példánnyal ellentétben nem kopott, és rajta a pajzs éppen látható.

32. kép – Kat. 21.1. (DL 90436.)

22. Szécsényi Tamás vajda

Kacsics nb. Szécsényi Farkas fia, 1299–1354 között szerepel a forrásokban († 1312): királynéi tárnokmester (1320–1321), erdélyi vajda és szolnoki ispán (1321–1342), tárnokmester (1342–1343), országbíró (1349–1354) (Engel P.: Archontológia i. m. II. 222.; Engel P.: Genealógia i. m. Kacsics nem: 3. Libercei ág, 4. Szécsényi).

22.1. Vajdai pecsét (1336–1341)

A: kör alakú (d = kb. 65 mm)
 M: rombuszmustrás mezőben balra dőlő, ívelt oldalú háromszögpajzsban, sátirozott mezőben pólya; a pajzson jobb felső sarkánál félrecsúszott csuporsisak; sisakdísz: hét bóbíta; a pajzs felett növekvő oroszlán, ennek fején háromágú, leveles korona (?)
 K: mindkét oldalról gyöngysorral keretelt, gótikus majuszkulás körirat: + S(IGILLUM) • thOme VOYVOde tRANSSILVANIe (E)t cOmItI(S)

- Pld./1.: 1336. febr. 24.: HU-MNL-OL DL 2983. – természetes viaszú függőpecsét, erősen sérült (repedt, erősen kopott)
- Pld./2.: 1339. jan. 13.: HU-MNL-OL DL 3209.; HU-MNL-OL V8 100.; rajza: *Nagy I.*: Tamás erdélyi vajda i. m. 252.; *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. VIII. t. 73. ábra; fényképe: Székesfehérvár 1982. 69. t. 237. ábra; *Rácz Gy.*: Főúri címerhasználat i. m. XX. t. 22. kép – természetes viaszú függőpecsét, ép
- Pld./3.: 1339. júl. 29.: HU-MNL-OL DL 40808. – természetes viaszú függőpecsét, enyhén sérült (pereme alul kissé letört, ill. kopott)
- Pld./4.: 1340. febr. 14.: HU-MNL-OL DL 3292. – természetes viaszú függőpecsét, erősen sérült (erősen kopott)
- Pld./5.: 1340: HU-MNL-OL DL 40850. – természetes viaszú zárópecsét, töredékes
- Pld./6.: 1341. jan. 7.: HU-MNL-OL DL 3365 – természetes viaszú zárópecsét, töredékes
- Pld./7.: 1341. máj. 8.: HU-MNL-OL DL 73648. – barna viaszú függőpecsét, erősen sérült (erősen kopott)
- Irod.: *Nagy I.*: Tamás erdélyi vajda i. m. 252–253.; *Nyáry A.*: A heraldika vezérfonala i. m. 96–97.; Székesfehérvár 1982. 348. (237. sz.); *Rácz Gy.*: Sávozott címer i. m. 129.; *Rácz Gy.*: Főúri címerhasználat i. m. 324–325., 330.

33. kép – Kat. 22.1. (HU-MNL-OL-DL 3209.)

RÁCZ GYÖRGY
Mátyás király kutyája

Az 1464. évi címerreform*

King Matthias's dog. The Heraldic Reform of 1464

In this study, the author demonstrates that on King Matthias's great seal and secret seal of 1464, contrary to earlier scholarship, the charge depicted in the escutcheon of the armorial ring is not a marten but a dog. This canine companion coat of arms was not subsequently adopted into royal heraldic representation, unlike the Bosnian crown(s) taken over in 1464, which consistently occupied a prominent place in the royal armorial programme. According to the author's hypothesis, the coat of arms depicting a dog was likewise "discovered" by the king during the Bosnian campaign – much like the Bosnian crown – and the two motifs were therefore introduced together on the new royal seals. For heraldic and constitutional reasons, the coat of arms bearing the dog cannot have represented Slavonia. Although Bulgaria might at first sight appear a plausible candidate, the prevailing political circumstances lead the author to assume that the emblem originally symbolised Herzegovina. Its antecedent may have been the coat of arms with three greyhounds, symbolising the land of the Slavs, preserved in Western European armorials. Following the loss of Počitelj and Herzegovina in 1471, the canine coat of arms also lost its political significance. After the accession of Władysław II Jagiellon, the new ruler, out of respect for tradition, adopted his predecessor's heraldic representation, a practice continued by his son; moreover, the canine emblem can still be identified under the first Habsburg rulers and in the symbolic repertoire of John Szapolyai, although its later symbolism and meaning may by then have faded from memory.

Hunyadi Mátyás 1464. évi koronázása alkalmából jelentős uralkodói címerreformot hajtott végre. Az eddigi szakirodalomban nem kellően hangsúlyos, hogy ez a mozzanat maradandó következményekkel járt, meghatározta valamennyi őt követő uralkodó, tehát nemcsak a Jagellók, hanem Szapolyai János és a 16. századi Habsburgok címerrepresentációját is. A reform lényege, hogy új titkos és nagypecsétet vésett, amelyeken – Luxemburgi Zsigmond 1405-ben bevezetett újítását követve – a fő pajzs körül úgynevezett címergyűrűt vagy címerkoszorút alkalmazott. Ezeket a kísérőcímeren

a magyar korona joghatósága alá tartozó ország régóta használt címerén – Dalmácia három leopárdfeje – kívül két, eddig a magyar királyi reprezentációban nem szereplő ország vagy tartományi (?) címert is láthatunk. Az egyik egy pajzsba helyezett nyílt korona, amely fontos helyen, a kettőskereszttel párban található, alatta pedig – a dalmát leopárdokkal párban – egy jobbra felfelé haránt futó négy lábú állat szerepel.

Mátyás trónra lépte utáni címerrepresentációjában nem szeretett volna elmaradni elődeinek előkelőséget jelképező, több országot szimbolizáló, összetett heraldikai programjától. Velük ellentétben azonban neki nem voltak egyéb országai, csak Magyarország (és Horvátország). E hiányt csakis úgy lehetett megoldani, ha egyrészt a családi címeréből vett át motívumokat, másrészt pedig „feltüntette Dalmácia (mint a magyar király intulatiójában Magyarország mellett egyedülként már címerrel rendelkező terület) jelképét.”¹ Az igénycímeként a Szent Koronának alávetett régi társországok közül Dalmáciát az 1405 óta szereplő dalmát leopárdfejek jelképeztek.² Mátyás koronázása előtti, 1458 és 1464 márciusáig

* A témát először 2014-ben „A Jagelló-kor heraldikai reprezentációja” címmel tartott előadásban vázoltam a Magyar Nemzeti Levéltár és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont által szervezett „A Jagellók Magyarországa. Új kutatások és eredmények” című konferencián, majd részletesen egy 2019. október 16-ai szakmai rendezvényen (Középkori esték) fejtettem ki „Mátyás király 1464. évi címerreformja” címmel. Az itt elhangzott visszajelzések sok hasznos észrevételt tartalmaztak, amit ezúton is köszönök a résztvevőknek. Lényegi részeit leírtam Kurecskó Mihály A magyar királyi kettőspecsétek heraldikája 1526–1848 című PhD-értekezéséhez írt opponensi véleményemben. (2022. december 21. Szegedi Tudományegyetem) – Jelen dolgozat főbb eredményeit (ugyanezen címmel) a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság „Változások és hagyományok a kutatás módszertanában – Napjaink genealógiája és heraldikája az új kutatási lehetőségek tükrében” című konferenciáján mondtam el 2025. szeptember 29-én.

1 *Köröndi Tamás*: Dalmácia címere a középkori magyar királyok heraldikai reprezentációjában. In: *Archivarium Historicorumque Magistra. Történeti Tanulmányok Bak Borbála tanárnő 70. születésnapjára*. Szerk. Kádár Zsófia – Lakatos Bálint – Zarnóczki Áron. Bp. 2013. 398–399.

2 Uo. 391–408.

1. kép – Hunyadi Mátyás 1458–1464 között használt titkos pecsétje (HU-MNL-OL-DL 39298.)

2. kép – Hunyadi Mátyás 1464–1490 között használt titkos pecsétje (HU-MNL-OL-DL 45219.)

3. kép – Hunyadi Mátyás 1464–1490 között használt nagypecsétjének előlapja (HU-MNL-OL-DL 38998.)

4. kép – Hunyadi Mátyás 1464–1490 között használt nagypecsétjének hátlapja (HU-MNL-OL-DL 38998.)

használt pecsétjein jóval szerényebb volt a heraldikai reprezentáció, mint elődeinél és nála 1464 után. Első titkospecsétje egy negyedelt pajzsot mutat, rajta nyílt, liliomos koronával. Az első negyede a hétszer vágott magyar címer, a második kettőskeresztes, a harmadikban a három dalmát leopárdfej van, a negyedikben pedig a jobbra ágaskodó besztercei oroszlán, a szív pajzsban a Hunyadi-holló.³ A bírói pecsétje – ezt

3 Hunyadi Mátyás, a király: hagyomány és megújulás a királyi udvarban, 1458–1490. A 2008. március 19. – június 30. kiállítási katalógus. Szerk. Farbak Péter et al. Bp. 2008. 243. (4.19. sz. Rác György szócikke).

nem változtatta meg 1464-ben – annyiban különbözik csak ettől, hogy nincs szív pajzs, a negyedik mezőben pedig a Hunyadiak csőrében gyűrűt tartó hollója szerepel.⁴

Az 1464. március 29-én történt koronázásra készített felségi kettőspecsét egyértelműen a zsigmondi hagyományokat követi, erőteljes heraldikai reprezentációja háttérben egy uralkodói címerreformot feltételezünk. A trónon ülő uralkodót ábrázoló előlapon hét kísérőcímer található, heraldikai sorrendben: a magyar kettős kereszt, a magyar vágások, egy

4 Hunyadi Mátyás, a király i. m. 245. (4.24. sz. Rác György szócikke).

5. kép – Jajca várán a 19. században látható címer (Asbóth János: Bosznia és a Hercegovina. Uti rajzok és tanulmányok. II. 1887. 144.)

6. kép – Jajca várán ma látható címer (<https://visitbih.ba/kulturno-historijski-spomenci-koji-svjedoce-o-bogatoj-proslosti-jajca/kraljevski-grb-kotromanica/>)

balra haránt futó néglábú állat, egy koronát ábrázoló címer, balra forduló besztercei oroslán, a dalmát leopárdfejek, végül legalul a Hunyadiak hollója. A hátlapon a középső fő helyet a hétszer vágott pajzs foglalja el, körülötte: kettős kereszt, koronás pajzs, dalmát leopárdfejek, néglábú állat, besztercei oroslán és Hunyadi-holló.⁵ Az ezzel párhuzamosan használatba vett második titkos pecsét a felségpecsét hátlapjának kompozícióját követi.⁶ A kísérőcímernek közül a besztercei oroslán és a Hunyadi-holló egyértelműen családi címerként⁷ került a pecsétre, a dalmát leopárd 1405 óta megszokott eleme a címergyűrüeknek,⁸ egyedül a korona és a néglábú állat azonosítása kérdéses még.

A Mátyás titkos és felségi pecsétjén 1464-ben megjelenő, egy nyílt koronát ábrázoló címer – az utóbbin mind az előlapon, mind a hátlapon – értelmezése nagyon problematikus volt a régebbi szakirodalomban, hiszen a korábbi, Boszniára vonatkoztatást Kumorovitz L. Bernát 1932-es, Mátyás pecsétjeit feldolgozó tanulmánya óta általában Galíciára értelmezte a szakirodalom. Ma már a kutatók többsége egyértelműen Bosznia koronájaként értelmezi Mátyásnál és a Jagellóknál is.⁹

5 Hunyadi Mátyás, a király i. m. 242. (4.18. sz. Rác György szócikke, képe 117.).

6 Hunyadi Mátyás, a király i. m. 243. (4.20. sz. Rác György szócikke). A 2008-as Mátyás kiállítás katalógusába írt szócikkeim kéziratában a koronát határozottan Boszniára vonatkoztattam, amit a szerkesztő (Spekner Enikő) Galíciára javított a többségi szakirodalomra hivatkozva, beleegyezésemmel így is jelent meg.

7 Az 1453. évi Hunyadi Jánosnak szóló címereslevél alapján. *Sölch Miklós*: V. László magyar király címerbővítő oklevele Hunyadi János besztercei örökös gróf részére. In: A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489. Szerk. Avar Anton. Bp. 2018. 44–49.

8 Történetének alapos körüljárása: *Körömdi T.*: Dalmácia címere i. m.

9 A problémát összefoglalja *Rác György*: A Jagellók heraldikai reprezentációja. In: *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei = Unburied Mohács. New Research Results on the Battles of 1526 and 1687.* Szerk. Varga Szabolcs. Bp. 2024. 76–78. A boszniai uralkodók koronás címerszimbolikájához fontos: *Emir O. Filipović*: Grbovi u Jajcu – The Coats of Arms in Jajce. Grb i Zastava (Glasnik Hrvatskog grboslovnog i zastavoslovnog društva – Bulletin of the Croatian Heraldic & Vexillologic Association) Number 8, Volume IV; Zagreb, November 2010. 13–15. és *Emir O. Filipović*: 'Creatio Regni' in the Great Seal of Bosnian King Tvrtko Kotromanić. A Companion to Seals in the Middle Ages. Ed. Laura J. Whatley. Leiden–Boston [2019] 272.

7. kép – II. Ulászló 1493-tól használt magyar nagypecsétjének előlapja (MTA-K-324-503. [HU-MNL-OL-DF 244145.])

8. kép – II. Ulászló 1493-tól használt magyar nagypecsétjének hátlapja (MTA-K-324-503.[DF 244145.])

A koronás címernél nagyobb problémát jelent a Mátyásnál jobbra, illetve Ulászló pecsétjén a haránt balra felfelé futó állat értelmezése: egyetlen korabeli írott forrásunk sem azonosítja, ráadásul az újkorban ebben a formában el is tűnik a pecsétéről. Először Mátyás koronázása után készített kettőspecsétjén és második titkos pecsétjén szerepel 1464-ben, továbbá felkerült II. Ulászló és II. Lajos pecsétjeire is,¹⁰ sőt a haránt futó áll-

10 *Rác György*: A Jagellók heraldikai reprezentációja i. m. 63–90.

9. kép – II. Lajos titkos pecsétje (HU-MNL-OL-DL 91068.)

10. kép – Szapolyai János magyar királyi titkos pecsétje egy 1537-es oklevélen (HU-MNL-OL-P 108-44.-D.-109.)

lat még tovább öröklődött. Ugyanebben a formában köszön vissza Szapolyai János pecsétjén és Habsburg Ferdinánd első és második kettőspeccsétjén, valamint Habsburg Miksa pecsétjein is, tehát a magyar királyi pecsétteken csak a 16. század végén szűnt meg a jelenléte, nyilvánvalóan összefüggésben az akkori „címerrendezésekkel”.¹¹ Dinasztiákon átívelő

11 Képeik: Kurecskó Mihály: A magyar királyi kettőspeccséték heraldikája 1526–1848. H. n. 2020. 105. (I. János), 107., 147. (I. Ferdinánd), 149. (I. Miksa). A leírásban (12.) a szerző Bulgária farkasának tekinti ezeket, amit vitatok (ld. alább). A címerrendezésekre: Pálffy Géza: Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században. Történelmi Szemle 47. (2005) 3–4. sz. 241–275.

11. kép – Habsburg Ferdinánd második kettőspeccsétjének hátlapja (HU-MNL-OL-P 53-1.-1559.-1.)

örökséggel állunk tehát szemben, ahol az *origo* Mátyáshoz vezet minket. A mátyási pecsétteken feltűnő négylábú futó állat értelmezése a legkorábbi irodalomban evidensnek tűnt: a hagyományos nézet szerint ez a szlavón nyest (vagy menyét).

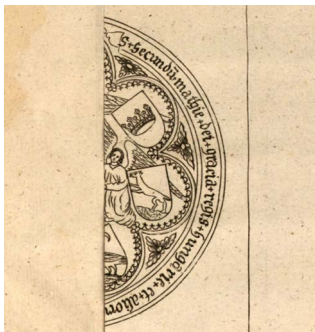
Szlavónia nyestje?

Alighanem Palma Károly,¹² majd őt követve Pray György¹³ volt az első, aki a Mátyás pecsétjein megjelenő állatot Szlavónia nyestjének értelmezte, azóta a pecséteknek ez a magyarázata a szakirodalomban nagyon következetes.¹⁴ A szlavón

12 *Franciscus Carolus Palma: Heraldicae regni Hungariae specimen regia, provinciarum, nobiliumque scuta complectens conscriptum.* Vindobonae 1766. 55–63.

13 „Sensim etiam Insignia regnorum et provinciarum juris Hungarici locum in sigillis obtinuerunt. Sigismundus Dalmatiae, Mathias Corvinus Sclavoniae Insignia, primi sigillis intulerunt, Croatiae, Bosniae, Serviae, et reliquarum provinciarum, quae ad coronam regni Hungariae spectant, Insignia, primum sub regibus stirpis Austriacae, in sigillis adhiberi coeperunt.” *Georgius Pray: Syntagma historicum de sigillis regum, et reginarum Hungariae pluribusque aliis.* Budae 1805. 71. A kötetben közölt rajzokon a szerző egyértelműen nyestet akart látni, ezt tükrözi az ábrázolás. (Tab. XII., XV.) (Internetes elérhetősége: https://reader.digitale-sammlungen.de/fs1/object/display/bsb10362389_00213.html.)

14 *Kumorovitz Bernát Lajos: Mátyás király pecsétjei.* Turul 46. (1932) 8–9.; *Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában.* I–II. Bp. 1966. II. 296.; *Bodor Imre: A magyar korona legkorábbi ábrázolásai.* *Ars Hungarica* 8. (1980) 22.; *Schallaburg ’82. Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541.* 8. Mai–1. November 1982. Wien 1982. 213–214. (96. sz. – Bándi Zsuzsanna); *Bándi Zsuzsanna: A Magyar Országos Levéltár Mátyás-kori pecsétkiállításának katalógusa* (1990. április 6. – október 6.). *Levéltári Közlemények* 62. (1991) 68–69. (5. sz. pecsét); *Bertényi Iván: Címerváltozatok a középkori Magyarországon.* *Levéltári Közlemények* 59. (1988) 1. sz. 84.; *Megpecsételt történelem. Középkori pecséttek Esztergomból.* Szerk. Hegedűs András. Esztergom 2000. 61. (37. sz.), 63. (39. sz.) (Wehli

12. kép – Pray György rajza Mátyás felségpecsétjéről (13. jegyzet)

13. kép – Egy IV. Béla-kori báni dénár nyestes oldala (<https://one.bid/en/coins-hungary-slavonia-denar-bela-iv-1235-1270/911095>)

14. kép – Az 1496. évi szlavóniai címereslevele címerképe (Ivan Bojničić-Kninski: Grbovnica kraljevine Slavonije i. m. 23.)

nyest jelképe a szlavóniai báni dénárok ábrázolásából származik. Szlavóniában a bán által a király nevében vert ún. báni dénárokon szereplő állatot a numizmatikai irodalom egységesen nyestnek tekinti: a báni dénárok éremrajza ugyanis közel egy évszázadig (1255–1349) tartó verésük idején állandó volt. Az egyik oldalon a belső körben jobbra, később balra futó nyest látható két csillaggal. A másik oldal rajza kettős kereszt, alsó szára alatt két egymással szembenéző koronás fej látható. A kereszt felső szárának két végében csillag, illetve félhold, alsó szárának két végén változó jegyek, betűk vannak. Általános vélemény, hogy az éremrajz nyestje, csillaga és félholdja – Hóman Bálint szavaival –, „Szlavónia címerképéből” került a pénzre.¹⁵

Tünde); *Körmenđi T.*: Dalmácia címere i. m. 397.; *Antonín Kalous*: Pečeti Matyáše Korvína (v kontextu jeho české vlády). Olomoucký archivní sborník 16. (2018) 89.

15 „Bei der Wichtigkeit, welche der Bearbeitung und dem Exporte von Marderfellen zukam, ist es erklärlich, dass dieses Thier als Wappenbild in das Wappen Slavoniens aufgenommen wurde, und dass auch die Münzen, die es enthielten, darnach Marturini genannt wurden.” *Ciro Truhelka*: Die Slavonischen Banaldenare. Ein Beitrag zur croatischen Numismatik. Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina 6. (1899) 328–477., az idézet 369. Rá hivatkozik *Hóman Bálint*: Magyar pénztörténet 1000–1325. Bp. 1916. 336–337: „Az éremrajz nyestje, csillaga és félholdja Szlavónia címerképéből került a pénzre.”; „A pénzem jó ezüst-tartalmánál fogva általános keletű volt az országban s Erdélyben (Kolozsvárt) is értéké mindig az eredeti szlavin címerrel és felirattal.” A Pallas nagy lexikona. Bp. 1893. II. 581. (báni pénzek). „János báni denárain szerintünk a szlavin bán jelvényeként a j. futó nyest szerepel, fölötté csillaggal s alatta olykor csillaggal, olykor keresztel.” *Thallóczy Lajos*: A Blagay-család címere. In: A Blagay-család oklevéltára. Szerk. Thallóczy Lajos – Barabás Samu. Bp. 1897. CCLXII.; *Hóman Bálint* a későbbiekben már óvatosabban fogalmazott: „E rajz jellemző maradt a báni pénzre, melyeknek előlapján

Ezt, a Szlavónia címerére általában hivatkozó megközelítést látszólag megerősíti a szlavóniai királyi címeradomány, amely Szlavónia tartományi címerére az első konkrét adat. II. Ulászló király ugyanis – az oklevél szerint egyértelműen szlavóniai nemesek kezdeményezésére – 1496-ban címereslevelet adományozott Szlavóniának, amit egy esztendő múlva pecsétadomány is követett. A címereslevél szavai szerint a Drávát és a Szávát jelképező két ezüst pólya között futó nyest (*mardurem*) a tartomány régi jelképe (*antiquum eorum insigne*), amit a király – mivel a szlavin nemesek bizonyos okok miatt ezt kívánják – újradományoz és kiegészít.¹⁶

a későbbi szlavin címér főalakja – futó nyest – és a Moneta regis (v. ducis) pro Sclavonia körirat látható.” (kiemelés tőlem). *Hóman Bálint*: A magyar címér történetéhez. Turul 36. (1918–1921) 5. „Érdekes analógiát ad a szlavin címér, melynek nyestje sokkal előbb tűnik fel a báni dénárokon, mint a pecséteken. Itt különben a címér numizmatikai eredete is nyilvánvaló, mert a pénzen látható nyest ... a nyestbőr ... jelképe.” Uo. 6.; „A félhold és csillag nemcsak a C. N. H. I. 197. sz. András-féle szlavóniai vereten, hanem egy százon át az összes báni dénárokat hátlapján is szerepel, míg az előlapon a későbbi szlavin címér nyestjét látjuk.” *Hóman Bálint*: II. András- és IV. Béla-kori szlavin dénárokat. Numizmatikai Közöny 18–19. (1919–1920) 33.; „A nyest, Szlavónia címerének egyik alkatrésze, valószínűleg annak a jelül került a pénzre, hogy 12 ilyen dénarral kellett vagy lehetett a nyestadót megváltani.” *Jeszenszky Géza*: A szlavin báni dénárokról. Az Érem 6. (1928) 20. A későbbi numizmatikai irodalom is óvatosan fogalmaz: „A két csillag közt ugró nyest, amely később Szlavónia címere is lesz, a nyestbőradóval lehet kapcsolatban.” *V. Székely György*: Szlavin báni pénzverés. A Magyar Numizmatikai Társulat évkönyve, 1978. 74. Van kevésbé óvatos vélemény is: „Szokatlan viszont, hogy mindkét dénár esetében elhagyta az éremképből a szlavin címérállatot – a futó nyestet – amely száz éven keresztül a szlavin pénzverés önállóságát szimbolizálta.” *Gerlovics Szilveszter – Soós Ferenc*: Anjou István herceg szlavin pénzei. Numizmatikai Közöny 108–109. (2009–2010) 211. Abban nem egységes a szakirodalom, hogy melyik oldal tekinthető előlapnak, illetve hátlapnak.

16 „... nomine et in persona universitatis nobilium regni nostri Sclavonie nostre maiestatis accedentes in conspectum, exponere curaverunt, quod quamvis illud regnum nostrum Sclavonie ab antiquo habuerit pro armorum insigni unum mardurem et hiis armis usque in presenciarum semper usum fuerit, et eiusdem universitatis universaliter usa exstiterit, tamen propter certas causas et rationes cuperent idem regnicole hoc armorum insigne per nostram maiestatem renovari et sibi de novo ad perpetuam memoriam renovatum condonari. Nos igitur, qui prefatum regnum nostrum Sclavonie et eiusdem regnicolas, nichilominus, quam alia regna et dominia nostra et eorundem incolae cupimus, non solum in antiquis legibus, iuribus et consuetudinibus suis conservare, sed etiam maioribus honorum titulis de regia nostra providencia et libertate decorare, nam regnum hoc inter duo flumina, videlicet Savum et Dravum constitutum, contra et adversus Thurcos, Christianitatis perpetuos hostes et inimicos, sibi proxima loca tenentes, continua bella exercet, et ita se armis tutatur et conservat, ut vix eam regionem Thurcus unquam ingreditur, quin accepta gravissima clade et calamitate ex eodem regno nostro recedat. Quapropter non immerito hoc ipsum regnum nostrum unum precipuum scutum vel potius antemurale huius regni nostri Hungarie appellaverimus. Ut itaque hoc ipsum regnum nostrum Sclavonie atque universitatis fidelium nostrorum in eodem constituta, nostram regiam munificenciam persenciat et experiatur liberalem, hec arma...” 1496. dec. 8.: Hrvatski Državni Arhiv, Armale 4. (HU-MNL-OL-DL 286307. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomataikai Fényképgyűjtemény.]) – Kiadása: *Ivan Bojničić-Kninski*: Grbovnica kraljevine „Slavonije”. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*. [Új sorozat] 1. (1895) 14–22. Az oklevél szokásosan *regnum*nak nevezi Szlavóniát, csakúgy, mint a következő évben kapott pecsét: SIGILLUM NOBILIIUM REGNI SCLAVONIE 1497. Régóta tisztázott a magyar szakirodalomban, hogy a regnum szó használata ellenére Szlavónia a középkorban nem tekinthető külön országnak, csak különkormányzattal bíró tartománynak. *Györffy György*: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. *Levéltári Közlemények* 41. (1970) 2. sz. 223–240.

A nyest-jelkép címerként történő használatáról azonban nincs korábbi adatunk, ugyanis a báni dénárokon futó állat sosincs pajzsba foglalva (ráadásul mindig vízszintesen fut, sosem hátránt).¹⁷

Az eddigi szakirodalom nem tette fel a kérdést, hogy mióta volt, lehetett egyáltalán Szlavóniának címere, valamint, ha korábban is volt, miért kellett a királytól újból megkapnia 1496-ban. A szakirodalom kimondva vagy hallgatólagosan a báni dénárokon szereplő nyestet tekinti a címer korai előfordulásainak, ez azonban csak feltételezés, ami semmivel sem igazolható. Még ha így is lenne, a báni dénárok utolsó darabjai (1349) után az 1496-os címereslevél lenne az első heraldikai emlék, és ez túlságosan hosszú idő, 150 év a folyamatos használat feltételezésére. Mégsem maradt egyetlen forrás sem a használatára 1350 és 1496 között. Miért lett volna a 13–14. században önálló tartományi címere az ország részét képező Szlavóniának, amikor a társországi státuszú Dalmáciának is csak a 14. század második felétől mutatható ki a nemzetközi reprezentációban használt jelképe?¹⁸ Hol, mikor és ki használta volna Szlavónia tartományi címerét a 13–14. században? Kellett-e bármire tartományi címer Szlavóniának a 15. század vége előtt? Az utóbbi kérdésre a válasz egyértelműen nem, mert az országrésznek nem volt rá semmi szüksége.¹⁹ A báni dénárokon szereplő ábra – semmiképpen nem nevezném címernek – csak a pénzekon volt használatos Szlavóniában, de a 14. század közepén ennek a használatára is megszűnt. Legfeljebb Szlavóniára jellemző jelképként értelmezhetjük. Nagyon problematikus tehát az 1496-os címereslevél nyestjét a báni dénárokon futó állattal – folyamatos használatot feltételezve – összekapcsolni. Az önálló szlavón címer nyilvánvalóan beszélő címer, az ősi adó, a nyestbőradó (*mardurina*) nevéből

Varga Szabolcs: Az 1527. évi horvát-szlovén kettős „királyválasztás” története. Századok 142. (2008) 1090–1092.

17 Meg kell még említeni, hogy volt néhány sikertelen próbálkozás a szakirodalomban, hogy szlovén báni pecséteken lévő állatokat nyestként azonosítsanak. Donászy Ferenc a Héder nembeli bánok pecsétjein vélt felfedezni nyest telamónokat: „Az egykorú ábrázolásokkal való összehasonlítás valószínűtlennek teszi, hogy ezek a kis állatok oroszlánok. Tekintettel arra, hogy Henrik és János is horvát-szlovén bánok voltak, igen valószínű, hogy ezek a kis állatok nyestet ábrázolnak, amint Szlavónia címerében az ma is szerepel, annak emlékére, hogy Szlavónia nyestbőrrel fizette adóját. Itt összekapcsolták a családi címet és a horvát báni méltóságot.” Donászy Ferenc: Az oroszlán ábrázolása a magyar heraldikában. Turul 52. (1938) 11. A Héder nemzetségből származó tisztségviselők pecsétjein különböző formában és irányokban megjelenő állatfigurák értelmezése vitatott. Nem egységes az ábrázolásuk, van olyan pecsét, ahol nyestnek – épp a két legkorábbi (1273, 1285) pecséten –, van olyan, ahol oroszlánok vagy kutyának értelmezhető, de egyes pecséteken egyértelműen griff és sárkány is látható. Csoma József: Magyar nemzetségi címerek. In: Karácsonyi János: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp. 1995. 1232–1235. Én nem látok kapcsolatot a Héder telamónok és a szlovén nyest között. Novák Ádám legutóbb Tallóci Matkó horvát–dalmát–szlovén bán pecsétjén sejtett „jobb oldalon ágaskodó kétfarkú nyest (?)” ábráját. Novák Ádám: Sokpecsétes oklevelek a Cillei család levéltárából. Aetas 37. (2022) 2. sz. 93.

18 Körömdi T.: Dalmácia címere i. m.

19 Amennyiben a szlovén megyei köznemesség 1477-es, Mátyás királytól kapott, a bán helyett önálló, választott kapitány vezérlete alatti hadba vonulását a gyakorlatban is megvalósuló eseménynek tekintjük (Varga Sz.: Az 1527. évi horvát-szlovén kettős „királyválasztás” i. m. 1095.), ez lehetne az első alkalom a nyestes szlovén címer valóságos alkalmazására.

származik. A Drávántúli terület, elsősorban Szlavónia, valamint keletebbre: Pozsega, Valkó és Baranya megye drávántúli részének jellegzetes királyi adója volt a marturina, amit magyarul nyestnek neveztek. Eredetileg természetben szedték, illetve fizették, Kálmán király óta pénzben.²⁰ Logikus a feltételezés, hogy ez volt az oka annak, hogy 1496-ban a szlavóniai nemesek a nyestet választották címerképül. Az is valószínű, hogy ismerhették a korábbi báni dénárok nyestesnek értelmezett képét, és a 15. század végén gondolhatták azt, hogy már akkor is címerként használták. Az önálló szlovén tartományi címer valóban ebből született meg, de véleményem szerint csak a 15. század végén. Ez nyilvánvalóan nem volt független attól, hogy a 15. század végétől adatolható a kockázott horvát címer használata is, amit joggal köt az osztrák és a horvát kutatás Habsburg Miksa római (német) király személyéhez, hiszen az ő környezetében bukkan fel az 1490-es években.²¹ Mivel nem maradt nyoma „hivatalos” horvát címeradománynak, csak a használatról maradtak emlékek, a feltételezés szerint a császár hangsúlyozni akarta saját, Horvátországra támasztott trónigényét, ezért egy sakktabla ábrájú külön horvát címet terveztetett 1494/95-körül.²² II. Ulászló 1496-os szlavóniai címeradománya tehát nyilvánvalóan Miksa törekvéseire adott válaszlépésként értelmezhető Szlavónia vonatkozásában. A Jagelló királyhoz hű szlavóniai magyar és horvát

20 Weisz Boglárka: Királyi adók Szlavóniában a középkor első felében (11–14. sz.). In: Aktualitások a magyar középkorkutatásban. In memoriam Kristó Gyula (1939–2004). Szerk.: Font Márta – Fedeles Tamás – Kiss Gergely. Pécs 2010. 125–140.

21 Erre ld. Rác Gy.: A Jagellók heraldikai reprezentációja i. m. 82. – Miksa heraldikai programjáról jó összefoglaló a bosnyák címer szemszögéből: Emir O. Filipović: Trijumfalni slavoluk cara Maksimilijana i bosanska heraldika. Godišnjak Jahrbuch 39. (2010) 173–187.

22 Bár a legújabb horvát címertörténeti monográfia a magyar történészek álláspontjával több részletében nem egyezik (például a dalmát címer történetében, az ún. „Háromegye Királyság”, a Regna Tripartita [Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae] és jelképrendszerének középkorra történő visszavetítésében), a horvát címer 1494 körüli, Habsburg Miksa császár kezdeményezésére történt megalkotásában egyet tudok érteni a szerzőkkel (Mate Božić – Stjepan Čosić: Hrvatski grbovi. Geneza, simblika, povijest. Zagreb 2021.). Mindez pontosan összefügg Miksa és a horvát nemesség közeledésével, Miksa azon törekvéssel, hogy Horvátországot mind jobban magához kösse a török elleni szövetség ígéretével. Sokcsevits Dénes – Varga Szabolcs: A horvát szászor története. Bp. 2022. 51–52. Mate Božić és Stjepan Čosić szerint a sakktabla eredetileg egy várfal (erőd – védőfal, németül: zwingmauer) stilizált ábrázolása lehetett, amely az Antemurale Christianitatis – a kereszténység bástyája – fogalmát szimbolizálta, amely akkoriban Horvátország jól ismert metaforája volt (különösen a horvát nemesség soraiban használták), tekintettel a törökök elleni közös európai küzdelemre. A szerzők szerint a császári kezdeményezést a horvát nemesség hivatalosan Habsburg Ferdinand 1527. január 1-jei horvát királlyá választásakor fogadta el, amikor is az oklevelet kockázott pajzsú és a „REGNI SIGILLUM” feliratú pecséttel erősítették meg. A szerzők nyitva hagyják a kérdést, vajon a pecsétet kifejezetten erre az alkalomra tervezték-e. A pecsétnyomóba ugyanis a köriratot megfordítva vésték be, és feltehetően az oklevélben függő többi pecsét nyomóját is ugyanaz a vésnök készítette, talán kifejezetten erre az eseményre, sietősen. Vö. Sufflay Milán: A Társországok címerei. Turul 35. (1917) 53. Az oklevél jelenlegi jelzete: Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Allgemeiner Urkundenreihe AUR 1527 I 01, in: Monasterium.net, URL <https://www.monasterium.net/mom/AT-HHStA/AUR/AUR_1527_I_01/charter>, accessed at 2024-08-15+02:00.

nemesek Miksa törekvéseit ellensúlyozva igyekeztek Szlavóniát megtartani II. Ulászló hűségén.²³

Ha elfogadjuk – ahogy a szakirodalom döntő része feltételezi –, hogy Mátyás a Szlavóniát jelképező nyestet ábrázolta volna az 1464-es pecsétjein, akkor nehezen tudnánk megmagyarázni az 1496-os szlavóniai címeradományt. A pecséteken lévő állat haránt futó heraldikai helyzete Hunyadi Mátyásnál, Jagelló Ulászlónál és II. Lajosnál, Szapolyai Jánosnál és Habsburg Ferdinándnál nem teszi lehetővé, hogy Szlavóniára vonatkoztassuk. Az 1496-os címereslevélben nincs szó arról, hogy megváltoztatná a király a szlavón tartomány címerét, hanem kifejezetten régi címerként adományozza azt. Ez pedig ellentétben áll a királyi pecsétek ábrázolásával. És vajon kiadott volna a király egy olyan címeradományt, amely ellenkezik elődje és az ő pecsétjének címerrepresentációjával és mindezt a címereslevélben szó nélkül hagyja? A címereslevélben a két folyó között vízszintesen jobbra futó, ténylegesen, a valósághoz hűen nyestként ábrázolt állat, és a csillag motívuma olyannyira különbözik a királyi pecsétek állatábrázolásától, hogy ezt nem lehetett volna szó nélkül hagyni. II. Lajos 1516-ban használatba vett titkos pecsétjén az 1496-os címereslevél ismeretében 20 év múlva sem változott a királyi reprezentáció: ugyanaz a haránt lépő állat szerepel, mint Mátyásnál. A „hibát” továbbá sem Szapolyai, sem Ferdinánd nem „vette észre”, ők is ragaszkodtak (volna) az (ösi?) mátyási szlavón címerhez? Ezt így nem lehet címervariánsnak felfogni, más magyarázat szükséges.

Mielőtt azonban erre rátérünk, nem kerülhetjük meg azt a problémát, hogy – a címermotívumtól függetlenül – beilleszthető-e egyáltalán történeti ismereteinkbe egy 15. század második felében meglévő önálló magyar szlavóniai tartományi címerhasználat. A kérdést úgy kell feltennünk, hogy elképzelhető-e, hogy 1464-ben Mátyás Szlavóniát Boszniával együtt emelje pecsétjére? Mi motiválhatta volna a királyt a címerválasztáskor? Milyen érvek támogatnak egy efféle feltételezést?

Mátyás uralmának kezdetén, 1459–1463 között szinte névleges volt a királyi hatalom Szlavóniában. Vitovec János gond nélkül lépett a Cilleiek tartományúri hatalmának örökébe, és Mátyásnak hosszú évekbe került, amíg ügyes politikával képes volt őt fokozatosan a saját táborába terelni és a török elleni küzdelemre hangolni. Ez éppen 1463 májusára sikerült: Vitovec részt vett a török elleni háborúban és katonai tapasztalatai révén kulcsszerepe volt Jajca és környéke visszafoglalásában.²⁴ Az új pecsét készíttetésével szinte egy időben (1464. február) a király egy személy kezében egyesítette a szlavón báni, boszniai kormányzói és dalmát–horvát báni méltóságot, valamint a vránai perjelséget is, amiknek anyagi és katonai erejével könnyebben megvédheti az exponált Boszniát.

23 Az előzmények közé sorolható, hogy az 1493-as ubdinai vereség után a horvát politikai elit önálló politikai orientációt kezdett kialakítani, mivel a magyar király segítségében már nem, vagy nem teljesen bízott. 1495-ben Corvin János, Frangepán Bernát és a horvát rendek összegyűltek Bihács várában, ahol arról döntöttek, hogy Habsburg (I.) Miksa német-római császártól kérnek segítséget. Varga Sz.: Az 1527. évi horvát-szlavón kettős „királyválasztás” i. m. 1097.

24 Pálosfalvi Tamás: Vitovec János. Egy zsoldoskarrier a 15. századi Magyarországon. Századok 135. (2001) 458–459.

Elképzelhető tehát, hogy a boszniai háborúból bizonyosan Szlavónián keresztül hazatérő királynak ez a döntése tükröződik az ekkortájt készülő felségi és titkos pecsét programjában? A régi dalmát címer mellé bekerül a két újonnan „visszafoglalt”, a politikai nyelvezetben egyaránt *regnum*nak nevezett tartomány: Bosznia és Szlavónia? Az újonnan kinevezett, gubernatori címmel is kiemelt bán (*regnum Bosne gubernator, necnon Dalmatie, Croatiae et Sclavonie banus*) a Pozsega megyei származású Szapolyai Imre lett, aki kezdettől fontos szerepet játszott Mátyás kormányzatában, és tevékenyen részt vett az 1463-as boszniai hadjáratban is.²⁵ A koronázás utáni méltóságsorokban közvetlenül a nádor után jön Szapolyai Imre boszniai kormányzó (*gubernator*) neve.²⁶ Vitovec átállásával ténylegesen a király akarata érvényesült 1463-tól a tartományban, tehát itt sem igénycímről van szó, csakúgy, mint Bosznia esetében, hanem ténylegesen meghódított és birtokba vett területekről beszélhetünk. Így akár nyugodtan feltételezhetnénk, hogy Szapolyai Imre és a király egyházi értelmisége (Zrednai János, Janus Pannonius) egy nyestet ábrázoló tartományi címer használatát ajánlotta Mátyás figyelmébe. Elfogadható a fenti gondolatmenet, vagy, ha nem, milyen érvek hozhatók fel ellene?

Bár, mint a fentiekből láthattuk, lehet logikus érveket felhozni arra, hogy Mátyás 1464-ben Bosznia mellé Szlavónia jelképét vette fel a címerkoszorúba, ezt a lehetőséget egyáltalán nem tartom valószínűnek. Elsősorban azért, mert a magyar uralkodók által használt középkori címerek közül Szlavónia kakukkfőkaként szerepelne Mátyás és a Jagellók heraldikai reprezentációjában egyedüli tartományi címerként. Boszniát egyértelműen a Szent Korona országainak csoportjához kell sorolnunk – ahogy Dalmáciát és Horvátországot is –, hiszen Rámaként szerepel a királyi titulátúrában. Egyértelműen önálló országnak – még ha Magyarországnak alávetett országnak is – tekintették, azaz nem volt Magyarország része. Szlavónia helyzete azonban teljesen más volt, mint Boszniáé. Bár Szlavóniát az Árpád-kor óta mindig önálló országnak (*regnum*) nevezték a politikai nyelvezetben, és sajátos jogszokással rendelkezett, ugyanakkor a Magyar Királyság integráns részének tekintették.²⁷ Részbe volt az országnak, amit a király bánján keresztül kormányzott, és a magyar királyok címeiben nem is volt benne, azt csak I. Ferdinánd vette fel – legkésőbb 1529 nyaratól.²⁸ Csak ekkorra érett

25 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I–II. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak.) Bp. 2016. I. 93.; Neumann Tibor: Két nádor és egy vajda, avagy a Szapolyaiak útja a királyi trónig. In: Egy elfeledett magyar dinasztia: A Szapolyaiak. (Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és Emlékezet) Szerk. Fodor Pál – Varga Szabolcs. Bp. 2020. 14–22.

26 C. Tóth Norbert – Horváth Richárd et. al.: Magyarország világi archontológiája i. m. 169–171.

27 Varga Sz.: Az 1527. évi horvát-szlavón kettős „királyválasztás” története i. m. 1087–1092.

28 Pálffy Géza: Magyar címerek, zászlók és felségjelvények a Habsburgok dinasztikus-hatalmi reprezentációjában a 16. században. Történelmi Szemle 47. (2005) 3–4. sz. 257. – Pálffy Géza szerint Ferdinánd címfelvétele azzal a küzdelemmel függhetett össze, amelyet Ferdinánd és Szapolyai János Szlavónia megszerzéséért 1527 óta folytatott. A horvátok Ferdinándot, a szlavón rendek pedig Szapolyait választották királlyá.

be Szlavónia ténylegesen külön országgá válása. Az 1464. évi törvény XIII. cikkelye pontosan kifejti az Erdéllyel hasonlított státuszát: „Szlavonországunkat és az erdélyi részeket minden régi szabadságukban, szokásukban és jogukban meg kell tartani.”²⁹ A két különkormányzattal rendelkező tartomány, Erdély – amit sohasem neveztek regnumnak, mindig csak országunk „erdélyi részeként” szerepelt a középkori forrásokban – és Szlavónia különállásának oka nyilván – számunkra most mellőzhető – korai történetében keresendő. Biztosan kijelenthető, hogy nincs nyoma önálló tartományi címerhasználatnak Szlavóniában 1496 előtt, Erdély esetében pedig az egész középkorban sem.³⁰ A vajdák és a bánok saját családi címeres pecsétjeiket használták akkor is, ha például a bán pecsétjét a „bánság pecsétjének” tekintették a szlavóniai nemesek.³¹ Miért vésette volna rá Mátyás a pecsétjére Bosznia jelképe mellett a Szlavóniát jelképező állatot 1464-ben, amikor a két területnek alapvetően más volt a magyar királysághoz való viszonyában a „közjogi” státusza? Szlavónia hiába volt névleg *regnum*, kormányzati és nemzetközi jogi szempontból valójában nem volt az, így esetleges címerének sem volt keresnivalója a királyi reprezentációban. A fenti érveket olyan erősnek gondolom, ami nem engedi meg a vizsgált címer Szlavóniaként történő értelmezését.

Milyen állat látható a pecséten?

Mindezek után van még egy olyan érv, ami nagyon megnehezíti a haránt futó állat Szlavóniaként történő értelmezését a királyi pecséteken, ami pedig perdöntő. Ha közelről megnézzük az 1464. évi felségi pecsétnyomóval készült lenyomatokat, akkor egyértelműen haránt futó, lógó fülű, dús farkú kutyát láthatunk címerként.

Mátyás titkos pecsétjén nem teljesen ugyanilyen a kutya ábrázolása, nagyobb a felső teste, hosszú a nyaka, dúsabb a farka, teste a nyakánál és az alsó testen elvékonyodik, de egyértelműen egy kutya van a pecséten. A II. Ulászló titkos pecsétjén lévő állat nagyon hasonlít a mátyásihoz, a felségi pecséten a kompozíció miatt balra fut az állat, amely egy álló fülű kutyát formáz. (Feje, orrának rövidege miatt nem lehet farkas ábrázolás.) Ha eddig kétségeink lettek volna, hogy mit is látunk a pecséteken, II. Lajos titkos pecsétjének a képe mindenkit meggyőzhet arról, hogy a vésnök egy heraldikai agarat formázott a pecsétnyomóra. Hátának domború testtartása, hosszú lábai egyértelművé teszik a kutya ábrázolást. Szapolyai János király titkos pecsétje pedig láthatóan Lajosét utánozza. Végezetül Habsburg I. Ferdinánd nagypecsétjén is egy tömzsi, kutyaszerű állat jelenik meg. (Hogy ez utóbbi esetben mit jelképezhetett, tárgyunk szempontjából mellékes.)

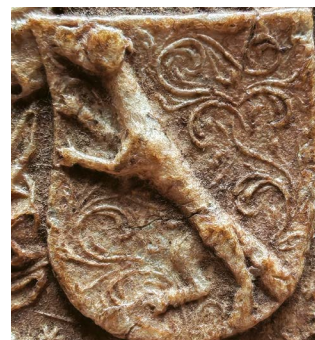
29 *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490* (Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 19.) Ed. Francisci Döry et. al. Bp. 1989. 145.

30 „Magyarország erdöntúli része a mohácsi vész előtt nem volt önálló, tehát külön címere sem lehetett.” *Kéopcezi Sebestyén József: Erdély címere*. Turul 35. (1917) 33.

31 *Pálosfalvi Tamás: Grebeni Hermanfi László alnádor. Egy tekintélyes szlavón köznemesi politikus pályaképe. Századok 142. (2008) 284.*

15. kép – A kutyás címer Mátyás felségi pecsétjének előlapján (HU-MNL-OL-DL 38998.)
Avar Anton felvétele

16. kép – A kutyás címer Mátyás felségi pecsétjének hátlapján (HU-MNL-OL-DL 38998.)
Avar Anton felvétele

17. kép – A kutyás címer Mátyás titkos pecsétjén (HU-MNL-OL-DL 045219.)

18. kép – A kutyás címer II. Ulászló felségi pecsétjén

19. kép – A kutyás címer II. Ulászló titkos pecsétjén (HU-MNL-OL-DL 74978.)

20. kép – A kutyás címer II. Lajos titkos pecsétjén (HU-MNL-OL-DL 91068.)

A pecséteken nem látható, hogy a kutyának nyakörve volna, ez a klasszikus heraldikában mindenképpen jellemzője a vadászkutya címerként történő megjelenítésének.³² Az angol heraldika többféle kutyafajtát ismer (talbot, greyhound), csakúgy, mint a Magyarországhoz közelebbi német heraldika is:

32 A pecséteken haránt futó kutya ábrázolása nagyon hasonlít a heraldikai róka megjelenésére is. A Konrad Grünberg címereskönyvében ábrázolt jobbaránt futó róka pontosan megegyezik a Mátyás és Ulászló pecséteken ábrázolt állat alakjával: http://daten.digitale-sammlungen.de/bsb00035320/image_277. (Kapcsolat persze mégsem képzelhető el: ezek ugyanis a Fuchs von Fuchspurg, a Fux von Waltpurg és a Fux von Eppen családok címerei, csak az ábrázolásmód miatt említettem.)

21. kép – A kutyás címer Szapolyai János titkos pecsétjén (HU-MNL-OL-VI 117.)

22. kép – A kutyás címer Habsburg I. Ferdinánd felségi pecsétjén (HU-MNL-OL-P 53-1-1559-1.)

23. kép – „Von dem Edlen künig von Schlawffanien Richental” (Forrás: 34. jegyzet)

24. kép – Az Uffenbachsche címereskönyv három agara (Forrás: 38. jegyzet)

Windhunk, Bracken (Leithund), Rüden (Dogge).³³ A magyar királyi pecsétek ötvözik a klasszikus heraldika kutyafiguráit, ezért nem lehet elkülöníteni egyik típust sem. Ugyanakkor a nyestet egyértelműen kizárhatjuk a királyi pecsétekről. A nyest anatómiája szerint hosszú nyakú, teste felfelé kicsit sűkül, a feje is kisebb, mint a kutyáé és a farkasé. A heraldikai hermelin (francia hermine, angol hermine) vagy menyét (franciául: belette, angolul: weasel, németül: wiesel) ábrázolása általában követi a biológiai tulajdonságokat, hosszúkás, de tömzsi teste van, rövid végtagokkal, viszonylag rövid farkokkal. Bár a tapasztalat szerint a heraldikai állatok időnként könnyen összetéveszthetők és a 15. századi Magyarországon nem tételezhetjük fel a professzionális heraldikai jártasságot, az ábrázolások alapján úgy vélem, egyértelműen kijelenthető, hogy a királyi pecsétek vésnökei egy kutyát *szándékoztak* a nyomóra készíteni.

A Nyugat-Európában a középkorban keletkezett címerkönyvekben többször szerepel egy három, egymás alatt jobbra futó kutyákat – pontosabban vékony testű agarakat – ábrázoló pajzs, amit Szlavóniával szokás azonosítani. Először Ulrich Richental konstanzi zsinati krónikájában szerepel az ezüst mezőben balról jobbra futó veres színű három kutya egymás felett, felül nyílt, lilimos koronával.³⁴ Biztos azonosítása a mai napig sikertelen, a hozzá tartozó szöveg (*Von dem Edlen künig von Schlawffanien*) értelmezéséről ma sem tudunk többet mondani, mint Thallóczy Lajos több mint egy évszázaddal ezelőtt.³⁵ Későbbi német címerkönyvek tőle veszik át a szláv területekre értelmezett (*Wintlanden, Windischen Landen*)³⁶ címet: így Grünenberg 1480

33 Maximilian Gritzner: Grundsätze der Wappenkunst verbunden mit einem Handbuch der heraldischen Terminologie. Nürnberg 1890. 84. 403. (Taf. 16.)

34 1483-as másolatainak több példánya (<https://data.cerl.org/istc/ir00196000>) közül a heidelbergi példányon (120r): <https://doi.org/10.11588/digit.9340#0235>; a darmstadti példányon (239.) (<https://tudigit.ulb.tu-darmstadt.de/>) szépen látható.

35 „Mindez azonban csak a heraldika legendáris, források nélkül dolgozó ködképei közé tartozik.” Thallóczy Lajos: Balkáni (déli-szláv) és magyar címerek és pecsétbeli emlékek. Turul 26. (1908) 103.

36 Szlavónia lakóit magyarul tótnak, németül windischnek hívták. Györffy György: Szlavónia kialakulásának oklevélkritikai vizsgálata. Levéltári Közlemények 41. (1970) 239.

körül összeállított címerkönyvének nincs önálló forrásértéke tárgyunk szempontjából.³⁷ A bizonytalan datálású *Das Uffenbachsche Wappenbuch* sem tudja azonosítani a három agarat.³⁸ A címereskönyvek digitális elérhetősége az utóbbi időben azt eredményezte, hogy ezeket a címereket is bevonták a heraldikai kutatásba, olyan területeken is, ahol korábban elsősorban pecséteket vagy más, épületeken maradt címereket tekintettek fő forrásnak. Sajnos a címereskönyvek felhasználásának kritikai módszertana még nem vált általánossá, ugyanis a címerkönyvek nem hivatalos udvari álláspontot képviselnek, hiszen a készítő személyes ismeretei jelennek meg bennük.³⁹ A korai angol és francia címertekercseken a magyar uralkodói címerhagyomány első ránézésre

37 Das Wappenbuch Conrads von Grünenberg, Ritters und Bürgers zu Constanz - BSB Cgm 145. (<https://www.digitale-sammlungen.de/en/>)

38 Keletkezésére 1395–1440 között merültek fel érvek. Das Uffenbachsche Wappenbuch. Edited and introduced by Steen Clemmensen from Hamburg, Staatsbibliothek Ms. in scrinio 90 b. (2012) „3 greyhounds courant in pale” „Not identified, similar arms were used for Hungary or Slavonia”. Az ezt megelőző címer (435 *der windesche künig*) is fiktív: „3 man's head cr.” „Windesia might be for Slavonia or parts beyond Windische Mark of Hungary”. (79.) A könyv elérhetősége: <http://www.armorial.dk>. A címereskönyv: Hamburg, Staats- und Universitätsbibl., Cod. 90b in scrin. (<https://digitale.sub.uni-hamburg.de/>).

39 A magyar kutatás ezen a területen is példamutató: néhány korai címerkönyv elemzését nemzetközi politikai kontextusban tárgyalja: Tarján Eszter: Angol és francia címertekercsek vizsgálata. Az I. Edward (1272–1307) uralkodása alatt született angol enciklopédikus címerkönyvek királyi címereinek és lehetséges francia forrásainak vizsgálata. PhD disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2019. (elérhető: <https://edit.elte.hu/xmlui/handle/10831/50931>). A kitérő disszertáció a címertekercsek bemutatása mellett nyolc regionális elemzést tartalmaz. Konklúziója tanulságos: „Amennyiben az adott régiók uralkodói címereiről a tekercs szerkesztője nem rendelkezett pontos információval, úgy ismereteinek hiányát igyekezett elfedni. Ennek három módját sikerült kimutatni. Elsőként foglalkoztam azokkal az esetekkel, amikor a földrajzi közelség, a politikai kapcsolat, valamint kulturális kötődés befolyásolta a valóságtól eltérő címerek megjelenését. Ilyen esetekben általában a megkonstruált jelvény számára egy-egy olyan szomszédos királyság címere szolgált mintául, amely az angol udvarban ismertebb volt. A második vizsgálati kategóriába azokat az eseteket soroltam, amikor valamilyen – gyakran pecsétes – forrásra, illetve annak torzulására vagy téves értelmezésére vezethető vissza a címer pontatlansága. A címerek készítésének egy további lehetséges módja a szavak összecsengését kihasználó gyakorlat. Ezt nem csak az

25. kép – Vízkelethy-címereslevél, Bécs, 1569

igen vegyes képet mutat, a magyar királyokhoz kötött orosz-lán szimbólum (nyilván Imre és II. András pecsétjeiről) az angol címeres hagyományban meghatározó lett. Attól, hogy az 1285-ös keltezésű Segar címertekercsen a magyar királyi címer két mezőben három ezüst agarat mutat, ez nem tekintendő *hiteles* magyar királyi címernek, mert nem tudjuk más forrásokkal, például uralkodói pecsétekkel is alátámasztani.⁴⁰ Csupán annyit jelent, hogy egy címerfestő, címereskönyv-összeállító valamikor, valahonnét úgy tudta, hogy ez a magyar

angol tekercseknél figyelhetjük meg, a címerábrák alluzivitását kihasználó praxis a francia forrásban is megjelenik.”

40 Ez a sok példa közül egy Tarján Eszter disszertációjában. Ld. a disszertáció egyik publikált fejezetét: *Tarján Eszter: Magyar vonatkozású címerek a 13. század végi angol címerkönyvekben.* Turul 93. (2020) 1–10. További példák a fiktív címerekre: *Tarján Eszter: A Szicíliai Királyság Stauf és Anjou uralkodóinak címerhasználata és azok megjelenése a korai angol címerkönyvekben.* Turul 92. (2019) 27–32.

király címere. A címereskönyvek adatait tehát nem szabad megdönthetetlen heraldikai bizonyítékként elfogadni, elsődleges forrásként pedig semmiképpen sem.⁴¹ A címereskönyvek összeállítói értelemszerűen használták egymás munkáit, „forráskutatást” végeztek, így a teljességre való törekvés jegyében a fiktív és attribúált címerek gyakran vándoroltak egyik címereskönyvből a másikba.

A címereskönyvek ismerete, „használata” odáig vezetett a 15–17. században, hogy egy Bécsben kiállított magyar vonatkozású címereslevél a 16. század közepe után (Vízkelethy-címereslevél, Bécs, 1569) Szlavónia címerét vörös alapon három ezüst agárként *ábrázolták* kísérőcímerként,⁴² nyilvánvalóan a Richental-hagyomány jegyében. Egy másik címereslevél (Korcsolyás család), amelyen a Magyar Korona országait is megfestették 1578-ban, szintén szerepel a három agár (ezüst pajzsban vörös agarak), de itt, mivel nincs kiírva országnév és szerepel mellette a nyestes címer, ezért inkább Bulgáriát jelképezheti.⁴³ Így jutunk el oda, hogy a II. Ferdinánd-kori 1618-as koronázási rendtartás címerábrázolásában és a leírásban a három agár egyértelműen Bulgária címerét jelenti.⁴⁴ Már ezt megelőzően II. Mátyás 1608-as koronázási emlékműn⁴⁵ is szerepel az agaras címer, tehát a 16. század végi címerrendezéskor döntöttek úgy, hogy ez Bulgáriát fogja képviselni a címerkoszorúban. Ez, az újkori Habsburg címerrepresentációban forgalomba kerülő három agaras címer egyértelműen a középkori címereskönyvek – jelenlegi ismereteink szerint – fiktív címerből eredeztethető, pecséten történő ábrázolása nem fordul elő és egyelőre bátran kimondhatjuk, hogy nincs köze Mátyás király kutyájához. Kimutatható tehát egy Nyugat-Európai eredetű, szlavóniai „kutyahagyomány” a címeres ábrázolásokon, ami befolyásolhatta a későbbi, főként újkori címerértelmezéseket, de a Mátyás és Jagelló-kori pecsétek ábrázolásához úgy tűnik, nincs köze. Vagy mégis?

Ha nem Szlavónia, akkor mi más?

Abból a tényből kiindulva, hogy az új pecsétekre rákerült a Boszniát jelképező korona – ráadásul nagyon előkelő helyen, hiszen heraldikai sorrendben rögtön a kettőskeresztes címet követte és ezután jött csak Dalmácia, majd a kutyás címer – megállapíthatjuk, hogy a király a sikeres hadjárat, Jajca bevétel után kellett, hogy úgy döntsön: ez a katonai siker olyan jelentőségű, hogy meg kell örökítenie a heraldikai reprezentációban. Mátyás döntésénél talán az sem elhanyagolható szempont, hogy Boszniának ekkor már nem volt koronás királya, miután a szultán kivégeztette Tomašević Istvánt. Egy kihalt

41 Sajnos a legutóbbi horvát címertörténet ezt nem veszi figyelembe, a különféle címereskönyvekben a pajzsban lévő három vadász kutyát például Horvátország és Szlavónia valódi címerének tekintik. *Božić, M. – Čosić, S.: Hrvatski grbovi* i. m.

42 *Kurecskó M.: A magyar királyi kettőspecsétek heraldikája* i. m. 28.

43 Uo.

44 Uo. 29.

45 *Soltész Ferenc Gábor – Tóth Csaba – Pálffy Géza: Coronatio Hungarica in nummis. A magyar uralkodók koronázási érméi és zsetonjai (1508–1916).* Bp. 2016.

családnak a Szent Koronához tartozó országát foglalta vissza a töröktől, így 1464 tavaszán értelemszerűen Székesfehérvárról Bosznia királyává is koronázták Mátyást. Ha tehát a koronás bosnyák címer az 1463–64. évi katonai aktualitása miatt került rá a magyar királyi pecsétekre, akkor ezen az úton kell a megfejtést megtalálni a kutyás címerre is. A címergyűrtő párbán kerülhettek fel a további címerek esztétikai okokból, tehát Mátyásnak ugyanakkor (1463/64 fordulóján) és ugyanott (Boszniából hazafelé) kellett egy másik címermotívumot is választania. Thallóczy Lajos több mint száz évvel ezelőtt tett megállapítását szem előtt tartva kell választ adnunk a kérdésre, hogy Mátyást mi motiválta az 1464. évi címerkompozíció megalkotásánál, hiszen *nem* az igény fenntartásának nemzetközi diplomáciában elfogadott eszközül használta a címeret. Bosznia egy részének meghódítását és Jajca bevételét így jellemzi a Boszniát mindenkinél jobban ismerő történész: „Mátyás királynak ez a hódítmánya nem a magyar királyi Rama néven ismeretes *igényfenntartás* Boszniára nézve, nem is a nemzetközi jellegű *souverainitás* érvényesítése a bosnyák volt uralkodóház kihalta után annak az örökségére, hanem a török legyőzése után, hódítás alapján előállott teljes felségiség. Ezt a területet már Boszniának nevezi a Mátyás-korabeli államjog.”⁴⁶ Ha tehát a Boszniát jelképező (egyes vagy kettős) korona új pecsétre kerülését egyértelműen külpolitikai szempontból magyarázzuk – Mátyás megnövelte *meghódított* országainak számát, ezzel erősítve a reprezentációban is tekintélyét –, akkor a másik új címet is hasonló indokkal kell magyaráznunk. Keresni kell egy olyan geopolitikai helyzetű területet, szomszédos országot, ami Mátyás számára szintén kulcsfontosságú volt 1463–64-ben, nyilvánvalóan a török politikájában. Azért is kényszerülünk a politikai motiváció kiderítésére első lépésben, mert a kutyás címet nem találjuk egyetlen a Szent Koronának alávetett ország vagy uralkodócsaládjá címerében sem.

Az ebből a szempontból szóba jöhető országok közül a magyar-oszmán háború szempontjából Havasalföldnél kisebb jelentőséggel bíró Moldvát rögtön ki kell zárunk a lehetséges jelöltek közül, mert 1464 előtt nem járt ott a király⁴⁷ és nem is volt katonai konfliktus itt. De a másik román vajdaság, Havasalföld sem jöhet szóba, hiszen a két román állam Magyar Királysággal szembeni státusza megegyezett, és a politikai-katonai események nem indokolnak semmilyen heraldikai változtatást.⁴⁸ Budáról nézve Havasalföld is egy klasszikus Magyarországnak alávetett hűbéri országnak számított, uralkodói családjá is élt.

Bulgária?

A 2008-as Mátyás-katalógus számára történő pecsétleírások készítésekor tűnt fel számomra, hogy a korábban szlavón nyestként értelmezett címer valójában egy kutyát ábrázol, a királyi pecsétek leírásakor így a négy lábú állatot az újabb irodalom alapján valószínűsíthetően Bulgária agaraként értelmeztem.⁴⁹ A Szapolyai János és I. Ferdinánd pecsétjén megjelenő négy lábú állatot Kurecskó Mihály is Bulgária jelképének tartja, de agar helyett „Bulgária farkasának” tekinti.⁵⁰ Ezzel a véleménnyel elsősorban nemcsak azért nem tudok egyetérteni, mert mint láttuk, a Jagelló-királyok, Szapolyai és I. Ferdinánd pecsétjein kutyát láthatunk, hanem azért sem, mert én az újkori pecséteken lévő címerábrázolások kiindulópontjának Hunyadi Mátyás 1464-ben, koronázására megvésett kettőspecsétjét tekintem, amely gyökeres változást hoz a reprezentációban a korábbiakhoz képest. A címergyűrtőben nála jelenik meg elsőként – másodikként a hierarchiában, közvetlenül Dalmácia után – egy koronát ábrázoló címer, és negyediként a hierarchiában egy haránt futó kutyát ábrázoló címer. Legalul két családi címer, az 1453-ban kapott beszercei orozslán és a holló szerepel. Ezek közül a hollót kivéve mindegyik folytatja karrierjét a Jagellók alatt is, és átveszi ezeket Szapolyai János is és Habsburg Ferdinánd is. Módszertani szempontból tehát helyesebb, ha az 1526 utáni „jelentés” előtt a középkori azonosítást végezzük el, és ezt követően tárgyalható csak az újkori pecsétek értelmezése. Módszertani szempontból nagyon kifogásolható, hogy az újkori címerábrázolások újkori értelmezését vetítjük vissza a középkorba. Az újkori Habsburg címereket tehát csak úgy tudjuk megérteni, ha figyelembe vesszük a mátyási előzményeket és a hagyományozódást. A mátyási hagyományokat követő „konzervatív” Jagelló, majd Szapolyai udvari reprezentáció mellett az 1490–1526 közötti időből kimutatható egy, az előbbihez képest újításokat tartalmazó, Habsburg kontextusban értelmezhető párhuzamos címerreprezentáció az önálló horvát címer beemelésével és a kardot tartó kar boszniai szimbolikájával. Ennek volt az a következménye, hogy a 16. század végén kétféle hagyományból kellett összegyűrni a Habsburgok Magyarországon Szent Koronájának országait illető hatalmi reprezentációját. 1526 után a 16. században folyamatosan újraértelmezték a címerek jelentését, azonosításukkal is többször küzdöttek. Külföldi, tájékozatlanabb heraldikusok olykor olyan hibákat is elkövettek, amelyek maradandó nyomot hagytak a címerreprezentációban. A Habsburg-udvar számára sokkal bonyolultabb volt a helyzet a Jagellók utáni szimbolika ügyében,

46 Thallóczy Lajos: Mátyás király első két török hadjárata (1463–1464). Hadtörténelmi Közlemények 16. (1915) 383.

47 Horváth Richárd: Itineraria regis Matthiae Corvini et reginae Beatricis de Aragónia (1458–[1476]–1490). (Historia Könyvtár. Kronológiák, adattárak 12./Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 2.) Bp. 2011.

48 Horváth Richárd: Hunyadi Mátyás és Havasalföld. Világtörténet (2010) 3–4. sz. 3–12.

49 A felségi pecséten „valószínűleg Bulgária agara”, illetve a titkos pecséten „minden biztonnal a Bulgáriát jelképező agarat” kifejezésekkel: Hunyadi Mátyás, a király i. m. 242., 243. – A Mátyás-pecséten lévő négy lábú állatot először Váralljai Csocsány Jenő: A magyar monarchia és az európai reneszánsz. Pomáz, 2005. 80–81. értelmezte Bulgária agaraként, szerinte ez később „megháromszorozódott”. Váralljai ötlete az újkori értelmezés középkorba való visszavetítését jelenti. Ezt követően Bertényi Iván: I. Mátyás király címerváltozatai. Levéltári Közlemények. 79. (2008) 92. úgy látta, hogy „a felfelé ágaskodó állat aligha lehet Szlavónia címere... Váralljai Csocsány szellemes ötletét e pillanatban lehetségesnek, de egyelőre még nem bizonyítottan lehet tekinteni.”

50 Kurecskó M.: A magyar királyi kettőspecsétek heraldikája i. m. 12.

mint Ulászlónak volt Mátyás után. A 16. század végi rendteremtés figyelembe vette természetesen a középkori gyakorlatot, hagyományokat, de értelmezésében, magyarozatában el is térhetett attól, és olyan gyakorlatot is kanonizálhatott, aminek nem feltétlenül volt hiteles középkori előzménye.⁵¹

Tény, hogy külpolitikai-katonai aktualitása nem volt, de Bulgáriát azért kell mégis tekintetbe venni a kutyás címer értelmezésekor, mert az egykori Bulgária területi fogalma az oszmán hódítás miatt a Mátyás-korabeli Szerbia egy részével is azonosítható volt, és a 13. század óta szerepelt a magyar királyi titulátúrában. A 13. század elején a magyar királyok kísérletet tettek a hódoltatására, majd 1365-től 1368-ig I. Lajos Vidin elfoglalása után azt a bolgár bántság központjaként a Magyar Királysághoz csatolta. Miután kiegyezett Stracimir János bolgár cárral, magyar vazallusként visszabocsátotta trónjára, országa pedig ténylegesen a Magyar Királyság vazallus államaként működött a 14. század végi oszmán hódításig.⁵² Nándorfehérvár régi nevééről (Bolgárfehérvár) a 15. században is tudhattak a krónikákból.⁵³ Az újkorban a Habsburg udvarban Bulgáriát jelképező három agár címereskönyvekben felbukkanó középkori előzményét fentebb láthattuk. A három agárnak bulgáriai vonatkozású pecsétében, pénzeken és más heraldikai emlékeken nincs nyoma.⁵⁴ Két vékony szál mégis ide kapcsolható, amire azért érdemes kitérni. Az egyik, hogy a második bolgár állam jelentős uralkodójának, az Imre és András magyar királyokkal is szoros külpolitikai kapcsolatban lévő Kalojannak (1197–1207)⁵⁵ 1972-ben Veliki Tarnovóban felfedezett sírjában a halott király ujján talált arany gyűrű – Kalojan gyűrűje felirattal – egy bizonytalan fajtájú négy lábú állatot ábrázol.⁵⁶ A rajta lévő pöttyök miatt inkább a dalmata kutyafajta korai formájaként, mint farkasként azonosítható állat azonban nincs pajzsba foglalva, tehát címerként történő viselése nem bizonyítható, de tudunk arról,

26. kép – Kalojan gyűrűjének ábrázolása (Forrás: 58. jegyzet)

51 Rácz Gy.: A Jagellók heraldikai reprezentációja i. m. 81–85.

52 John V. A. Fine: The Late Medieval Balkans. A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest. Ann Arbor 1994.

53 Benkő Loránd: Mióta lehetnek fehérvár helyneveink? Névtani Értesítő 14. (1992) 20.

54 <http://heraldika-bg.org/BG-gerbovnici.htm?fbclid=IwAR3LK8ZFhJqP4nYbhSeoQmIloMFVxN80m89hI7SM1EKZJ2x9hoidt9U4AI>.

55 Bárány Attila: II. András balkáni külpolitikája. In: II. András és Székesfehérvár. King Andrew II and Székesfehérvár. Székesfehérvár 2012. 134–135.

56 Museum Veliki Tarnovo inv. n° 5934. Le Félin de la bague-cachet de Kaloyan. In: Etudes Balkaniques. 1974 n° 4. 118–126.; Jean-Christian Poutiers: Le félin de la bague-cachet de Kalojan. Etudes Balkaniques 15. (1979) 4. sz. 118–126. Uő: Les débuts de l'héraldique bulgare au deuxième Empire (1185–1396). In: Les Origines des Armoiries. Ite Colloque international d'héraldique, Bressanone/Brixen, 5–9.X.1981. édité par les soins de Hervé Pinoteau, Michel Pastoureau et Michel Popoff. Paris 1983. 117–132

hogy Kalojant a bizánci udvarban Skyloioannes-nek, azaz Kutya Jánosnak is hívták.⁵⁷ Kétséges, hogy a magyar királyi udvarban az 1460-as években emlékeztek volna a 13. század elején tett hódításra, vagy ha volt is, tovább élt volna a bolgár uralkodói kutya jelvény, hiszen a középkori emlékek a későbbiekben többnyire három orosz lánál jelképezték Bulgáriát.⁵⁸

A másik vékony szál a 14. századi bolgár bánshoz kapcsolódik, amelynek egyik utolsó bánja Kórógyi László volt 1366–68 között.⁵⁹ A Kórógyiak az azonos eredetű castelli grófokkal megegyező negyedelt címerpajzsa több hazai pecsétről is ismeretes, de a két család sisakdíszje különbözik. A Würzburghoz közeli Castell grófjai pávatollas süveget használtak sisakdíszként, a Kórógyiak viszont – László bán testvérének, István macsói bánnak († 1397 után) az eszéki síremléke alapján – már a 14. században egy jobbra néző egész alakos kutyát viseltek.⁶⁰ Nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy a kutya éppen a bolgár bánshoz került a Kórógyiak sisakdíszére, és ez a királyi udvarban és az arisztokrácia köreiből ismert tény befolyásolhatta Mátyást a címerválasztásban. Ez a feltételezés annál is inkább indokolt, mert Mátyás apjának, Hunyadi Jánosnak állítólag felajánlotta a pápa 1444-ben Bulgária királyságát.⁶¹ Mindazonáltal mégis kevésbé tartom valószínűnek a bolgár eredetet, annál is inkább, mert az önálló Bulgária a 15. század közepére a több mint fél évszázados oszmán uralom miatt lényegében elfelejtődött az európai politikában.⁶² Bulgária szerepeltetésének a királyi címerkoszorúban nem volt külpolitikai aktualitása 1464 előtt, így nem tudjuk kellően megindokolni a címerbe kerülést, viszont a kutyás ábrázolások meglelte elgondolkodtató.

57 Alexandru Madgearu: The Asanids: The Political and Military History of the Second Bulgarian Empire, 1185–1280. Leiden–Boston 2017. 170–171.; Fine, J.: The Late Medieval Balkans i. m. 1994.

58 A címerek együtt láthatók a következő honlapon: http://heraldika-bg.org/gallery_armorial.htm; Érdekes, hogy a Bulgária címeres emlékeit is felsorakoztató, a holland Hubert de Vries által készített honlap (National Arms and Emblems Past and Present) kapcsolatba hozza a kutyás gyűrűt a IV. Béla-kori szlavón báni dénárokkal (<http://www.hubert-herald.nl/Bulgaria1.htm>) „Such quadrupeds, sometimes of the shape of a dog or of a marten are known from heraldry from all over the Balkans. Early examples are the martens on the official dress of Sebastocrator Alexander and on the coins of Bela IV (1235–70) and his successors from Slavonia.”

59 Engel Pál: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996. (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.) I. 34–35.

60 A két család minden bizonnyal a konstanzi zsinaton „szúrta ki” egymást az azonos címer alapján. Neumann Tibor: Találkozó Konstanztban: a Kórógyiak grófi címe. Turul 87. (2014) 104–108. A Kórógyi pecsétekre: Lővei Pál – Takács Imre: Egy 1358. évi dubrovniki sokpecsétes oklevél pecsétjei. Arcana tabularii. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. I. Szerk. Bárány Attila – Dreska Gábor – Szovák Kornél. Bp.–Debrecen 2014. 135.

61 Az adat Długosznál maradt fenn. Engel Pál: A szegezi eskü és a váradi béke. Adalék az 1444. év eseménytörténetéhez. In: Uő: Honor, vár, ispánság. Válogatott tanulmányok. (Millenniumi magyar történelem – Historikusok). Szerk. Csukovits Enikő. Bp. 2003. 214., 223.

62 Kiril Petkov: A Korona elleni lázadóktól a fideli nostri Bulgariig. Az ortodox balkáni népekről alkotott kép Kelet-Közép-Európában (1354–1572). Aetas 10. (1994) 3. sz. 37–38.

Szerbia?

Bosznia és Szerbia története a 15. században szorosán összekapcsolódott. Mátyás trónra kerülése előtt néhány nappal (január 20-án) meghalt Brankovics Lázár szerb despota. Ezzel Szerbia uralkodó dinasztiáját törvényesen kihaltak tekintették, hiszen nem volt törvényes fiú utóda. Tomašević István bosnyák király, aki rögtön Lázár despota halála után megszállt bizonyos szerb területeket, békét kötött az oszmánokkal, és tárgyalásokat kezdett a néhai despota lányának és a saját fiának házasságáról. Mátyás a szegedi országgyűlésen (1458. december) hozzájárult, hogy Tomašević boszniai herceg a maradék szerb területeket saját országához csatolja, azaz őt ismerte el Bosznia és Szerbia uralkodójának. Tomašević István bosnyák király 1459. március utolsó hetében bevonult Szendrőbe, ahol feleségül vette Lázár leányát, és formálisan is átvette a despota magyarországi és szerbiai területeit.⁶³ A koronás címet viselő Tomašević mindkét királyság (Bosznia és Szerbia) uralkodója volt. Miután Tomašević 1462 telén felmondta a török függést és a II. Piusz pápa által a török elleni összefogás érdekében összehívott mantovai kongresszushoz fordult védelemért, II. Mehmed oszmán szultán 1463 májusában megtámadta, hogy megbüntesse. Júniusban a szultánnak sikerült elfoglalnia Jajcát, majd Tomašević Istvánt elfogatta és kivégeztette.⁶⁴ Ezzel Bosznia, de Szerbia is uralkodó nélkül maradt, így Mátyás Jajca sikeres visszafoglalása után a bosnyák koronával mintegy Szerbiát is pecsétkoszorújába emelte. Ne felejtjük el, hogy Mátyás a boszniai hadjárat előtt Szerbiában jelentős pusztításokat végzett az oszmán területeken – amint erről beszámol a király 1464 januárjában a pápának Jajca visszafoglalásáról írt levelében –, de végül területeket és várakat elcsatolni nem tudott. Szapolyai szerbiai hadjárata pedig már 1464 őszén történt, amikor rég készen voltak az új pecsétek. A bosnyák koronába Mátyás tehát minden bizonytalansággal nemcsak Boszniát, de Szerbiát is beleértette, így nem valószínű, hogy a kutyás címer kapcsolatba hozható Szerbiával.

Hercegovina?

Van viszont egy olyan balkáni tartomány, amely komolyan szóba jöhet, mint mátyási hódítás. A későbbi Hercegovina, korábban Hum (Halomföldre), a Neretva és a Drina közötti terület, amelyet Sandalj Hranic Kosača tartott uralma alatt 1392 és 1435 között. Sandalj örököse saját utód hiányában unokaöccse, Stjepan Vukčić Kosača lett, aki 1435-től haláláig, 1466-ig volt Hum fejedelme. A magyar történetírásban Vukčić Istvánként szereplő nagyúr volt az, aki 1448 körül felvette az addig használt vajdai (*waywoda regni Bosne*) címe helyett az „Isten kegyelméből Szent Száva hercege, Halomföld és a tenger melléki részek ura, drinai zsupán és a boszniai királyság nagyvajdája”

63 Pálosfalvi Tamás: Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkről krónikájához. Századok 147. (2013) 356.

64 Thallóczy Lajos: Jajca (bánság, vár és város) története. Bp. 1915. (Magyarország melléktartományainak oklevéltára. Codex diplomaticus partium regno Hungariae adnexarum 4.) LXXVIII–LXXXVI.; Thallóczy L.: Bosnyák és szerb i. m. 24–41.

jól hangzó címet. A „Szent Száva hercege” cím felvételével István egyértelműen az első bosnyák király példáját követte, a Nemanjida szentnek saját címébe emelésével jelezve kapcsolódását a középkori szerb államisághoz, egyben kinyilvánítva uralmi területének független státuszát a boszniai királyságtól és a szerb despotátustól.⁶⁵ Vukčić István és Jelena Balšić házasságából született István örököse és utóda, Vladislav Hercegovic, a magyar történetírásban László szentszávai herceg (1466–1489) és Katarina Kosača († 1478).⁶⁶ László szentszávai herceg 1463-ban csapataival fontos szerepet játszott Mátyás boszniai hadjáratában, előbb a Ráma menti területeket hódoltatta, majd megjelent Mátyás jajcai haditáborában is. Ugyanezt tette apja, István herceg is, bár az ostromban már nem vett részt, csak katonákat és pénzt adott a magyar királynak. A hercegovinai hozzájárulás Mátyás boszniai hadi vállalatához állítólag olyan jelentős volt, hogy maga II. Mehmed szultán később nem is Mátyás királyt, hanem a herceget okolta Jajca elvesztéséért. Mátyás 1463. december 6-án, Jajca ostroma folyamán, oklevélben rögzítette a László herceggel kötött megállapodást, melynek a következők voltak a főbb pontjai: László élethossziglan hűséget esküdött a magyar királynak és a Szent Koronának; ígéretet tett Busovača vár (*castrum Buxovecz simul cum Nerethva*) átadására a királynak vagy megbízottainak; kötelezte magát, hogy valahányszor a király vagy valamelyik bárója hadat vezet Boszniába, személyesen csatlakozik a csapataival, ha viszont a magyar sereget nem báró vezeti (*sub conductu alicuius capitanei, qui non esset baro*), akkor csak csapatokat küld. A herceg a király többi ellenségével szemben „a többi báró módjára” (*more aliorum baronum*) köteles hadba vonulni, Velencét kivéve. Cserében a herceg bármikor szabadon mehet a király udvarába, aki valamennyi birtokában megvédi őt, és neki adományozza azon területeket, főképpen Rama és Hleva/Livno kerületeket (*tota Rama ac Illevanczky cum Hleva*), amelyeket maga a herceg foglalt el a törököktől.⁶⁷ A szerződés értelmében egyértelműen olyan területeket szerzett meg a magyar király, amelyek nem voltak részei a Jajca környéki Boszniának, hanem mélyebben helyezkedtek el a szárazföld belsejében és önálló tartományt alkottak.⁶⁸ A szerződés szövege megkülönbözteti a török szultán által elfoglalt Boszniát a még el nem foglalt Hercegovinától.⁶⁹ A szerződéssel Mátyás Magyarországhoz kötötte a szentszávai hercegeket és az általuk bírt országot, a későbbi Hercegovina bizonyos részeit. A Balsic-Vukčić rokonság rendkívül kiterjedt balkáni kapcsolati hálót jelentett, ezek a családok szinte minden számottevő balkáni familiával rokonságban voltak. Az uralmuk alatt álló

65 Pálosfalvi Tamás: A szentszávai hercegek Magyarországon. In: Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon. Szerk. Zsoldos Attila. (Közlemények Székesfehérvár történetéből) Székesfehérvár 2016. 111–115.

66 Utóbbi Kotromanic Stjepan Tomaš/Tamás István boszniai király második felesége volt. (Az utolsó bosnyák király, a szultán által kivégeztetett Stjepan Tomašević/Tomasevics István az első feleségtől, bizonyos Vojačától született.)

67 Pálosfalvi T.: Szentszávai hercegek i. m. 116–117.; Thallóczy Lajos: Bosnyák és szerb élet- s nemzedékrajzi tanulmányok. Bp. 1909. 493–498. (az oklevél: DF 233115.)

68 Hulm is régi politikai célpont volt a magyar királyok számára, hiszen a területet II. András foglalta el elsőként: *Bárány Attila*: II. András balkáni külpolitikája i. m. 129–173.

69 Thallóczy L.: Bosnyák és szerb i. m. 163.

terület pedig stratégiai jelentőségű volt a magyar király számára. Az egyezmény tényleges végrehajtása már a koronázás utáni időre maradt, 1465-ben került napirendre, miután világossá vált, hogy a herceg képtelen lesz megvédelmezni Hercegovinát az oszmánokkal szemben. A diplomáciai előkészítés után Mátyás 1465 őszen személyesen vonult serege élén a Szávához, és mialatt ő maga Zvornik ostromához fogott, Vitovec Jánost és Rozgonyi Jánost küldte az István herceggel kötött alku végrehajtására. Mire azonban a magyar biztosok megérkeztek, a herceg meggondolta magát, és a Narenta/Neretva folyó mellékét, valamint Hercegovinát immár a velenceieknek ajánlotta föl. Ekkor került sor viszont a Neretva melléki Počitelj várának magyar elfoglalására, amelyet 1463-tól 1471. évi elestéig, raguzai pénzen, magyar helyőrség védett.⁷⁰ Mátyás Hercegovinát sajátjának tekintette: 1465 novemberében Ragusai Sándor telki apátnak Dél-Hercegovinában lévő birtokokat adományoz (cirill betűs oklevelével).⁷¹ Mátyás hercegovinai uralma 1471-ig, Počitelj oszmán kézre kerüléséig tartott. Az 1463-tól elfoglalt várak köré épített védelmi rendszer 1471-ben bekövetkezett összeomlása kulcsfontosságú esemény volt a korszakban, mert röviddel utána Ljubuški elfoglalásával megnyílt az összes útvo-nal Dalmácia felé, lehetővé téve annak egyre gyakoribb támadását.⁷² Külpolitikai-katonai érvekkel tehát nagyon is elképzelhetőnek tartom, hogy a Bosznia mellé beemelt másik címerrel Mátyás Hulmot, azaz Hercegovinát jelenítette meg. Átnézve a szóba jöhető emlékanyagot, sajnos erre nincs közvetlen heraldikai bizonyítékunk, csak logikai következtetés.⁷³

Ha elfogadjuk a koronás címer külpolitikai-hadi motivációját, akkor a párját, a kutyás címert is a boszniai hadjáratához kell kötnünk. A boszniai háborúból hazatérő Mátyás 1464 első hónapjában adhatott parancsot az új pecsétek vésésére. Ekkor dönthetett úgy, hogy koronázása utáni új pecsétjeire a frissen megszerzett Bosznia (Jajca) címere mellé rávéseti a szerződéssel

70 Pálosfalvi T.: Szentszávai hercegek i. m. 119. Ragusa és Magyarország összeköttetései oklevéltára – Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae. Szerk. Gelcich József, Thallóczy Lajos. Bp. 1887. A Počiteljre vonatkozó adatok: 627–628., 769–770., 772–775., 778., 780., 783–786., 788–793., 795., 799., 800.

71 Thallóczy L.: Bosnyák és szerb i. m. 504–505.

72 Tursko-Slovenski Spomenici Dubrovačke Arhive. Ed. Ćiro Truhelka. Sarajevo 1911. 307–310. *Džemal Čelić*: Počitelj na Neretvi: urbanističko-arhitektonska studija s osvrtom na problematiku održavanja. In: Naše starine: godišnjak Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti. 7. (1960) 5–8. *Sima Ćirković*: Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba. Beograd 1964. 265–274.; *Ivan Mustać*: Počitelj u sustavu obrane Hrvatsko-ugarske države od Turaka. In: Povijest hrvatskog Počitelja. Ed. Krunoslav Kordić Čapljinac–Zagreb 1996. 39–79.; *Emir O. Filipović*: The key to the gate of Christendom? The strategic importance of Bosnia in the struggle against the Ottomans. In: The Crusade in the fifteenth century. Converging and competing cultures. Ed. Norman Housley. London–New York 2017. 162. Figyelemre méltó, hogy a vár legrégebbi, központi magját Holló toronynak hívják (Gavran-kapetanova kula).

73 A térség heraldikai emlékanyagában előfordul farkas (a Balšićok címerében és Radoje bosnyák nagy-kenéz címeres síremlékén: Thallóczy L.: Bosnyák és szerb i. m. 346–347.), de a kutyás címer eredetéhez csak körülményesen volna kapcsolható. A térség történeti forrásainak legjobb ismerője, Emir O. Filipović (Sarajevo) sem tud kutyás címeres emlékről – szóbeli tájékoztatása szerint, amit ezúton is megköszönök. Vö. Tomislav Galović – Emir O. Filipović: Prilog bibliografiji radova o heraldici (s posebnim osvrtom na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu) Arhivski vjesnik 51. (2008) 161–226.

27. kép – Kórógyi István sírkövének kutyás sisakdísz (Eszék, Szent Kereszt-templom, Lővei Pál felvétele, 2010)

megszerzett Hercegovina címerét is. Mátyás címerválasztásában segítségére lehettek tudós munkatársai, akik jártasak voltak a heraldikában és ismerhették a nyugati címereskönyveket is. Mivel nem létezett Hercegovinának korabeli címere és a még élő hercegovinai nagyurak címerének királyi reprezentációba történő beemelése nem látszott indokoltnak, tanácsadói azt javasolhatták, hogy a Richentalnál szereplő politikai szempontból semleges kutyát tegye meg Hercegovina címerévé, és ez legyen a koronás pajzs párja az új kompozícióban, ezzel emlékeztetve az országot a sikeres hadjáratra. A kutya a „szlávok földjét” szimbolizálta Richentalnál, Hercegovina lakói és urai pedig délszlávok voltak. A király 1463–64-ben legbefolyásosabb „értelmiségi” munkatársa a szlavóniai származású Zrednai János váradi püspök és a szintén szlavóniai Janus Pannonius pécsi püspök volt. Ők – és ehhez hozzávehetjük még a szintén

szláv környezetből származó Szapolyai Imrét is – valamilyen ott voltak a boszniai hadjáratban,⁷⁴ de különösen Zrednai irányutatását tartom elképzelhetőnek. Miért ne kaphatott volna Mátyástól Hercegovina egy virtuális címeradományt, ha ezt a király lényegében saját magának adományozta?

A kutyás címer hercegovinai eredetét leginkább a címer későbbi sorsa és egyetlen, nem pecséten történő ábrázolása erősíti meg. Mátyás 1471 után kimutathatóan mellőzte a kutyás címerábrát a heraldikai reprezentációjában. A két, 1464-ben bevezetett új címer későbbi királyi használata egyértelmű különbséget mutat. Amíg a boszniai korona/koronák (időnként kettő) jól adatolhatóak középkori emlékeken – pecséten,⁷⁵ a corvinákon is⁷⁶ –, addig a haránt futó kutyáról ezt nem tudjuk elmondani. Ez utóbbi címer egyetlen kivétellel egyik korabeli emléken sem szerepel, tudomásom szerint nem fordul elő sehol a corvinák lapjain sem. Kimaradt a Turóci-krónika címergyűjteményéből is, csak az említett, 1464-ben készített két királyi pecséten (második titkos és felségi nagypecsét) volt látható a király uralkodásának végéig. Alávetett vagy meghódított országok címerei között nem vehette fel a versenyt 1469 után a cseh oroszlánnal, a morva sassal vagy később az osztrák pólyával, hiszen végső soron kudarccal végződött a hódítás, ellentétben a bosnyák koronával, amely mindvégig hirdette Jajca 1463-as dicsőséges bevételét és megtartását.⁷⁷ 1471-ben még a maradék névleges magyar uralom is megszűnt Hercegovinában Počitelj elvesztésével, ez mindenképpen kudarc történet volt a király számára. Ez volt az elhagyható, elhagyandó címer a Turóci-krónikából, és a király uralkodása utolsó két évtizedében láthatóan nem tekintette már fontosnak. Az viszont figyelemre méltó, hogy II. Ulászló saját pecsétje vésésekor nyilván Mátyás iránti tiszteletből átvette, és innentől egyenes út vezetett az ő fiának pecsétjére, majd innen is tovább hagyományozódott. Ennek magyarázata nyilván az előd iránti tisztelet volt mind a Jagellók, mind Szapolyai és a Habsburgok esetében. Hercegovina hamar elvesztette aktuálpolitikai jelentőségét és később egy, a Szent Koronához tartozó ország címereként tekintettek rá. Igénycímer lett, meglehet, pontos jelentése, tartalma is feledésbe merült az évek múltával. Fontos hangsúlyozni, hogy, ha a kutya Szlavóniát jelképezte volna, nem lehetne indokolni a király részéről az 1471 utáni tudatos mellőzést.

74 A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek (14581526). (Magyar Történelmi Emlékek) Közreadja: Neumann Tibor. Bp. 2012. 89. (Nr. 65.); *Thallóczy L.*: Mátyás király első két török hadjárata i. m. 376.

75 A koronás pajzs rákerült az 1469–1484 között használt első cseh királyi titkos pecsétre is, mégpedig a címerkoszorú igen előkelő helyén, a magyar kettős kereszt és a morva sas után harmadikként. Hunyadi Mátyás, a király i. m. 244. (4.21. sz. Antonín Kalous). Hangsúlyozom, a magyar korona alá tartozó országok közül csak ez az egy szerepel a pecséten, a dalmát leopárdok sem. Az 1486–1490 között használt második cseh királyi titkos pecséten a koronás pajzsot lecserélte a Luxemburgi oroszlánnal, így itt már nem szerepelnek magyarországi társországi címerek. Uo.

76 Csak néhány példa: Országos Széchenyi Könyvtár, Cod. Lat. 346., Cod. 654., Cod. 656., Státní knihovna ČR, Cod. Lat. VIII. H. 73. (<https://corvina.hu/hu/category/virtualis-corvinak/osszes/>).

77 Az ostrom viszontagságaira lásd *E. Kovács Péter*: Jajca 1464. évi ostroma. In: *Az értelem bátorsága. Tanulmányok Perjés Géza emlékére*. Bp. 2005. 403–418.

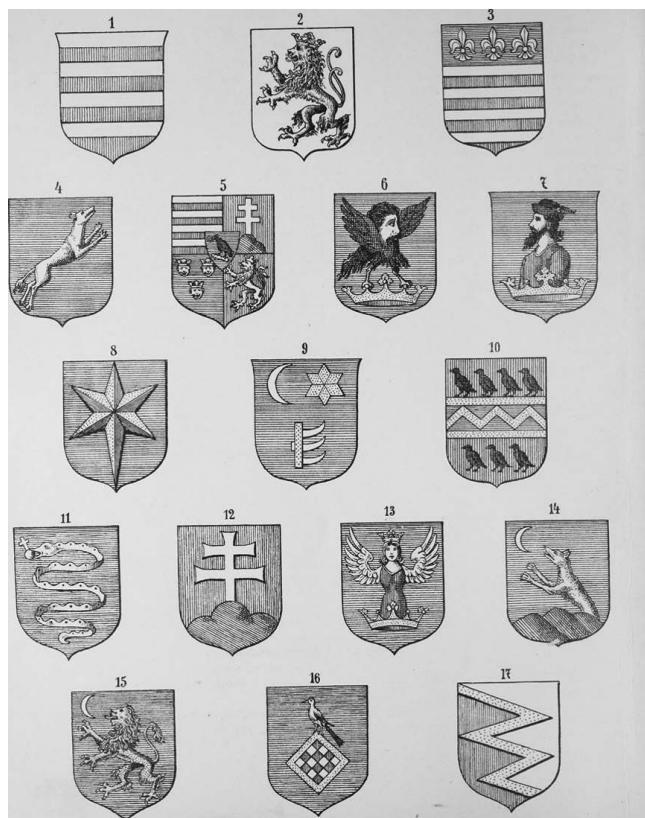
28. kép – A koronás bosnyák címer a Philostratus kódexben (OSZK Cod. Lat. 417. -f109v)

Van azonban egy olyan korabeli, 15. századi művészeti emlék, amelyen szerepel a kutyás címer, ráadásul két helyen is. Ez viszont nem a közvetlen királyi reprezentáció része, hanem csak közvetetten kapcsolódik hozzá. A kassai Szent Erzsébet templom déli tornyán lévő⁷⁸ Mátyás-címer, amely a felségi pecsét kompozícióját utánozza – a kutya ábrázolása ugyan nemcsak kutyának, de nyestnek vagy farkasnak is eléggé gyenge –, tehát semmi rendkívüli nincs benne. A másik színes ábrázolás viszont a szentség ház kovácsolt vasajtáján található címerek között bukkan fel. A szentség ház három ajtaján lévő, összesen 17 pajzsból álló címersorozat

29. kép – A kassai dóm déli tornyán lévő Mátyás-címer (Forrás: 78. jegyzet)

78 *Wick Béla*: Kassa története és műemlékei. Kassa 1941. képe a 32–33. lapok között. *Feuerné Tóth Rózsa*: Kassai István Budán. Budapest Régiségei 16. (1955) 140. 12. kép. Színes fotó: Hunyadi Mátyás, a király i. m. 118. 7. kép.

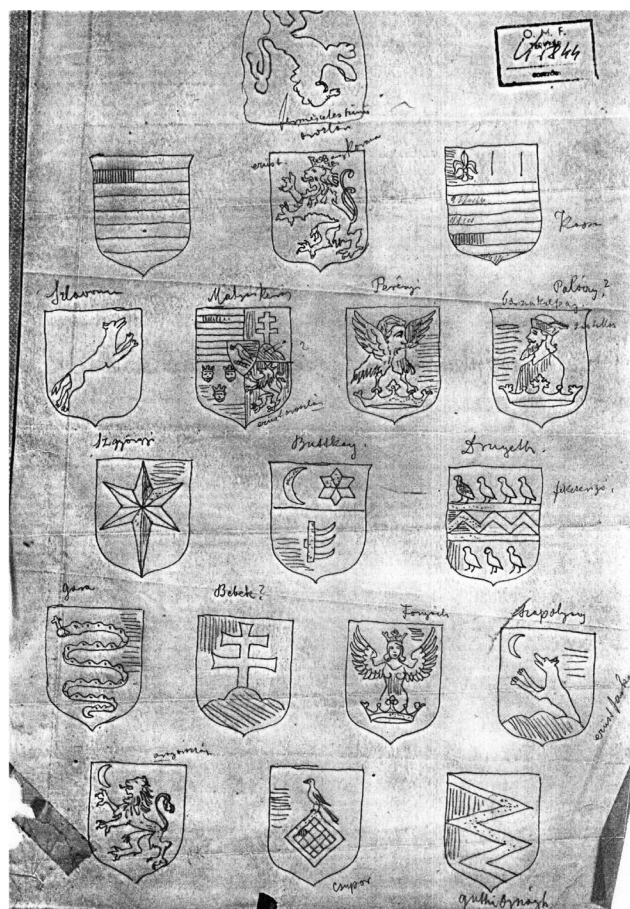

30. kép – A kassai szentségház címerei Csoma József tanulmányából (Forrás: 79. jegyzet)

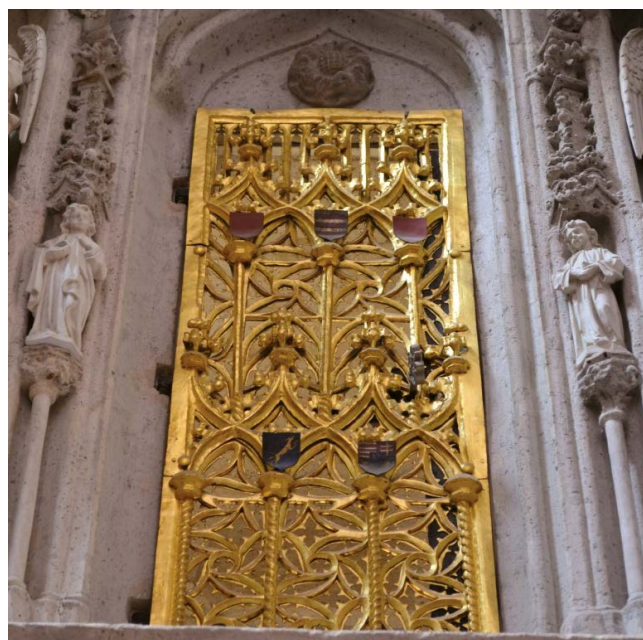
régóta ismeri a szakirodalom,⁷⁹ elkészítését a címerek tulajdonosai és a kifizetési adatok alapján eleinte 1468–1477 között tették,⁸⁰ majd Marosi Ernő az 1471. évi Mátyás-ellenes felkeléssel, a Kázmér behívása körüli konfliktussal hozta összefüggésbe. „A szentségfülke keleti, szentély felé forduló oldalán a Mátyás-kori országcímet, Magyarország, Csehország és Szlavónia címereit találjuk Kassa városának címere körül.” Szerinte a Mátyás pártján maradó Kassa és Mátyás címereivel, főleg pedig csehországi címerével együtt nem szerepelhettek a lázadók címerei.⁸¹ Mátyás címerei mellett ugyanis a 12 főúri címerkompozíció a Mátyás mellett kiálló bárók és a környék tekintélyeinek 1471. évi látványos seregszemléjeként értelmezhető. És ezen a ponton kell magyarázatot találnunk arra, hogy miként fordulhatott elő, hogy az uralkodói

79 Először Csoma József írt róla, a négy lábú állatot Szlavónia nyestjével azonosította. „Szlavónia címere két pajzsban, balharánt szökő nyest.” *Csoma József: A kassai dóm szentségházán lévő címerek. Turul 7. (1889) 21–26.* A címerek azonosítását a későbbiekben pontosítani kellett: *Csoma József: A magyar heraldika korszakai. Bp. 1913. 43.* A későbbiekben a szakirodalom természetesen nyestként írta le a címet. *Lővei Pál: Az erkély heraldikai programja. In: Buzás Gergely – Lővei Pál: A visegrádi királyi palota északnyugati épülete és az utcai homlokzat zárt erkélye. (Visegrád régészeti monográfiái 4.) Visegrád 2001. 30.*

80 *Mihalik József: A kassai szent Erzsébet-templom. Első rész. Bp. 1912. 45.*
81 *Marosi jó* érzékkel tapintotta ki az 1471-es konfliktust a háttérben: *Marosi Ernő: Tanulmányok a kassai Szent Erzsébet templom középkori építéstörténetéhez. Művészettörténeti Értesítő 18. (1969) 34–35; Rác György: A kassai dóm szentségházán lévő családi címerek (kézirat).*

31. kép – A kassai szentségház címerei (Magyar Építészeti Múzeum – Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Tervtár K 5844/1. A képet Lővei Pálnak köszönöm.)

32. kép – A kassai szentségház címerei ma (A képet Maria Hajduovának köszönöm.)

címerek közül a vágásos pajzs és a cseh oroszlán mellett egyedül csak a kutyás címer szerepel Mátyás pajzsai közül, nyilvánvalóan nem véletlenül. Mint az ilyen címerkompozíciók esetében szokványos,⁸² fontos időjelölő (ma úgy neveznénk: időkapszula) funkciója van: a szentségházat akkor készítették, amikor Mátyás király uralkodott Magyarországon, és nemrég cseh királlyá is választották, vezető bizalmasainak egy része felkelt ellene, viszont a legnagyobb birtokosok és a helyi nagyurak kitartottak mellette. És ebben az évben esett el a király legdélibb végvára, Počitelj. Az 1471. évi törökellenes mozgósítás, Szabács felépítése, a bosnyák királyság újjászervezése Újlaki Miklós irányításával Hulm végleges elvesztésének felismerését jelentette. A kutyás címer többet nem szerepel Mátyás címerei között a királyi reprezentációban. Újonnan vésetett, külföldön használt pecsétjeire már az északi, újabb hódítások jelképrendszerét tetette (morva sas, sziléziai sas, lausitzi ökör), az 1464-ben bevezetett két új címer közül egyedül a jajcai ostrom dicsőségét hirdető bosnyák koron(ák) ábrázolása maradt meg folyamatosan a reprezentációban. Utóbbi a batuzeni Mátyás-emléken kifejezetten előkelő helyen szerepel.⁸³

Összegzés helyett

A fentiekben – reményeim szerint – sikerült bizonyítani, hogy Mátyás király 1464. évi felségi és titkos pecsétjén nem nyest, hanem egy kutya ábrázolása látható. A kísércímert ezt

33. kép – A kassai kutya mai képe

követően az uralkodó nem használta a reprezentációjában, ellentétben a szintén 1464-ben felvett bosnyák koronával, vagy koronákkal, amely mindvégig kitüntetett helyet kapott a címerei között. Valószínűsítem, hogy a kutyás címert is a boszniai hadjárat során „találta” a király, ahogy a bosnyák koronát is, és így együtt, párban kerültek a pecsétekre. Heraldikai és államjogi okokból a kutyás címer nem lehet Szlavóniáé. Bulgária ugyan komolyan szóba jöhet, de a politikai körülmények miatt mégis azt feltételezem, hogy eredetileg Hercegovinát jelképezhette. Előzménye a nyugat-európai címereskönyvekben fennmaradt, a szlávok földjét jelképező agaras címer lehetett. Počitelj és Hercegovina 1471-es elvesztése után a kutyás címer is elvesztette jelentőségét. II. Jagelló Ulászló trónra kerülése után hagyománytiszteletből átvette elődének reprezentációját, amit fia is követett, sőt az első Habsburg-uralkodók idején és Szapolyai János jelképhasználatában is kimutatható, bár akkori szimbolikáját, jelentését már nem tudjuk.

82 Radu Lupescu: Lay and Ecclesiastic in the Heraldic Representation on the Matthias Loggia in Hunedoara Castle. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Historia* 58. (2013) 31–48.; Lővei Pál: [Opponensi vélemény] In: Lupescu Radu „Vajdahunyad vára a Hunyadiak korában” című doktori (PhD) értekezésének vitája. *Művészettörténeti Értesítő* 57. (2008) 1. sz. 169.; Radu Lupescu: John Hunyadi's Heraldic Display in the Great Palace of Hunedoara Castle. In: *Heraldry in Medieval and Early Modern State Rooms*. Ed. Torsten Hiltmann – Miguel Metelo de Seixas. Ostfildern 2019. 53–69.

83 Papp Szilárd: A királyi udvar építkezései Magyarországon 1480–1515. Bp. 2005. 207–210.

AVAR ANTON – KOVÁCS VIKTÓRIA – RÁCZ GYÖRGY
A Czobor család levéltártöredékének kalandos útja a közgyűjteményig

The adventurous journey of the Czobor family archival fragment to the public collection

At the end of 2025, the collection of the Hungarian National Archives were enriched by nearly a dozen medieval and early modern documents. The collection of documents had come to the attention of the archives decades earlier; however, it could not be purchased at that time because the limited financial resources available for the acquisition of documents prevented the collection from entering the archives. The paper presents the intricate history of this case, then traces the provenance of the archival fragment – suggesting that it was once part of the former Pálffy archive – and provides a detailed account of the individual items along with excerpts made from them. The documents were purchased by the Iratmentő Alapítvány ('Document Rescue Foundation') from a private individual and donated to the archives.

2025 végén egy híján tucatnyi középkori és kora újkori irattal gazdagodott a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár állománya. Az irategyüttes már évtizedekkel korábban a levéltár látókörébe került, azonban akkor nem sikerült megvásárolni, mert az iratvásárlásokra rendelkezésre álló anyagi források szűkössége megghiúsította az irategyüttes levéltárba kerülését. Érdekes ennek az ügynek a szövevényes történetét annak tanulságai miatt részletesebben ismertetni, és utána a levéltártöredék provenienciáját és az egyes darabokat részletesen bemutatni.

2000. május 8-án szignálta munkatársaira egy magyar közgyűjtemény vezetője azt a keltezetlen levelet, amelyben egy külföldre szakadt hazánkfiáról írt, hogy az „elmúlt ősszel Niagara Fallson találkoztunk mint [...] asszony vendégei. Így, mikor a szomszédom, Müller Magda megkért engem, hogy lenne-e valami ötletem a magyar történelmi értékű gyűjteményével kapcsolatban, Ön jutott eszembe mint szakértő, aki tanácsot is tudna adni. Müller Magda férje mint régiséggyűjtő vásárolt bizonyos dokumentumokat, amiket látva mint nem szakértő is, de azonnal felfigyeltem értékükre, főleg magyar viszonylatban. Ezért vállalkoztam arra, hogy kapcsolatot találgak egyénekkal, Önön keresztül, akik véleményyt tudnak adni ezekről a régiségekről.” Feltehetően ugyanekkor kaphatta meg a gyűjtemény vezetője Magda Müller levélét is, aki tájékoztatta őt a birtokában lévő tárgyakról és iratokról. Ebben a levélben a következőt olvashatjuk: „Tisztelt [...] Tulajdonomban léteznek magyar hadtörténelmi tárgyak, melyeket szeretnék értékesíteni – mivel én 90 éven felül vagyok, és unokáimat nem érdeklik ezek a magyar ereklyék. Három kard, melyek közül kettő a 48-as szabadságharcból való, harmadik török eredetű. Ezek a kardok Gróf Erdődy és báró Szunyogh kardjai voltak, az egyik elefántcsont és cizellált arany fogantyúval, másik ezüst fogantyúval. Mellékelem

a fotókat, amelyen valamelyest láthatók. Férjem 1927–28-ban vásárolta aukción Galgócon, ahol éltünk. Magunkkal hoztuk Canadába, mikor kivándoroltunk 1939-ben. Szintén tulajdonom és szeretném eladni a 11 darabból álló dokumentumgyűjteményt, melyek latinul vannak írva, dátumozva, valószínű pergamenten vagy disznóbőrön íródtak. Ezek dátum szerint: 1381, 1349, 1488, 1422, 1450, 1465, 1619, név szerint Josephum Czobor de Rábaszentpéter és Noskomes Sigismundus Forgách de Ghimes, Regni Hungariae Palatinus et iudex Cumanor. Az egyik dokumentumról sikerült fotókópiát készíteni, itt mellékelem. Kérem, állapítsa meg fontosságát és legyen szíves tudatni. A többi dokumentum eredetileg összehajtván, ami nem alkalmas fotókópiázásra és zsinóron csüngő viasszal vannak átkötve. Ha önöket érdekelné gyűjteményem megvételre, kérem értesítsenek. Szívvelyes üdvözlettel Mrs. Magda Muller. 6079. Brookfield Avenue, Niagara Falls, Ontario, Canada L2G5R6”¹

A levélíró, Magda Muller (született Magda Herzog) Jakub és Lilly Herzog lányaként született 1910. június 20-án Galgócon (ma Hlohovec, Szlovákia), ahol az apja elismert orvos volt. Magdának volt egy nővére, Julie, aki néhány évvel idősebb volt nála. Magda 1928-ban ment férjhez Müller Nándorhoz, aki a közeli Szeredről (ma Sered, Szlovákia) származott. Nándor Galgócon létrehozta apja nagykereskedelmi gabonakereskedésének egy fiókját, és gyorsan a város vezető üzletemberei közé emelkedett. Magdának és Nándornak két gyermeke született, Heinrich (1930) és Alice (1932). A család kényelmes életet élt a harmincas években. A város azon kevés családjá közé tartoztak, akiknek autója volt, és gyakran

¹ MNL, Központi irattár, 625/2009. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára] A személyes adatok közléséhez Magda Muller örököse, David Muller hozzájárult.

utaztak fürdőhelyekre és más üdülőhelyekre a volt Osztrák–Magyar Monarchia területén. A szlovák fasiszta mozgalom (Hlinka-gárda) felemelkedése és a független Szlovákia 1939. márciusi megalakulása után azonban a zsidó lakosság helyzete gyorsan romlott. Galgócon a Hlinka-gárda tagjai összegyűjtötték a tekintélyesebb zsidó férfiakat, köztük Nándort is, és megverték őket. Miközben Nándor egy eltört bordája után lábadozott, elintézte, hogy elhagyhassa az országot. Rábeszélte egyik testvérét, Lajost, hogy vele együtt emigráljon, de szülei és a másik testvére, valamint húga úgy érezték, nem tudják elhagyni hazájukat, otthonukat. Nándor eredetileg úgy tervezte, hogy Palesztinába emigrál, ahova egy futárral pénzt küldött egy cigarettagyár létesítésére. A küldönc azonban eltűnt a pénzzel. Végül Müllerék vízumot szereztek Kanadába, miután megvesztegettek egy kanadai tisztviselőt, hogy őket gazdakként regisztrálja. (Ebben az időszakban, a szigorú bevándorlási szabályok mellett, a leendő bevándorlóknak vállalniuk kellett, hogy vidéken telepednek le vagy mezőgazdasági munkát végeznek.) A két Müller testvér családjukkal 1939 augusztusának végén hagyta el Szlovákiát. Béreltek egy magánrepülőt, amely Pozsonyból Bécsbe szállította őket. Innen vasúton és hajón Londonba utaztak. Szeptemberben Kanadába hajóztak, ahol Thoroldon, egy ontariói kisvárosban telepedtek le. Nándor nővére és szülei nem éltek túl a háborút. Idősebb testvérét azonban felesége, aki nem volt zsidó, megmentette azzal, hogy szeredi otthonukban, egy álfal mögött rejtegette. Magda nővére és szülei szintén túléltek a világháborút. Jakub Herzog a szeredi koncentrációs táborban dolgozott orvosként, és feleségével, illetve több beteggel együtt sikeresen rejtőzködött. Végül 1952-ben Kanadába emigráltak.² Magda Muller unokája, David Muller tájékoztatása szerint 2009-ben hunyt el. Henry Muller (1930–2017) pedig 2017. február 28-án.³

A Magyar Országos Levéltárba ismeretlen időpontban kerültek a 2000-ben kelt fenti levelek másolatai, iktatás, ügyintézés akkor nem történt. 2009-ben, a Családi levéltárak és gyűjtemények főosztályán, és így a Középkori gyűjteményben is történt vezetőváltás következtében kerültek elő, ekkor történt az iktatás és kezdődött az ügyintézés.⁴ Az oklevelek fénymásolatait 2009 januárjában adta át Érszegi Géza Péntekné Unghváry Máriának, aki ezt követően felvette a kapcsolatot az említett közgyűjteményi vezetővel, aki közölte, hogy neki nincs és nem is volt közvetlen kapcsolata a gyűjtemény tulajdonosával, és nincs további információja az ügyről. A levéltár ezt követően levélben fordult mindkét levélíróhoz – a levelekben megadott címeken, mivel akkor még nem volt tudomásunk időközben bekövetkezett halálukról –, hogy az Országos Levéltárat a középkori iratok érdeklik, ezeket a levéltár szeretné megvásárolni. Péntekné 2010 novemberében Torontóban járt, és a városi levéltár segítségét kérte, ahol az ottani levéltáros kapcsolatba lépett az ontariói zsidó levéltárral (Ontario Jewish Archives), és sikerült megtudnia Magda Muller

fiának, Henry Mullernek az elérhetőségét, továbbá egy körlevelet bocsátott közre, amelyben információkat kért az ügyről.⁵ A Torontói Magyar Ház segítségét is kértük, 2013-ban a levéltár nagy lendülettel, angol és francia nyelvű levelekben kereste meg az örökösöket a megszerzett címeken,⁶ majd ugyanabban az évben (2013-ban) sikerült a levéltárnak egy kanadai hungarika-pályázat (NKA Ithaka) keretében helyszíni feltáró jellegű kutatási projektet megvalósítania 2014. szeptember 27. és október 27. között (Victoria, Vancouver, Toronto, Ottawa, Montreal, Kingston, Toronto, Hamilton, Ancaster). Az elsődleges feladat a fenti helyszíneken a magyar kulturális központokkal (Magyar Házakkal), egyesületekkel, egyházakkal való kapcsolatfelvétel volt, a későbbiekben végezhető szisztematikus iratmentés előkészítése, a magánirat-hagyatékok feltárása, valamint a kanadai levéltárak magyar vonatkozású anyagairól történő információszerzés. Természetesen, ahol az ottlét ideje alatt iratmentési igény merült fel, vagy reálisan megközelíthető távolságban kapcsolatteremtésre nyílt lehetőség magyar szervezetekkel, ott ugyancsak megkíséreltük a feltáró, mentő, kapcsolatteremtő munkát.⁷ Kovács Eleonóra kitartó próbálkozásainak eredményeképpen sikerült Henry Mullerrel Hamiltonban személyesen találkozni. A tulajdonos ugyan nem volt elzárkózó, de semmiféle elköteleződést nem mutatott az iratok eladásával kapcsolatban. Végül Kovácsnak sikerült elérnie, hogy Henry Muller 2014-ben küldjön az oklevelekről egy jegyzéket, és néhány darabról fotót is. Az oklevelek azonosítása és becslése után több vételi ajánlatot is tett a levéltár, de erre nem kaptunk választ 2015-ben sem, a tulajdonos valószínűleg ekkor még nem akarta eladni az iratokat.⁸

Az ügyben váratlan előrelépés történt, amikor 2016 végén Kovács Eleonórát megkereste egy magyarországi közvetítő, Henry Muller ismerőse, aki felajánlotta segítségét az ügyben: tájékoztatása szerint Henry Muller 100 000 kanadai dollár (CAD) körüli összegért adná el az okleveleket. Miután alapos értékbecslést készítettünk, 22 000 CAD értékben (akkori értékben kb. 5 M Ft) tettünk vételi ajánlatot. A Nemzeti Kulturális Alap pályázatán elnyertük az 5 M Ft-ot az iratvásárlásra, amit a tulajdonos halála (2017. február 28.) miatt a fia, David Muller végül nem fogadott el. Az alku során ezt követően sikerült 8 millió forintos vételárban megállapodni, amibe a család végül beleegyezett. Lépéseket tettünk a hiányzó összeg előteremtésére, a hazaszállítást előzetes megbeszélések alapján a Mikes Kelemen Program segítségével próbáltuk

2 Portrait of the Muller family in Hlohovec, Czechoslovakia just prior to their departure for Canada. United States Holocaust Memorial Museum. <https://collections.ushmm.org/search/catalog/ps1079227>.

3 A család történetének unokájuk, David Muller külön honlapot szentelt: <https://trajectorybydavidmuller.com/>.

4 Ld. az 1. jegyzetben hivatkozott ügyiratot.

5 „I am writing on behalf of an archivist from the Hungarian National Archives who visited the City of Toronto Archives. She is looking for the family of a Magda Muller, of Niagara Falls and later of Dundas. Mrs. Muller had some medieval Hungarian documents (1349–1621) that she was interested in donating to the archives. They corresponded, but lost touch. If anyone knows the Muller family or has been offered medieval Hungarian documents recently, I would be grateful if you would contact me, and I can put the archivist in touch with you. Thank you! Manda Vranic. Archivist.” (November 17, 2010 2:49 PM; Subject: Hungarian archivist looking for Niagara Falls/Dundas contact.) MNL OL, 03/40-1/2013 iktatószám.

6 MNL OL, 03/54-1/2014 iktatószám.

7 Beszámoló az MNL OL NKA Ithaka pályázata segítségével megvalósított kanadai hungarika kutatásról. https://mnl.gov.hu/kozadat/tevekenyseg-mukodes/palyazati_beszamolok/ithaka_program_2014.html.

8 MNL Központi Irattár, 03/54/2014.

megoldani a kanadai főkonzulátus segítségével. A főkonzulátus közreműködését abban kértük, hogy a tulajdonos letétbe helyezhesse ott az okleveleket. Ezt követően történt volna meg a vételár átutalása az eladó részére. Az adásvételi szerződést, illetve az ideiglenes letéti szerződést a levéltár intézte. Más módon nem láttunk esélyt arra, hogy meg tudjuk szerezni az értékes okleveleket. A főkonzulátus közreműködését a tulajdonos is elfogadta, a szándéknyilatkozatot David Muller aláírta. Közben kiderült, hogy a levéltár nem tudja előteremteni a hiányzó 3 M Ft-ot, és csak 5 M Ft-ot tud fizetni az oklevelekért. Erről a tulajdonost tájékoztattuk,⁹ aki elfogadta a vételár csökkenését.¹⁰ Ezt követően azonban mégis meggondolta magát, és többet nem válaszolt a leveleinkre, az addigi közvetítőtől tudtuk meg 2018 elején, hogy az iratokat a tulajdonos másnak adta el. A pályázati pénzt vissza kellett fizetni, a kanadai iratokról pedig többet nem hallottunk. Az ügy lezárásaként egy levelet kaptunk David Mullertől, amelyben sajnálatát fejezte ki a meghíusult oklevél-adásvétel miatt, és figyelmünkbe ajánlott egy Karl Theodor von Piloty által egy erdői Pálffy-ról festett képet.¹¹

Évekkel később, 2024-ben szereztünk tudomást arról, hogy egy magyarországi gyűjtő kilenc középkori és két újkori iratot kínál megvételre a Czobor család levéltárából. Mivel az évszámok a fenti oklevelekével pontosan megegyeztek, és a Czobor-proveniencia csak a levéltár szakvéleményéből származhatott, tudtuk, hogy ez a hányattatott sorsú kanadai gyűjtemény lesz. Mivel a levéltárnak később sem volt és ma sincs több forrása iratvásárlásra, mint a 2010-es években, az ilyen gyűjteményeket csak külső forrásból való támogatással lehet megszerezni.

Szerencsére, és többek között éppen a fenti ügy tanulságait is levonva, ekkorra már létrejött az Iratmentő Alapítvány (<https://iratmentoalapitvany.hu/>), amelyet „a magyar történelem lappangó emlékeinek megmentéséért” hívtak életre.

Az irategyüttest az alapítvány 2025-ben megvásárolta az új tulajdonostól jelentősen nagyobb összegért, mint a 2017-es

kialkudott vételár volt. Ha 2017-ben sikerül a hiányzó 3 M Ft-ot előteremteni valahonnan, bizonyosan nem lép vissza az eladó az adásvételtől. De nemcsak ezért tanulságos a fenti történet, hanem azért is, mert

1. rámutat arra, hogy az emigrációba kényszerített egykori magyar vagy utódállamokbeli állampolgárok számos értékes iratot menekítettek a tengerentúlra, amit ők maguk még szívesen őriztek, de utódaiknak már nem jelent olyan értéket, amely megőrzésre érdemes. Ezek az iratok elkallódhatnak, ha nem ismerik fel történelmi jelentőségüket.
2. a közgyűjtemények az elmúlt évtizedekben nem mindig tettek meg minden tőlük telhetőt azért, hogy az ilyen és ehhez hasonló iratokat megszerezzék, talán, mert nem ismerték fel jelentőségüket. Ha még 2000-ben sikerült volna Magda Mullerrel kapcsolatba lépni, lehet, hogy az iratok kevésbé kalandos úton kerülnek haza.
3. A levéltárban mindig volt valaki, aki a szövevényes történet során az ügyet továbblendítette. Amikor 2015-ben már majdnem irattárba került az akta, egy új kolléga tett még néhány kísérletet. Soha nem szabad feladni. Az, hogy a gyűjtemény bekerült az Országos Levéltárba, több egymást követő lelkes munkatárs-generáció összehangolt tevékenységének eredménye.
4. Az iratvásárlásokra rendelkezésre álló anyagi források szűkössége nagyon nehezíti, olykor meg is hiúsíthatja egy-egy értékes irategyüttes levéltárba kerülését. Történelmi jelentőségű dokumentumok közgyűjteménybe kerüléséhez nem szabad sajnálni az anyagi forrásokat, feltéve, ha reális az eladói ár.

Az Iratmentő Alapítvány a magántulajdonban felbukkant, tizenegy darabos, kilenc középkori és két újkori oklevelet tartalmazó Czobor-oklevélegyüttesből végül tízet tudott megvásárolni – ezeket a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának ajándékozta. Ezeket felül a levéltár rendelkezésére bocsátotta a tizenegyedik irat (Czobor Imre 1488. október 1-én kibocsátott német nyelvű oklevele: a lenti listában a 8. szám alatt) digitális képeit is. A középkori iratok az Országos Levéltár Diplomatikai Levéltárába (HU-MNL-OL-Q 500) kerültek a DL 109014–DL 109021. számokra, II. Ferdinánd 1619. augusztus 12-i oklevelét és gimesi Forgách Zsigmond nádor 1621. június 10-i adománylevelét pedig a Családi fondtörédek Czobor családnak létrehozott sorozatában (HU-MNL-OL-P 2257-766.) helyeztük el. A német nyelvű oklevél digitális képeit a Védett és bemutatott iratok biztonsági másolatai között (HU-MNL-OL-X 10815) vettük állományba.

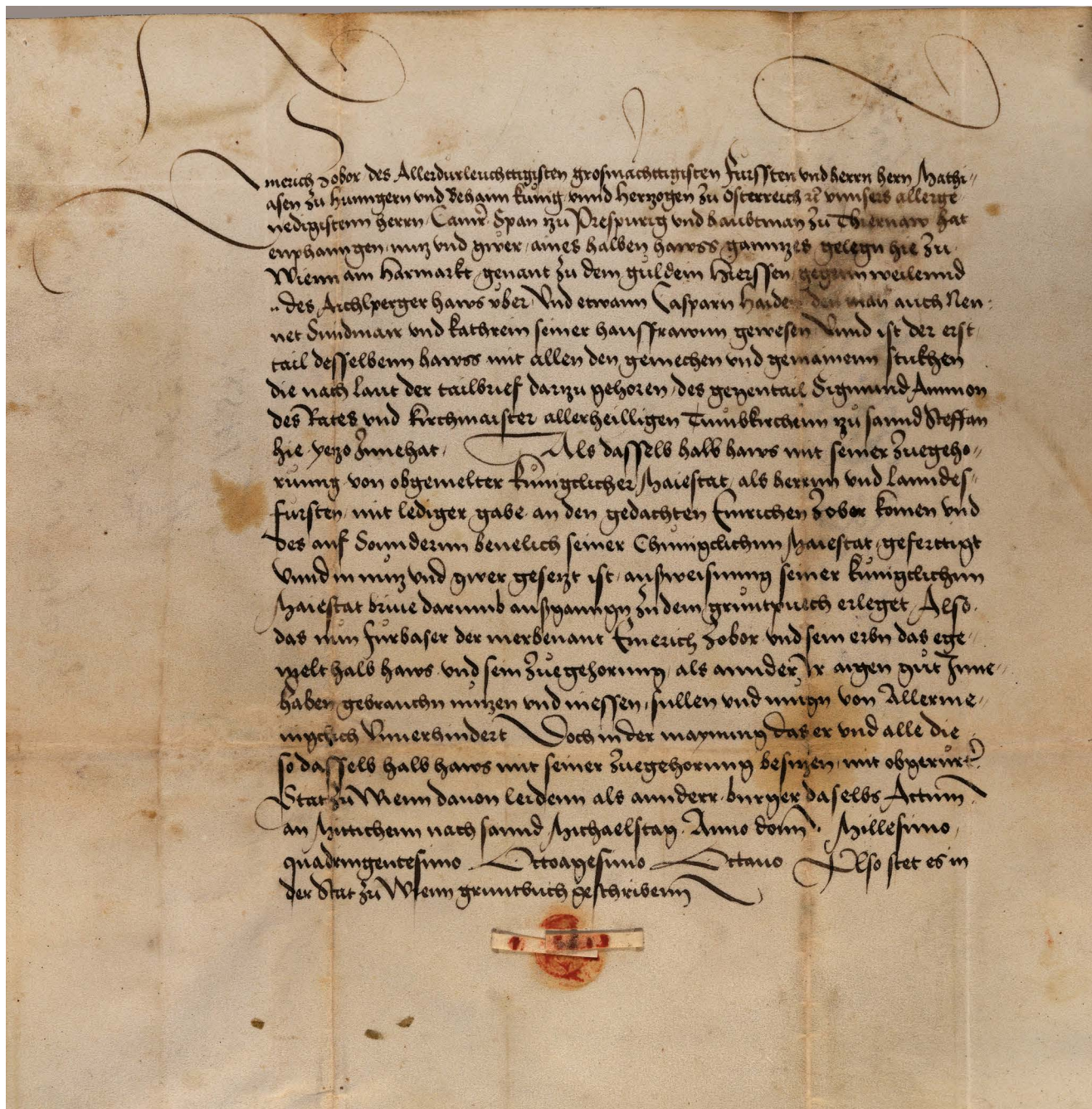
Az oklevelek listája az Országos Levéltárban kapott jelzettekkel (részletes leírásukat lásd a Függelékben!):

1. 1349.12.07. – Váradelőhegyi konvent – HU-MNL-OL-DL 109014.
2. 1381.12.30. – Váci káptalan – HU-MNL-OL-DL 109015.
3. 1422.03.21. – Bácsi káptalan – HU-MNL-OL-DL 109016.
4. 1444.09.10. – Fehérvári káptalan – HU-MNL-OL-DL 109017.

9 „As it has since then definitely been made certain, the National Archives of Hungary cannot procure the missing 3.000.000 HUF from external resources either. Therefore may I ask you to confirm once again that you accept the available 5.000.000 HUF as full price for your collection, in order to avoid further misunderstandings? In case of a positive answer I will check all the practical information regarding payment and will inform you promptly about the details.” (Friday, September 15, 2017 at 8:03 AM) MNL OL, 03/132-1/2017 iktatószám.

10 „We accept your offer of 5.000.000 HUF, on the understanding that you will remit the funds in full forthwith and then we will deliver to the Hungarian Embassy at 3910 Shoemaker Street NW in Washington.” (2017.09.15. 15:24) MNL OL, 03/132-1/2017 iktatószám.

11 „I am sorry that we were not able to come to an agreement with regard to the Pálffy charters. However, I do feel that the Paloty painting would be a great fit for the Archivum, especially now that you are moving into your new building. Please have a look at the attached photos and document and please let me know your thoughts on whether you might be interested in considering moving forward on this.... Sometime in the 1930's, according to family lore, my grandfather acquired a Karl Theodor Von Paloty painting from a recently-impooverished local nobleman, whom I believe (thanks to some recent internet research) was Count Fidél Pálffy ab Erdöd (all citations are below). [Note: “ab Erdöd” is also known as “von Erdöd,” “de Erdöd,” “of Erdöd” and “Erdödi”]. The name on the oil painting is Pálffy ab Erdöd - Ioannes E Comitibus.” (2018. 03. 02.) MNL OL, 03/181-1/2018 iktatószám.

1. kép – Czobor Imre 1488. október 1-i kiadványa (HU-MNL-OL-X 10815-DF 296694.)

5. 1450.12.28. – Bácsi káptalan – HU-MNL-OL-DL 109018. 6. 1465.01.05. – Budai káptalan – HU-MNL-OL-DL 109019. 7. 1467.09.26 – Budai káptalan – HU-MNL-OL-DL 109020. 8. 1488.10.01. – Czobor Imre – HU-MNL-OL-X 10815-75.-DF 296694 [Diplomatikai Fényképgyűjtemény] (1. kép). 9. 1505.10.09. – II. Ulászló király – HU-MNL-OL-DL 109021.	10. 1619.08.12. – II. Ferdinánd király – HU-MNL-OL-P 2257-766.-1.-1. 11. 1621.06.10. – Gimesi Forgách Zsigmond nádor – HU-MNL-OL-P 2257-766.-1.-2. Az Országos Levéltár 2015-ben megfogalmazott szakvéleménye szerint az oklevélegyűttes alighanem minden darabja azonos provenienciájú, a Czobor család iratanyagának részét képezte, és feltehetően a Pálffy családtól kerültek a 20. század első harmadában új tulajdonosukhoz.¹² Adódik a kér-

¹² Vonatkozó ügyirat: MNL OL, 03/40-1/2013 iktatószám.

dés, hogy ezek az oklevelek hogyan kerülhettek ki annak idején a Czobor-levéltárból, és milyen úton-módon köthettek ki az 1920-as évek végén a galgóci régiségpiacon, ahol előző tulajdonosuk hozzájuk jutott.

A czoborszentmihályi Czobor család levéltárának sorsa

„A család eredete, mely a XIV. század közepeig felvihető, Bodrogh vármegyében vesz homályba” – írja a czoborszentmihályi Czobor család eredetéről Nagy Imre, a 19. század nagy hatású genealógusa.¹³ A családot I. Mátyás király 1458-ban címeradományban részesítette, virágkorát pedig a 16–17. században élte: 1588-ban Czobor Pál bárói,¹⁴ 1652-ben Czobor Bálint grófi rangot kapott.¹⁵ A főnemesi család a 18. század végén halt ki. Utolsó férfitagja a családi vagyont eltékozló, élete végére szegénységre jutó Czobor József volt (†1785). „Szertelen pompákra pazarlá el szép uradalmait s vénségére teljesen kimerült; halála után pedig hidegen temette el emlékezetét a maradék” – fogalmazta meg róla lesújtó véleményét a már említett Nagy Iván.¹⁶

Az adósságokkal küzdő József, aki az 1760-as években már nagyüzemben idegenítette el a birtokait,¹⁷ a családi levéltár iratainak egy részét is pénzzé tette (elzálogosította). A szét-szóródóban lévő levéltárra 1769-ben a Czobor-birtokok fő várományosa, a kincstár is felfigyelt, és megvásárlásához elnyerte Mária Terézia támogatását. Az 1770-es években folyamatosan a Magyar Kamara napirendjén volt a Józsefnél lévő levéltárrész megszerzése, illetve az ide-oda elzálogosított iratok visszaváltása inkább kevesebb, mint több sikerrel.¹⁸ A Kamara végül az addigra már messze nem teljes Czobor-levéltár egy részéhez még József halála előtt,¹⁹ másik részéhez csak a halála után jutott hozzá.

Ennek az iratanyagnak az újkori része ma a Magyar Kamara archívumának két fondjában, az E 148 (Neo-regestrata acta) és a családi és személyi fondok között az E 171 (Archivum familiae Czobor) törzsszámok alatt található. Az E 171-ben főként a holicai és a sasvári uradalmakat illető gazdasági vonatkozású iratok vannak (1534–1771 évkörrel, összesen 11,51 iratfolyóméter terjedelemben), míg a Neo-regestrata

13 Nagy Iván: Magyarország családai. Czímerekkel és nemzékrendi táblákkal III. Pest 1858. 205. A Czobor család történetének rövid összefoglalását újabban lásd: *Körmendi Tamás*: I. Mátyás magyar király címeradományozó oklevele szentmihályi Czobor Mihály Bodrogh vármegyei nemes részére. In: *A Hunyadiak címerlevelei 1447–1489*. Szerk. Avar Anton. Bp. 2018. 52–53.

14 HU-MNL-OL-E 148-a-1614.-44. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Kamara archívuma, Neo-regestrata acta].

15 HU-MNL-OL-A 35-1652-No. 380. [Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Conceptus expeditionum].

16 Nagy I.: Magyarország családai i. m. 210. Idézi: *Dudás Gyula*: A Czobor család és birtokviszonyai Bács-Bodrogh megyében. Turul 12. (1894) 34.

17 *Maksay Ferenc*: A Magyar Kamara Archívuma. (Magyar Országos Levéltár kiadványai I. Levéltári leltárak 8.) Bp. 1992. 89.

18 A Czobor-levéltár bekerülésére a Magyar Kamara archívumába részletesebben lásd *Herzog József*: A magyar kamarai levéltár története III. A levéltár kialakulása. Levéltári Közlemények 9. (1931) 262–265., 269.

19 1771-ben megszerzett 72 cistányi anyagot és a Czobor József által készített lajstromokat, 1773-ban pedig a királyi jogügyigazgatóság gazdagodott 16 cistányi Czobor-iratanyaggal. *Maksay F.*: A Magyar Kamara i. m. 89.

actába az E 171-ből kiemelt jogbiztosító iratok kerültek át,²⁰ koncentráltan a 1614–1644. fasciculusokba. Innen emelték ki a Mohács előtti Czobor-okleveleket a Diplomatikai Levéltárba (régi törzsszám: Q 311).

Az Országos Levéltárban a kincstári levéltárakon kívül természetesen egy sor családi levéltárban is található a Czoborokkal kapcsolatos iratanyag, köztük a Zichy család zselői levéltárában (P 707), az idegen családok iratai között: „Fasciculus 215 et C. continens Acta Familiae Czobor” – olvasható az Élesköre vonatkozó, illetve kezesleveleket tartalmazó iratok régi palliumán.²¹ Az Esterházy család hercegi ágának levéltárán belül a P 183 jelzetű fond ugyancsak a Czobor-család – felvidéki birtokjogi – iratainak gyűjtőhelye.²² Ezekon kívül még sok kisebb, a Czoborok és más birtokos családok rokoni, peres és egyéb kapcsolatairól tanúskodó irategyüttes található az Országos Levéltár családi fondjai között.²³ Ezek azonban nem feltétlenül a Czobor család levéltárából kerültek oda, hanem sokszor attól függetlenül keletkeztek.

A család levéltárának egyes részeit külföldi közgyűjtemények őrzik, kiemelten a Szlovák Nemzeti Levéltár (Slovenský národný archív – SK-SNA).²⁴ A Habsburg család iratai között a bécsi császári birtokok igazgatóságának levéltárában (Rod Habsburg – Riaditeľstvo cisárskych súkromných majetkov vo Viedni, Czoboriana) őrzött, a Mária Terézia és Lotharingiai Ferenc által 1736-ban megvásárolt holicai és sasvári uradalma-

20 Uo. 88–90.

21 HU-MNL-OL-P 707-XXIII.-215etC [Zichy család zselői levéltára]. Eredeti évkör: 1421–1766. Az anyagból kiemelt 26 db középkori oklevelet a DL-ben lásd a Q 206 régi törzsszám alatt. Vö. *Bakács István*: A Zichy család levéltára. Repertórium. (Levéltári leltárak 22.) Bp. 1963. 69.

22 HU-MNL-OL-P 183. Évkör: 1527–1793. 0,60 iratfolyóméter. A kiemelt középkori oklevelek a Q 382 régi törzsszám alatt nyertek elhelyezést a DL-ben. Vö. *Kállay István*: Az Esterházy család hercegi ágának levéltára. Repertórium. (Levéltári leltárak 66.) Bp. 1978. 241., illetve *Kosáry Domokos*: Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába I. Bp. 1970. 647–648.

23 HU-MNL-OL-P 11 [Balassa család levéltára, A Balassa család által lajstromozott iratok], a Series II. és XIII. iratai között; HU-MNL-OL-P 47-58. [Benyovszky család]; HU-MNL-OL-P 72-(160-162.) és 177. [Csáky család levéltára, Csáky család, Kassai levéltár]; HU-MNL-OL-P 108-10.-A [Esterházy család hercegi ágának levéltára, Esterházy család hercegi ága, Repertórium], HU-MNL-OL-P 108-23.-C, HU-MNL-OL-P 108-24., HU-MNL-OL-P 108-29.-F, HU-MNL-OL-P 108-31., HU-MNL-OL-P 108-47.-C; HU-MNL-OL-P 197-3. [Esterházy család tatai levéltára, Esterházy család tatai ága, Familiaria], HU-MNL-OL-P 197-47.; HU-MNL-OL-P 199-III. [Esterházy család tatai levéltára, Esterházy család tatai ága, Dominium Sempte]; HU-MNL-OL-P 393-A-1.-C-34. [Károlyi család nemzetségi levéltára, Károlyi család, Pénzügyi vonatkozású iratok]; HU-MNL-OL-P 507-1.-I.-156. [Nádasdy család nádasdladányi levéltára], HU-MNL-OL-P 507-2.-I.-(6-7.), HU-MNL-OL-P 507-2.-16.-b; HU-MNL-OL-P 535 [Patay család]; HU-MNL-OL-P 537-3. [Perényi család levéltára, A család egyetemét illető iratok]; HU-MNL-OL-P 1289-I.-2.-84. [Esterházy család zólyomi ágának levéltára, Esterházy család zólyomi ág]; HU-MNL-OL-P 1511-18. [Károlyi család nemzetségi levéltára, Idegen családok iratai]; HU-MNL-OL-P 1960-16. [A bethleni Bethlen család bethleni levéltára, Rokon és idegen családok]; HU-MNL-OL-P 1971-3. [Perényi család levéltára, Rokon és idegen családok], nem beszélve a minden nagyobb családi misszilgyűjteményben fellelhető, Czobor családtagok által írt levelekről.

24 Štátny slovenský ústredný archív v Bratislave. Sprievodca po archívnych fondoch. I. Oddelenie Feudalizmu. Spracovali František Sedlák – Juraj Žudel – František Palko. Bratislava 1964. 89–174. Vö. *Kosáry D.*: Bevezetés i. m. 648.

kat érintő iratokat (évkörük: 1393–1724) 1748-ban Czobor József adta át a családi levéltárból a bécsi birtokigazgatóságának.²⁵ Az átadott irategyüttes középkori okleveleket is tartalmazott.²⁶ Kosáry Domokos említi még a pozsonyi káptalan hiteleshelyi levéltárának (Slovenský národný archív, Hodnoverné miesto Bratislavská kapitula) „10. fasciculusát” (valójában: capsa) mint a Czobor és Bakics családok iratainak őrzőhelyét. A capsa a levéltári repertórium szerint birtokjogi iratokat (is) tartalmaz, például a holicsei és saskői uradalmak felosztását a Czobor és Bakics családok között (évkör: 1298–1739).²⁷

A Czobor-levéltár másik jelentős, főleg birtokjogi iratokat tartalmazó tömbje Czobor József halála után a Pálffy család levéltárába került, és a család bazini ágának levéltárrészébe sorolták be (Slovenský národný archív, Pezinská vetva Pálffyovského rodu, Czoborovský archív [Acta Czoboriana]). A Czobor-iratokat részben a VI. (a Pálffyok pereit idegenekkel), részben a XXVII. főosztályba (Miscellanea) osztották be. Még a Pálffy-levéltár Pozsonyba kerülése előtt, 1944 márciusában Fügedi Erik, az Országos Levéltárhoz szolgáltatásra beosztott középiskolai tanár a család vöröskői levéltárában járt, és az ott tapasztaltakról feljegyzést írt (2. kép).²⁸ Eszerint eddigre a család senioratusi (központi) levéltárát, valamint a vöröskői, bazini és stomfai uradalmi levéltárakat is a vöröskői várba (ma Červený Kameň, Szlovákia) hordták össze. Fügedi a helyszínen mikrofilmzett is: felvette a senioratusi levéltár középkori okleveleinek²⁹ egy részét, és felvételeket készített egy, a mikrofilmtekerces jegyzékében „XXVII.” és No., illetve egy „VI.” és No. jelzettel ellátott középkori irategyüttesről (sajnos csak az oklevelek rectójáról), amit ő a senioratusi levéltár rendezetlen részeként azonosított. „A senioratusi lt-nak van egy hatalmas ládára való teljesen rendezetlen anyag[a]. Az iratanyag vegyes, átnézésekor 162 darab középkori oklevelet kiemeltem és csomókba kötve elhelyeztem” – írja a Pálffy család Vöröskőn őrzött levéltáraitól készített jelentésében.

A fentebb már említett, a levéltár XXVII. és VI. főosztályaira utaló jelzetek egyértelműen arra mutatnak, hogy a felvételek valójában a bazini levéltár Czobor-iratairól készültek. Az ezekről a felvételekről készült fényképnagyításokat azonban Fügedi információi alapján – a senioratusi levéltár anyagáról Fügedi által készítetttekkel együtt – az Országos Levéltár Diplomatai Fényképgyűjteményének U 505 törzsszáma alatt (mikrofilm: X 968) vették állományba, a család központi/

senioratusi levéltárának dedikált állagban.³⁰ A bazini levéltár Acta Czoboriana-jának okleveleiről készült fényképnagyítások másik részét később az U 626-os törzsszámon (mikrofilm: X 7795) helyezték el.³¹

Pálffy János (1829–1908) halála után ezek a Czobor-iratok hasonló sorsra jutottak, mint a bazini Pálffy-levéltár sok más irata – egy részük kikerült a piacra. Néhányat – 23 darabot – 1935–1943 között a Pozsonyi Városi Levéltár (Archív mesta Bratislavy) vett meg, ezeket később átadták a Szlovák Nemzeti Levéltárnak (pontosabban még elődjének, a Mezőgazdasági Levéltárnak).³²

Ezekon kívül a Pálffy család Vöröskőn őrzött levéltárának egy töredéke³³ még 1944-ben kiszakadt innen és Felső-Ausztriába került, majd a család 1991-ben letétként az Osztrák Állami Levéltárban helyezte el. A bécsi levéltárrészben található a Pálffy család központi levéltárának (Senioratus) egy része, iratok a jókői és szomolányi uradalmi levéltárakból, a Daun család töredékes iratanyaga és 169 darab középkori oklevél (Pálffy-Daun Urkunden).³⁴ Az utóbbiak jelentős része a Czobor-család levéltárából való, és szinte darabra megegyezik a Fügedi által 1944-ben Vöröskőn felvételezett iratokkal. Az elmúlt években a bécsi magyar levéltári delegátusok közreműködésével az Országos Levéltár hozzájutott a Pálffy-Daun lelté középkori okleveleinek digitális felvételeihez.³⁵

A Czobor-levéltár rendezési rendszere

Habár a Czobor-levéltár eredeti elenchusai nem maradtak fent, a levéltár struktúrája rekonstruálható. Az eredeti Czobor-archívum 130 folyamatos számozású fasciculusra tagolódott a 18. század közepe táján történt rendezéskor,³⁶ és körülbelül 2506 numerust tartalmazott. Az eredeti rendezés során az iratokat a megyék betűrendjében számozott fasciculusokba osztották, amelyek az adott megyén belül időrendben sorakoztak, majd folyószámozással látták el. Az iratokra kezdetben csak a fasciculus és a megyét vezették rá, majd a 18. század második felében a többi jelzetelemet is (annus, numerus).³⁷ Számos Czobor-oklevél hátoldalán olvasható a „Revisum per me Josephum Czobor de Czoborszentmihály. Pestini 1. Octobris 1769” feljegyzés, vagy ennek valamilyen változata, ami Czobor József lajstromoztatására utal (3. kép):

25 Sprievodca i. m. 247.

26 A középkori iratok online kutathatók: <https://www.monasterium.net/mom/SK-SNA/4223-Rod-Habsburg-riaditelstvo-cisarskych-sukromnych-majetkov-vo-Viedni-Czoboriana/fond>.

27 A capsa ezenkívül az 1630. évi magyar országgyűléssel kapcsolatos iratokat tartalmaz (Majetkovoprávne, medziiným rozdelenie panstiev Holič a Šaštín medzi rodóm Czobor a Bakics, 1298–1739. Uhorský snem v roku 1630 – stažnosti žúp a i.). Sprievodca i. m. 351.

28 Fügedi beszámolóját lásd: HU-MNL-OL-X 1270 [Filmtári segédletek (filmjegyzékek)], a mikrofilmtár kutatótermi, kötetekbe kötött jegyzékei (az ún. „zöld könyvek”), 23. kötet. 267. Fügedi Erik szlovákiai kutatásaira lásd még a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumhoz tett 1944. évi felterjesztését: HU-MNL-OL-Y 7-a-1949-161. (573/1944. ikt. sz.) [Magyar Nemzeti Levéltár levéltára, Magyar Országos Levéltár, Általános iratok 1945–2011].

29 Jelzetstruktúrájuk: Armarium (I.–IX.), ladula (arm. és lad. tárgy szerint), fasciculus (évszám szerint), numerus.

30 A konkrét DF-számok: DF 254635–254678, 254696–254748, 254766–254772.

31 DF 266080–266184, 278408–278409.

32 Sprievodca i. m. 119–120.

33 112 doboznyi iratanyag és 169 db középkori oklevél.

34 Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Sonderbestände: Nachlässe, Familien- und Herrschaftsarchive, Pálffy-Daun Familienarchiv (letét). Fazekas István: A Haus-, Hof- und Staatsarchiv magyar vonatkozású iratai. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai I. Levéltári leltárak 10.) Bp. 2015. 543–545.

35 A felvételeket az Österreichisches Staatsarchiv is publikálta az elektronikus levéltári portálján (<https://www.archivinformationssystem.at>). A digitális másolatok törzsszáma az Országos Levéltárban: HU-MNL-OL-X 10927 [A Pálffy-Daun család levéltárában őrzött Mohács előtti oklevelek digitális másolatai].

36 A rekonstrukciót lásd Sprievodca i. m. 120–121.

37 Sprievodca i. m. 120.

2. sz. melléklet.

Jelentés,a gr. Pálffy család vöröskői levéltárainról.

1./ A gr. Pálffy család tulajdonában lévő Vöröskő /Pozsony vm., na: Cerveny Kamen, okr. Modra./ várában összesen négy levéltár nyert elhelyezést, és pedig:

a gr. Pálffy cs. senioratusi levéltára,
 " " vöröskői levéltára,
 " " bazini levéltára,
 " " stomfai levéltára.

2./ A senioratusi levéltár 1829 rendezett, segédkönyvekkel ellátott levéltár.

Elhelyezése: a vár egyik földszinti szobájában /fa ajtó, ablak./
 Felállítása: szekrényekben.

Rendezése: Armarium /I.-IX./ azokon belül ladula és fasciculus. Az armariumok és ladulák tárgya szerint, a fasciculusok évszám szerint vannak rendezve.

Segédkönyvek: a./ "Elenchus novus anno 1829 inchoatus" címen I- XII. kötetben, tárgykivonat, évszám, régi és új jelzet feltüntetésével.
 b./ Ebből készült kivonatos magyar nyelvű jegyzék.
 c./ Index nincs.

d./ Az elenchus megfelelő részének kivonata minden fasc. mellett megtalálható, ugyanolyan rendszerrel, de évszám, régi jelzet feltüntetése nélkül.

Megjegyzés: A senioratusi lt.-nak van egy hatalmas ládára való teljesen rendezetlen anyag. Az iratanyag vegyes, átnézésekor 162 drb. középkori oklevelet kiemeltem és csomókba kötve elhelyeztem.

3./ A vöröskői és bazini lt. ismertetését, melyet az azokat nagyjából rendező Málnássy Odön állított össze egy példányban mellékelem!

Elhelyezése mindkét lt.-nak a vár egyik másik földszinti szobájában /ajtó, ablak ugyancsak fából/

Felállítása, egymás mellett fapalcokon, a mennyezetig. Nehezen kezelhető.

4./ A stomfai lt. egyelőre ládákban csomagolva a vár pincéjében van elhelyezve. Hozzáférhetetlen.

5./ A senioratusi lt. rendezetlen részének rendezése és a stomfai lt. felállítása valószínűleg a nyár elején megtörténik.

Pozsony, 1944. március hó 16-án.

Fügedi Erik

267

2. kép - Fügedi Erik jelentése a Pálffy-levéltárakról

az erre felfogadott írnokok fizetésére az utolsó Czobor több mint 7000 forint kölcsönt vett fel.³⁸

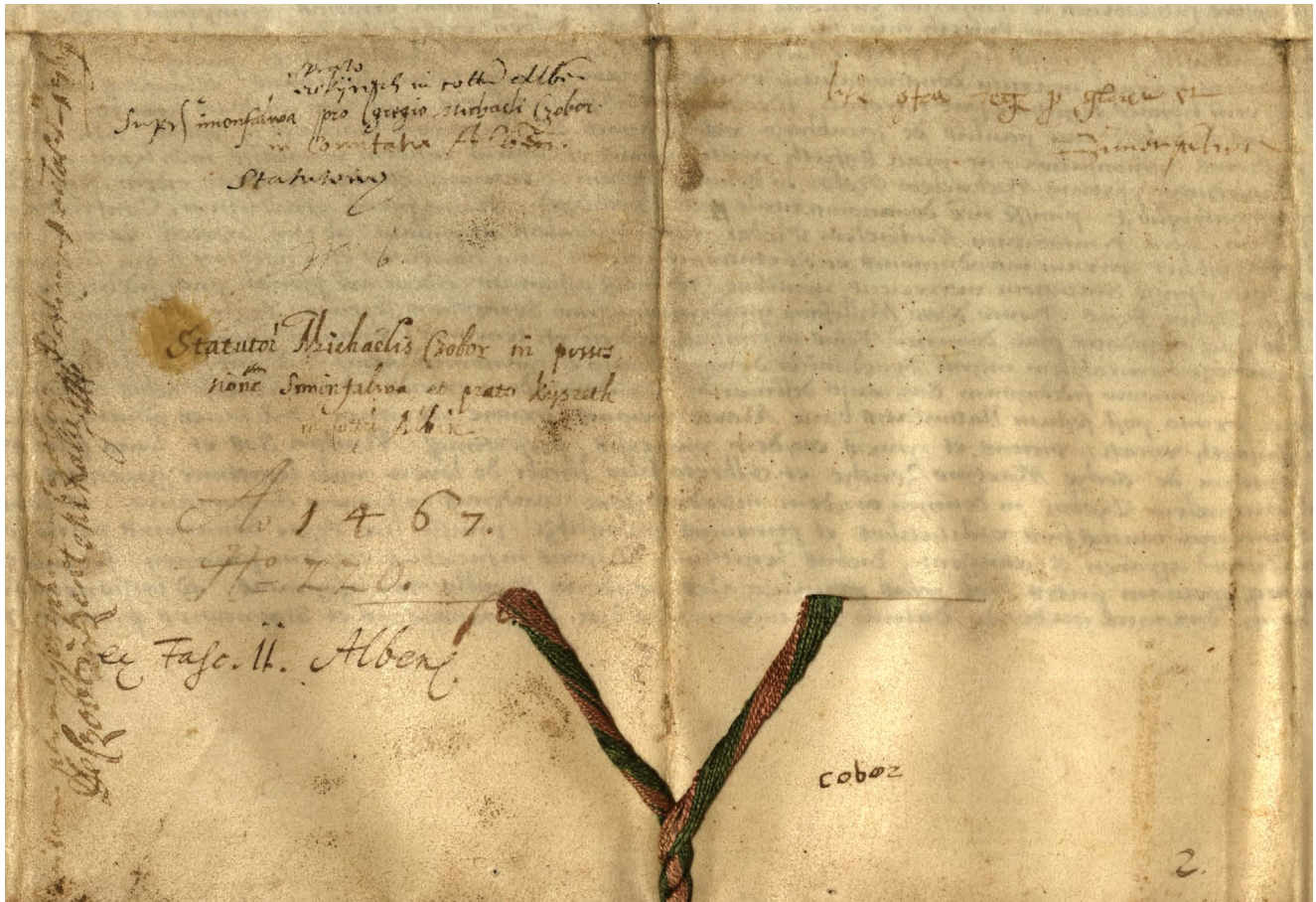
A Pálffy család bazini levéltárának rendezésekor az oda besorolt Czobor-oklevelek (új) numerusokat kaptak (No. 2877-3625.), de az új jelzetet csak a palliumokra írták rá, az iratokra nem, és eredeti rendjüket sem bontották meg. A levéltár újrendezésekor már megváltoztatták az iratok eredeti

rendjét, de az új jelzetek megint csak a palliumokra kerültek rá. Miután a Pálffy-iratok bekerültek a Szlovák Nemzeti Levéltárba, Pozsonyban visszaállították a Czobor-levéltár töredékének eredeti, Czobor-féle rendezését.³⁹ Míg a Pálffy család bazini levéltárának elenchusa⁴⁰ a 19. század első feléből

³⁹ Sprievodca i. m. 120.

⁴⁰ SK-SNA, Rod Pálfi, pezinská vetva, Elench písomností, týkajúcich sa Báčskej stolice 1247-1728.

³⁸ Herzog J.: A magyar kamarai levéltár i. m. 265.

3. kép. – A HU-MNL-OL-DL 109020. jelzetű oklevél hátlapjának részlete a Czobor-oklevelek jellemző jelzetelemeivel és Czobor József feljegyzésével

749 numerusnyit tartalmazott a Czobor-iratokból, a Szlovák Nemzeti Levéltár 1964-ben már csak 351-et tartott nyilván.⁴¹

A tizenegyből tíz irat esetében a Czobor-proveniencia biztosan helytálló, jelzeteik megfelelnek a Czobor-levéltár oklevelei jelzetstruktúrájának, illetve az eredeti darabokon Czobor József feljegyzése is szerepel. A tizenegyedik irat, gimesi Forgách Zsigmond nádor 1621. június 10-i adománylevele – amellyel Mórocz Farkas⁴² jutott a Pozsony megyei Grinád (ma Grinava, Szlovákia) nemesi curiához – minden valószínűség szerint más provenienciájú, jelzetstruktúrája eltérő (hátlapján No. 17., illetve áthúzva No. 651. jelzetek és Anno 1621. dátummegjelölés olvasható). További kutatások híján nem vehető biztosra, de legalábbis valószínűsíthető, hogy a Bazinnal (ma Pezinok, Szlovákia) közvetlenül szomszédos, 1734 óta Pálffy-birtok⁴³ Grinádra vonatkozó irat idővel a Pálffy-

fy-levéltár része lett, és később onnan került ki, illetve össze a Czobor-oklevelekkel.

A tíz, az Országos Levéltárba bekerült Czobor-iratból a Pálffy-féle Acta Czoboriana elenchusában mindössze kettő szerepel: a bácsi káptalan 1422. március 21-i (DL 109016.), illetve 1450. december 28-i (DL 109018.) kiadványai. Előbbi eredeti, Czobor-féle jelzete Anno 1422. No. 238. ex fasciculo 12. Bachiensi, utóbbié Anno 1450. No. 382. Az 1422. évi irat tartalmi kivonata a Pálffy-elenchus legelső bejegyzése (fasciculus 1. No. 238.),⁴⁴ az 1450-ben kiadott irat leírása pedig a 3. lapon olvasható (fasciculus 10. No. 382.).⁴⁵

is. Az adománylevél másolata: HU-MNL-OL-A 57-37.-(343–249). [Magyar Kancellária regisztratórája, Libri regii].

44 *Perennalis fassio Sándor, filii Petri, filii Jacobi, filii similiter Sándor de Bába Szent Peter, qua mediante Nicolao palatino filio alterius condam Nicolai de Gara, similiter Palatini portionem suam possessionariam in possessione Bába Szent Péter in comitatu Bácsiensi existente habitam pro 300. florenis jure perpetuo, et irrevocabiliter vendit in capitulo Bácsiensi.* SK-SNA, Rod Pálfi, pezinská vetva, Elench písomností, týkajúcich sa Bácskej stolice 1247–1728. fol. 1.

45 *Relatoria capituli Bácsiensis super pura Michælis et Mathiae Cabor in portionibus Susannae relictæ nec non Petri, Ladislai, Michaëlis et Nicolai filiorum, Gabriëlis litterati de Zamlin in possessionibus Cabor Szent Mihály, et Halmos, nec non duabus sylvis Zamgep et Egetherdõ in pertinentiis possessionis Janussi, comitatus de Bodrogh habitis – statutione penes statutorias*

41 Uo.

42 Családjára és személyére lásd: Ifj. Kerekes József: A beketfalvi Mórocz-család története. Az Esterházy és Széchenyi családok anyai ősei. Historia 4. (1931) 1–2. sz. 18–41. Újabbban: Frederik Federmayer: Wolfgang Mórocz z Bekeťalvy (1575–1648). Spoločenský vzostup kariérneho úradníka v ranonovovekom Uhorsku. Theatrum historiae 9. (2011) 201–223.

43 Pálffy Miklós nádor 1734. október 11-én kapta örökös adományul III. Károly királytól a család által II. Ferdinánd ideje óta zálogként bírt szentgyörgyi és bazini uradalmakat, ezek részeként pedig Grünau (Grinád) falut

Az eredetivel azonos sorszámok, de attól eltérő fasciculus-számok alapján megállapítható az is, hogy a Pálffy-levéltárnak ebbe a részébe tett Czobor iratokat nem jelzetelték át, de átkötegették. A kutatás jelenlegi állása szerint nyitva marad a kérdés, hogy az említett elenchusban nem szereplő iratok is biztosan a Pálffy-levéltárban fennmaradt Czobor-anyagból

Nicolai de Ujlak vajvodae Transylvaniae, et bani Machoviensis, cum clausula: Dicitur nobis etc. emanatas. SK-SNA, Rod Pálfi, pezinská vetva, Elench pismomnosti, týkajúcich sa Bácskej stolice 1247–1728. fol. 3.

származnak-e? Az oklevelek együtt való mozgása és szlovákiai eredete – valamint az, hogy Mülleréknél volt a 30-as években Pálffy-kard és festmény is – erre utal, de különös, hogy az elenchusban csak kettő szerepel belőlük. Elképzelhető, hogy a Pozsonyban őrzött Pálffy-levéltár többi segédletének, különösen a VI. főosztály esetlegesen fennmaradt elenchusának vizsgálata fényt deríthet erre. Annyi bizonyos, hogy az Országos Levéltárba bekerült iratokat a nyilvántartásban a továbbiakban egymás mellett kezeljük és a kutatás számára a Középkori Gyűjtemény egészével egyetemben hozzáférhetőek lesznek.

Függelék

Az oklevelek leírása és regesztái

1. A váradelőhegyi konvent oklevele

1349.12.07. (in octavis festi beati Andree apostoli)

A váradelőhegyi konvent előtt megjelent László mester fia András mester székelyispán a fiával, György mesterrel egyrészt, másrészt Gyouzeg-i Dorog fia Péter fia Joachim mester, és Joachim a következő bevallást tette: a Gyarmath-i Miklós fia János mester (aki Joachim feleségének a frater-e) lánya: Ilona (András fia György felesége) iránti rokoni szeretetből Magasabran nevű szerzett birtokát (Szolnok megye) a Berekyou folyó mellett, Molnuspetri és Fonchuka birtokok szomszédságában neki adományozza azzal a feltétellel, hogy Ilona örökös nélküli halála esetén a birtok maradjon György.

HU-MNL-OL-DL 109014.

Eredeti, hártyán (60 cm × 7,8 cm), piros selyemsodrton függő pecséttel. Hátlapján az *Anno 1349. No. 2366. jelzet és Czobor József feljegyzése – Revisum per me Josephum Czobor. Pestini, 1. Octobris 1769.* – olvasható.

2. A váci káptalan oklevele

1381.12.30. (feria secunda proxima post festum nativitatis Domini)

A váci káptalan előtt megjelent néhai Kónya fia Frank székelyispán, és a következő bevallást tette: Miklós császári prépost, királyi titkos kancellár, illetve frater-e, Aracha-i János fia Ágoston őt a Veszprém megyei, Pata-val szomszédos Hodus birtok (ami királyi adomány címén illeti Miklós prépostot és Ágostont, és visszaiktatása ellentmondás nélkül történt), illetve bizonyos ház leégetése miatt (amit Miklós prépost és Ágoston épített a birtokon, és felgyújtásával a prépost és Ágoston őket és jobbágyaikat vádolta) perbe vonta, ahol 50 nemes eskütárral leteendő esküre ítélték. Frank megfontolva, hogy neki Hodus birtokhoz semmilyen joga nincs, az esküt nem tette le, ennél fogva hatalmaskodásban kellene őt

elmarasztalni, rokonai tanácsára fogott bírák (Zámbó Miklós királyi kincstartó, Lukács egykori országbírói ítélőmester) közreműködésével megegyeztek: lemondott Hodus birtokra való igényéről, Miklós prépost és Ágoston akaratából beleegyezett a káptalan előtt, hogy ha az ő Pata birtoka felől ezek be akarják járni Hodus határait, ezt nekik és örökösöknek ellentmondás nélkül lehetővé teszi.

HU-MNL-OL-DL 109015.

Eredeti, hártyán (26,7 cm × 21,3 cm), piros selyemsodrton függő pecsétje elveszett. Hátlapján az *Anno 1381. No. 1999. jelzet és Czobor József feljegyzése – Revisum per me Josephum Czobor. Pestini, 1. Octobris 1769.* – olvasható.

3. A bácsi káptalan oklevele

1422.03.21. (in festo beati Benedicti abbatis)

A bácsi káptalan előtt Babazenthpeter-i Sándor fia Jakab fia Péter fia Sándor (fiai, Mihály és Gergely, illetve lánya, Margit nevében is) a következő bevallást tette: mivel a néhai Garai Miklós nádor fia, Miklós nádor, aki őt korábban is mindig segítséggel, tanáccsal és szívességgel támogatta, most 300 forintot adott neki, ennek fejében az őt és gyermekeit illető, Bács megyei Babazenthpeter-i birtokrészt (amelyik birtokrész korábban nagyrészt Futag-i Miklós deák, Miklós nádor várnagya kezén volt zálogjogon) Miklós nádornak és örökösökének adományozza szavatosság vállalásával.

HU-MNL-OL-DL 109016.

Eredeti, hártyán (39 cm × 17 cm), piros-lila selyemsodrton függő pecséttel. Hátlapján az *Anno 1422. No. 238. Ex Fasc. 12. Bachiensis jelzet és Czobor József feljegyzése – Revisum per me Josephum Czobor Pestini, A. 1769.* – olvasható. 18. századi másolatai: DL 11190 (NRA, fasc. 1709. No. 6.), DF 266095 (Slovenský národný archív, Pezinská vetva pálfyovského rodu, Czoborovský archív [Acta Czoboriana] No. 238.)

4. A fehérvári káptalan oklevele

1444.09.10. (feria quinta prox. ante festum beatorum Prothii et Jacinti martirum)

A fehérvári káptalan előtt megjelent Klára asszony, a néhai Bathyan-i Albert özvegye fiaival, Andrással és Péterrel, valamint a néhai Bathyan-i László fia János egyrésztől, másrésztől Mátyás dékán, Ferenc succentor, Bertalan és Pál kóruspapok, a maguk és a fehérvári egyház konventje nevében, közjegyzői ügyvédvalló levéllel, és a következő bevallást tették: mivel a kóruspapok Klára asszonyt, Andrást, Pétert és Jánost perbe vonták a Somogy megyei Zamard birtokuk bérleti díja (évi 50 aranyforint) fizetésének több évig történő elmulasztása miatt a falon belüli Szent Péter-egyház papja, Egyed, és a falon kívüli Szentlélek-egyház ispotályának rektora, Lőrinc előtt, akik Julián presbiter bíboros (Sancte Sabine), magyar- és lengyelországi, illetve dalmáciai és horvátországi pápai legátus kiküldött bírói, végül fogott bírák közvetítésével akképp egyeztek meg, hogy a nemesek Szent Gál hitvalló nyolcadik napján 62 forintot fizessenek a kóruspapoknak a káptalan előtt. Ennek fejében a karpapok elengedik tartozásaikat. Ha a kijelölt időpontban a nemesek nem fizetnek, a 62 forint kétszeresében marasztalják el őket, ráadásul vissza kell adniuk Zamard-ot is. A kóruspapok Gál ünnepétől 6 évre bérbe adják Zamard-ot a nemeseknek úgy, hogy minden évben Gál napjakor 36 forintot kell fizetniük ennek fejében a káptalan előtt. Ha a nemesek nem fizetnek, az összeg kétszeresében marasztalják el őket, és vissza kell adniuk a birtokot. A korábbi bérlettel kapcsolatos okleveleket érvénytelenítik, kivéve László és Albert apja, a néhai Bathyan-i Kis György végrendeletét, amivel Zamard-ot László, Albert és anyjuk, Katalin belejegyezésével a karpapokra hagyta. Ha a nemesek a jövőben a végrendeletben meghatározott bármelyik határnapot elmulasztanak, és nem fizetnének 25 forintot a karpapoknak, a dupláját kell fizetniük, és vissza kell adniuk a birtokot.

HU-MNL-OL-DL 109017.

Eredeti, hártyán (57 cm × 18,5 cm), piros-természetes színű-zöld selyemsodraton függő pecséttel. Hátlapján az *Anno 1444. No. 1611.* jelzet és Czobor József feljegyzése – *Revisum per me Josephum Czobor. Pestini, 1. Octobris 1769.* – olvasható.

5. A bácsi káptalan oklevele

1450.12.28. (sedecimo die diei intr. et stat.)

A bácsi káptalan megkapta Újlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán 1450. december 12-i (sabbato[sic!] prox. ante festum beate Lucie virginis) oklevelét, amit átír:

Újlaki Miklós erdélyi vajda és macsói bán parancsa a bácsi káptalannak. Czoborzenthmichal-i Czobor Mihály és Mátyás nevében előadták a királynak, hogy a néhai Zamlyen-i Gábor deák özvegye, Zsuzsanna, és fiai, László, Mihály és Miklós Czoborzenthmichal és Halmos birtokai felét, továbbá a Janosy birtokon lévő két erdőt, Zargyep és Egetherdeu nevűeket (mind Bodrog megyében), amik őket örökség és cseréjükön illetik, szeretnék birtokba venni. Ennek érdekében a

király megparancsolja a bácsi káptalannak, hogy küldjék ki tanúságukat az iktatáshoz (kijelölt királyi emberek: Chama Balázs, Thordas László, Zaka-i Benedek, Regh-i Mátyás, Kakath-i Pál, Zenthmiclos-i Chukath Barnabás és Jakab).

A káptalan a vajda parancsának megfelelően Zenthmiclos-i Barnabás királyi emberrel kiküldte tanúságát, Zalankemen-i Lőrinc mester kanonoktársukat, akik visszatérve egybehangozóan jelentették, hogy december 13-án (in festo beate Lucie virginis) kiszálltak a birtokokra és az erdőbe, ahol a szomszédosok és határosok jelenlétében (Reg-i Imre és István, az ugyanonnan való Imre fia Albert, Chukath Jakab, Zenthmiclos-i Demeter és Imre, Thamasfalua-i Gergely) azokat Mihálynak és Mátyásnak ellentmondás nélkül iktatták.

HU-MNL-OL-DL 109018.

Eredeti, hártyán (33 cm × 18,2 cm), sötétkék selyemsodraton függő pecséttel. Hátlapján az *Anno 1450. No. 382.* jelzet és Czobor József feljegyzése – *Revisum per me Josephum Czobor de Czoborszenthmihaly. Pestini 1. Octobris 1769.* – olvasható. 18. századi másolata: DF 266114 (Slovenský národný archív, Pezinská vetva páľffyovského rodu, Czoborovský archív [Acta Czoboriana], No. 382.)

6. A budai káptalan oklevele

1465.01.05. (vigesimo die diei intr. et stat.)

A budai káptalan megkapta Mátyás király 1464. december 15-i (sabbato prox. post festum beate Lucie virginis) parancsát, amit átír:

Mátyás király a budai káptalannak. Mivel a király 332 aranyforintnyi adóssága fejében Czoborzenthmyhal-i Czobor Mihálynak adta zálogba a Fejér megyei Lorew birtokot másik oklevelével azzal a feltétellel, hogy ha a király a birtokot vissza akarja váltani, azonnal vissza kell adnia, és óhajtja, hogy Mihályt bevezessék annak birtokába, ennek érdekében megparancsolja a káptalannak, hogy küldje ki tanúságát az iktatáshoz (kijelölt királyi emberek: Warssan-i Lesták, Rafael vagy Péter, Day-i Mihály vagy András, Keczel-i András, Abran-i István, Weres Tamás, Hwgyi Weres Tamás, Perek-i Karnis Antal, Thas-i Éliás).

A káptalan Thas-i Éliás királyi emberrel kiküldte Wyfalw-i Benedek kanonoktársukat, akik visszatérve egybehangozóan jelentették, hogy december 17-én (feria secunda post festum beate Lucie virginis) kiszálltak Lorew birtokra, és ott a szomszédosok és határosok jelenlétében (Laak-i Balázs és Thewkewl-i János szabók, Gergely és Imre trombitások Thewkewl-ről és Wyfalw-ról) Mihályt ellentmondás nélkül bevezették a birtokba.

HU-MNL-OL-DL 109019.

Eredeti, hártyán (35,7 cm × 17 cm), barna és természetes színű selyemsodraton függő pecséttel. Hátlapján az *Anno 1465. No. 219.* jelzet és Czobor József feljegyzése – *Revisum per me Josephum Czobor de Czoborszenthmihaly. Pestini 1. Octobris 1769.* – olvasható.

7. A budai káptalan oklevele

1467.09.26 (sexto decimo die diei intr. et. stat.)

A budai káptalan megkapta Mátyás király 1467. augusztus 20-i (in festo sacti Stephani regis) parancsát, amit átírt:

Mátyás király a budai káptalannak. Mivel a király Czoborzenthmyhal-i Czobor Mihálynak, a budavári királyi udvar provisorának érdemeiért Symonfalwa birtokot és egy Kysreth nevű rétet (Fejér megye) adományozott neki, és óhajtja, hogy Mihályt bevezessék annak birtokába, megparancsolja a káptalannak, hogy küldje ki tanúságát az iktatáshoz (kijelölt királyi emberek: Hyhaz-i Éliás, Jacobhaza-i Pál, Ilbew-i János, Dabas-i Imre).

A káptalan Hyhaz-i Éliás királyi emberrel kiküldte Dywyn-i Benedek kanonoktársukat, akik visszatérve egybehangzóan jelentették, hogy szeptember 11-én (feria sexta prox. post festum nativitatis beate Marie virginis) kiszálltak Symonfalwa birtokra és a Kysreth nevű rétre, és a szomszédok és határosok jelenlétében (Sos Mátyás, Magaad-i Mihály fia Lukács, Beche-i Éliás és Mátyás, Zenthe Márton, Lorew-i Jakab fia Albert) ellentmondás nélkül bevezették Mihályt a birtokba.

HU-MNL-OL-DL 109020.

Eredeti, hártyán (39 cm × 20,8 cm), rózsaszín-zöld selyemsodraton függő pecséttel. Hátlapján az *Anno 1467. No. 220. ex Fasc. 11. Albensis* jelzet és Czobor József feljegyzése – *Revisum per me Josephum Czobor de Czoborszentmihaly. Pestini, 1. Octobris 1769.* – olvasható.

8. Czobor Imre oklevele

1488.10.01. (am Mittichenn nach sannd Michaelstag)

Czobor Imre pozsonyi kamaraispán és nagyszombati kapitány oklevele arról, hogy a Bécsben, a Haarmarkt-on álló, az arany szarvasról nevezett (*genant zu dem guldem Hierssen*) ház felét (amely korábban Haiden, másként Smidman Gáspár és feleségéé, Kataliné volt, és amelynek másik felét jelenleg Zsigmond tanácsos és a Szent Istvánról nevezett székesegyház gondnoka (*Kirchmaister*) birtokolja) ő maga Mátyás magyar királytól kapta adományul és Bécs város telekkönyvébe is be lett vezetve, így jogszerűen birtokolja.

HU-MNL-OL-X 10815-75.-DF 296694.

Eredeti, hártya (22 cm × 28 cm), a szöveg alá nyomott gyűrűspecstet nyomával. Német nyelvű. Hátlapján az *Anno 1488. No. 2524. Fasc. 131. Varia* jelzet és Czobor József feljegyzése – *Revisum per me Josephum Czobor de Czoborszentmihaly. Pestini, 1. Octobris 1769.* – olvasható.

9. II. Ulászló király parancslevele Perényi Imre nádornak
1505.10.09. (in festo beati Dionisii martiris)

II. Ulászló király parancsa Perényi Imre nádornak. Aranyan-i Chomory János özvegye, Zsuzsanna kérvényéből értesült róla, hogy az elmúlt időkben Zenthlazlo-i Weres Bertalan offiális,

továbbá Harazth-i Ferenc, illetve Lewa-i Zsigmond Thothfalw-i (Bodrog megye) népei és jobbágyai a néhai Chomory Jánost, a kérelmező férjét megölték. Mivel Harazthy Ferenc, illetve Lewa-i Zsigmond Bodrog megye parancsa ellenére nem állította törvény elé a jobbágyait, 200 forintban lett elmarasztalva, a király pedig másik levelében megparancsolta nekik, hogy fizessék ki a 200 forintot, és adjanak elégtételt a jobbágyok részéről Zsuzsanna asszonynak. A király jelen levelével utasítja a nádort, hogy amennyiben Zsigmond és Ferenc nem fizeti ki a 200 forintot, és nem ad elégtételt, minden eszközzel bírja rá őket erre.

HU-MNL-OL-DL 109021.

Eredeti, papíron (28,7 cm × 21 cm), a szöveg alatt papírfelzetes pecséttel. A szöveg alatt, jobb oldalt: *relacio magistri Petri Beryzlo prepositi, secretarii regie maiestatis*. Hátlapján az *Anno 1505. No. 510.* jelzet és Czobor József feljegyzése – *Revisum per me Josephum Czobor. Pestini, Anno 1769.* – olvasható. 18. századi másolata: DF 266158 (Slovenský národný archív, Pezinská vetva páľffyovského rodu, Czoborovský archív [Acta Czoboriana], No. 510.)

10. II. Ferdinánd király oklevele

1619.08.12. (12. die mensis Augusti)

II. Ferdinánd király előtt megjelent Pakay Benedek személynök és királyi tanácsos, és jelentette, hogy Zerdahely Miklós megjelent előtte a pozsonyi országgyűlésen Czoborszentmihályi Czobor János képviselőjében, és tiltakozott amiatt, hogy Bethlenfalvi Thurzó Zsuzsanna, a néhai Czoborszentmihályi Czobor Mihály özvegye valamilyen keresetet nyújtott be a rendeknek, amivel Jánost a törvénnyel és nemesi előjogaival ellenkezően perbe vonta.

HU-MNL-OL-P 2257-766.-1.-1.

18. századi másolat. Jelzete: *Anno 1619. No. 166.*

11. Gimesi Forgách Zsigmond nádor oklevele

1621.06.10. (decima die mensis Junii)

Ghymeszi Forgách Zsigmond nádor, királyi helytartó Morocz Wolfgang szolgálataiért egy Grenaw birtokon lévő nemesi curia-t (ami a néhai Kisasszonyfalvi Istvánffy Miklós ajtónálómesteré, Mátyás király tanácsosáé volt, de a halála és magszakadása miatt a koronára háramlott) adományoz neki és örökösének két szőlővel és malomhellyel a Grenaw-i szőlőhegyen (Pozsony megye).

HU-MNL-OL-P 2257-766.-1.-2.

Eredeti, papíron, a szöveg alatt középen papírfelzetes pecséttel, bal oldalon a nádor aláírásával. Hátlapján *No. 17.*, illetve (áthúzva) *No. 651.* jelzetek és *Anno 1621.* dátummegjelölés olvasható.

E számunk szerzői

AVAR ANTON PhD, főlevéltáros, osztályvezető-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztálya, Bp.)

KOVÁCS VIKTÓRIA PhD, levéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztálya, Bp.)

KÖRMENDI TAMÁS PhD, habil. egyetemi docens, tanszékvezető (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Történelem Segédtudományai Tanszék, Bp.)

RÁCZ GYÖRGY PhD, főlevéltáros, tudományos igazgató (Magyar Nemzeti Levéltár, Bp.); egyetemi docens (Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

TÁJÉKOZTATJUK KEDVES OLVASÓINKAT,

hogy a Turul kiadói jogait 2023-tól a folyóiratot alapító *Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság* (MHGT) vette át. A továbbiakban a Turul terjesztését is az MHGT szervezi. Az átadás-átvétellel, valamint a meglévő előfizetések további fenntartásával kapcsolatos információk megtalálhatók a **Turul folyóirat új honlapján**: <https://turul.mhgt.hu/>

Az új honlapon (a *Lapszámok* menüpontban) elérhetők a folyóirat megjelent számai, letölthető PDF formátumban. (Az 1883–2009 közötti lapszámok évenként egy fájlban, míg a 2010 utániak füzetenként külön-külön tölthetők le.) Ugyanitt található a folyóirat további Internetes elérhetőségeit tartalmazó linkgyűjtemény is.

Felhívjuk Kedves Előfizetőink figyelmét, hogy a kiadó-váltás eredményeként,
a folyóirat előfizetési bankszámlaszáma is megváltozott!

Kérjük szépen, hogy előfizetési díjaikat, a továbbiakban a következő bankszámlára utalják:

Bankszámlaszám: 16200223-10176344

Számlatulajdonos neve: Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
(Szükség esetén rövidítve is írható, pl.: „Magyar Heraldikai és Gen. Társ.” vagy „MHGT”)
Számavezető bank neve: MagNet Magyar Közösségi Bank Zrt.

Nemzetközi átutaláshoz szükséges, kiegészítő adatok:
IBAN (nemzetközi bankszámlaszám): HU84 1620 0223 1017 6344 0000 0000
Számavezető bank BIC (SWIFT) kódja: HBWEHUHB

Felhívjuk Kedves Előfizetőink figyelmét, hogy folyóiratunk előfizetési díja a 2025. évtől megemelkedett!

Belföldi előfizetőink részére:

5000 forint/évfolyam (= 4 × 1250 forint/füzet).

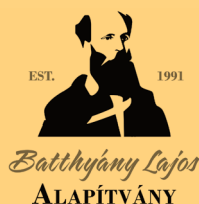
Külföldi előfizetőink részére:

európai szállítási cím esetén: 50 EUR/évf.; tengerentúli szállítási cím esetén: 65 USD/évf.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatta közlési szabályzatát. A szakirodalmi hivatkozásoknál a Századok folyóirat közlési szabályzatát alkalmazzuk. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját! A részletekről honlapunkon (<https://turul.mhgt.hu/>), a *Szerzőinknek* menüpontban olvashat. Ugyanitt található a levéltári hivatkozások szabályzata is.

E folyóiratszámunk megjelenését a Batthyány Lajos Alapítvány, az Iratmentő Alapítvány, továbbá az NKTK Nemzeti Kulturális Alap (504101/4415 azonosító szám alatt nyilvántartásba vett NKA pályázati célként) támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap